¶ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΣΤΟΙΧΕΙΩΣΙΣ, εἰς τὸν τῶν παίδων ὠφέλειαν ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ συντεθεῖσα.

CHRISTIANæ pietatis prima institutio, ad vsum scholarum *Græcè & Latinè* scripta.

LONDINI
Apud Ioannem Dayum.
An. *1577.*

Cum Gratia & Priuilegio.

ΤΩ ΕΠΙ ΕΥΣΕ-

ΒΕΙΑ ΚΑΙ ΠΑΜΦΙΛΙΑ ΚΑΙ

πάσῃ ἀρετῇ εὐδοκιμωτάτῳ τοῦ θείου

λόγου κήρυκι, Ἀλεξάνδρῳ ὁ Νυ-

σσηνῷ, εὐδαιμόνως διαζῆν.

ΠΑΛΑΙΑ ἐκκλησία, ἣν τοῖς τῶν ἀποστόλων διαδεχομένη χρόνοις, ἐν ᾗ ἀνδρεῖοι θεσπέσιοι τῶν ἀποστολικῶν ἐχόμενοι διδασκαλίας, ὡς λαμπῆρες τοῦ οἰκουμενικοῦ διέπρεψαν, περὶ οὐδὲν ὅλως τοσαύτῃ σπουδῇ ἐποίησαν, ὅσῃ περὶ τὴν τῶν παίδων χαλὴν καὶ ἀπουδαίαν ἀγωγήν. οὐ γὰρ μόνον τοὺς ἐκ τῆς φιλοσοφίας εὐδοκιμοῦντας συγγραφῆς τοῖς παισὶ προτιθέασιν, οἷον Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλη, καὶ τοὺς λοιποὺς τοὺς παρ' Ἕλλησι

σοφῶν, ἀλλὰ καὶ πολὺ μᾶλλον τὰς θεσπεσίους καὶ θεοπνεύστους γραφὰς ἐπαίδευσεν αὐτοὺς, δι' ὧν ἄλλο τι πολὺ κρεῖττον καὶ θεότερον τῆς σοφίας εἶδος μανθάνοιτο. καὶ τίς οὐκ ἂν εἰκότως ἐπαινέσειε καὶ ἐγκωμιάσειε τὸ ἀρχαῖον τοῦτο τῆς αὐτῶν ἐκείνων θεσπεσίου καὶ ὑπερτέρου πνεύματος, ἐὰν τό τε γενόμενον ἐντεῦθεν ὄφελος ἐνθυμῆται, καὶ τὸ ἐκ τοῦ ὕστερον παραλειλεῖφθαι αὐτὸ μεγάλῳ καὶ ὀλίγου δεῖν, ἀνέκλειπτον ζημίαν λογίζηται; ἦσαν γὰρ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους τινες ἐν ἑκάστῃ παροικίᾳ λεγομένῃ, οἵτινες τοὺς παῖδας τῆς τῶν πίστεως Χριστιανικῆς στοιχείωσιν ἀκριβῶς διδάσκοντες καὶ κατηχοῦντες περὶ τοῦ κατηχήσεως μόνον πεπόνηνται, ὅθεν καὶ κατηχηταὶ ἢ κατηχισταὶ προσηγορεύθησαν. τοιοῦτον γὰρ γεγονέναι τὸ ἐν τοῖς μάλιστα περιφανὲς καὶ λαμπρὸν τὸ μέγαν Ὠριγένη, ἐν τῇ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἐπωνύμῳ παρ' Αἰγυπτίοις πόλει ὁ Εὐσέβιος ἐν ᾧ ἕκτῳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας μαρτυρεῖ. Ἀλλ' ἐπεὶ παρελθόντων τῶν χρόνων οἱ τὰ τῶν ἐκκλησιῶν παρασάσης πεπιστευμένοι, περὶ τὰ τῶν νέων παιδεύσιν ἀμελῶς ἔχειν ἤρξαντο, προϊόντος ἀεὶ καὶ ἐφπουτος τοῦ κακοῦ, ὅπερ τέλει ἡ λύμη τὰ ἅπαντα οἰκουμένην διέφθειρε, χαλεπόν τινα σκότον τῷ κόσμῳ ὑπαφέρουσα, τυτέστι τὰ τῶν γραφῶν ἄγνοιαν. καὶ τούτου μοὶ δοκεῖ

κα-

χαχῶ πάντων βαρυτάτου καὶ οἰκτροτάτῳ ὄντος αἴτιοι μάλιστα μὲν γεγόνασιν οἱ πνευματικοὶ ἐκεῖνοι τ῀ Ρώμης ἐπίσκοποι, οἱ Πάπαι καλούμενοι, οἵτινες πασῶν τ῀ν δι' ὅλης τ῀ κόσμου ἐκκλησιῶν χειραγωγίαν φιλοτιμούμενοι, πανταχόθεν ἐφάνησαν τ῀ν ἐπειτα παρεισδυόντων τ῀ ἐκκλησίαν φαύλων ἐξευρεταὶ καὶ ἀρχηγοί. ἐκεῖνοι γὰρ τ῀ ἐκκλησίας τυραννοῦντες ὠμότερον γε τ῀ν πάλαι τεθρυλλημένων τυράννων, ἄλλα τε πολλὰ δεινὰ καὶ εἰκῆ ἐπήγαγον ἔθη περὶ τ῀ θεῖον λατρείαν, καὶ δὴ τ῀ πολυθεὸν ἐκεῖνο ἔθος, οὗ ἀρχόμενος ἐπαινῶ, ὅλως ἀνήρησαν, ὥστε μηδὲ λείψανά τινα αὐτοῦ σώζεσθαι· καὶ ὅσα μὴ ἐντεῦθεν ἦν κακὰ, ἀμήχανον ἂν εἴη σύμπαντα λέγειν, ἀλλ' οὐδὲ ἐννοεῖν μὴ δακρύοντας. Τίς οὖν ἐστι τ῀ν εὖ φρονούντων, ὃς οὐκ ἂν οὐ δικαίως μισοῖ τοῦτο πόλιν αὐτοῦ, δηλαδὴ τοῦτο πνευματικῶς Βαβυλῶνα λεγομένην, ἢ τοσούτων ἡμᾶς ἀγαθῶν ἀπεστέρηκεν, ὅσων καὶ ἐννοῖα περιλαβεῖν ἀδύνατον, καὶ κακοῖς περιέβαλεν οὕτω χαλεποῖς καὶ μεγάλοις, ὥστε καὶ τ῀ν ἄλογον ζῴων κάκιον πολλῷ φέρεσθαι ἡμᾶς· εἰ γὰρ ὁ Θεὸς τ῀ν καλαρχὰς ἔπλασε, καὶ ἑαυτῷ ὁμοίους ἐποίησεν ἡμᾶς, ὅπως αὐτὸν ἡμεῖς ἀληθῶς καὶ εὐσεβῶς θεραπεύσωμεν καὶ αὐτῷ λατρεύσωμεν, πῶς οὐκ

ἐτοιμοι τ θηρίων φαυλότεροι, ἐὰν μὴ παράσχωμεν ἑαυτοὺς ὑπ' ἐκείνου πρῶτον ἐκπαιδευομένους; ἐκεῖνα γὰρ τὰ λόγου μὴ κοινωνοῦντα ζῶα τῇ φυσικῇ ἐπακολουθοῦντα ὁρμῇ, τὸ ἴδιον αὐτῷ ἔργον ἐκάστα ποιεῖ κατὰ τ τεταγμένον αὐτοῖς ὑπὸ Θεοῦ νόμον· πῶς οὖν οὐκ ἐλεεινὸς, μᾶλλον δὲ ἄθλιος ὁ ἄνθρωπος, ὁ τ ἐοσχημάτων καὶ ζώων τὴν ἀπόδοσιν ἠτιωμένος, ὧν ὁ Θεὸς τ κύριον κατέστησεν αὐτόν, ἀμήχανον δὲ μὴ ἁπάσθαι, ἐὰν ἢ τὰ δέοντα οὐ ποιῇ, ἢ ἀγνοῇ. πόθεν δὲ δυναίμεθ' ἂν γινώσκειν τὴν γνησίαν καὶ ἀκίβδηλον τοῦ Θεοῦ θρησκείαν, δι' ἧς μαλίστα φαινόμεθα τῷ πρὸς τὰ ἄλογα κοινωνίαν διαφεύγοντες εἰ μὴ ἐκ τ ἱερῶν γραφῶν τ κατ' ἐκκλησίαν βιβλίων λεγομένων; ὥσπερ γὰρ τοὺς τ ἥλιον μὴ ὁρῶντας ἀδύνατον ὀρθὰ βαδίζειν, οὕτω κἀ ἀνάγκη τοὺς μὴ ἐλλιπούσας πρὸς τὰς τ θείων γραφῶν ἀκτῖνας περὶ τὴν τοῦ Θεοῦ λατρείαν καὶ τιμὴν αἴσχιστα ἁμαρτάνειν. ὅτι μὲν οὖν πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις, μάλιστα δὲ τοῖς Χριστιανοῖς ὀνομαζομένοις προσήκει τ Θεὸν ὀρθῶς καὶ πρεπόντως σέβεσθαι, καὶ ὅτι οὕτω ποιεῖν ἀδύνατον τοῖς ἁγίας γραφὰς ἀγνοοῦσιν, οὐδεὶς τὴν ὀρθῶς λογιζομένων ἔξαρνος γενήσεται· κελεύει δὲ ὁ θεσπέσιος Πέτρος ἑτοίμους εἶναι πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ αἰτοῦν βουλο-

λοιδόρῳ λόγον τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος, ἵνα μὴ λανθάνωμεν τῷ Χριστῷ μαθηταὶ ὄντες. Ἐπειδὴ γοῦν οὕτω καλῶς ἔχειν ἔκρινεν ἡμῖν τὴν εὐσεβείαν προσήκει, ὥστε δυνάσθαι εὐχερῶς πρὸς τὰ ἐρωτηθέντα ἀποκρίνεσθαι, ἀνάγκη αὐτὸν εὐθὺς ἐκ νέων τὰ ἱερὰ πεπαιδεῦσθαι λόγια. τοῦτο γὰρ οἱ παλαιοὶ ἐκεῖνοι ἄνδρες, ὧν ἄνω ἐμνημόνευσα, εὖ εἰδότες, οὕτω σφόδρα τῆς τῶν παίδων νουθεσίας καὶ κατηχήσεως ἐπεμελοῦντο, μηδὲν αὐτῆς οἰόμενοι μείζονος ἀγαθῆς ἀξιώτερον εἶναι. καὶ ἡμῖν οὖν ταὐτὸ ποιητέον νυνί, καὶ τὴν ἐκείνων φιλοπονίαν καὶ ἐπιμέλειαν μιμητέον, τούτων δὲ τὴν ἀμέλειαν καὶ ῥᾳθυμίαν φευκτέον, ὅπως τοῖς παισὶ τὴν παρέπουσαν προφέροντες διδασκαλίαν, καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς Χριστιανοὺς ἀποδείξωμεν ἀντ' ἀμαθῶν καὶ ἀπαιδεύτων ἰδιωτῶν, καὶ ὀλίγον τὰ ἄλογα τῶν ζώων ὑπεραίροντας. Τούτων μὲν οὕτως ἐχόντων, μεγίστας εὐλόγως χάριτας ὀφείλωμέν σοι ἅπαντες, ὦ ἄνερ εὐσεβέστατε, ὅτι τοσαύτην εἰσηνέγκω ἀγαθὴν περὶ τὴν ὀρθὴν τῶν παίδων ἀγωγήν, ὅσην οὐκ οἶδ' ἄν τις ἄλλος ἢ τῶν παλαιῶν ὀνομαστάτων ἀνδρῶν, ἢ καὶ τῶν καθ' ἡμετέρους χρόνους ἐν τοῖς τῆς εὐσεβείας ἀγῶσι διαπρεψάντων. ἄλλοι μὲν γὰρ ἢ οὐδὲν ὅλως συνέγραψαν,

δι' οὓς πολλοὶ κοινῶς ὠφεληθῶσιν, ἢ τοιαῦτα
πείσωμεν συγγράμματα, οἷα τελείοις ἀν-
δράσι μᾶλλον ἢ τοῖς παισὶ συμφέρειν. ἀλλὰ
καὶ τῶν ἀπαλῶν τε καὶ νέων παρεσόμενος, ὧν
μάλιστα καὶ φιλῶ τὰ ἤθη τε καὶ τὴν εὐσε-
βῆ τε καὶ ἁγνὴν διάνοιαν ἀκριβέστατα περύκα-
σι μηχανὰς ἀπάσας ἀπεύνυχας ὑπὲρ αὐ-
τῶν, ἐπόμενος ἐξ ἴσου εἰς τὴν ἐκείνων ὠφε-
λείαν σπουδὴν, καὶ πολλὰ χρήματα ἀνη-
λωκὼς ἐπὶ τούτοις, καὶ πάμπολλα πεπραχὼς δι'
ὧν τὴν ἑλληνικὴν λαμπρύνειαν καὶ εὐσέ-
βειαν ἰδιοῦσιν εὐθὺς ἐκ νηπίων. ἐγὼ δὲ τὴν
ὑπὸ θυμαιῖσι ἀπηκριβαμένων κατηχισ-
μὸν, ἀριθμῷ τελῶν ὄντων, καὶ τὰς τῶν παι-
δῶν ἡλικίας προσηκόσμων, δύω μὲν ἤδη
καὶ πρότερον εἰς τὴν ἑλληνικὴν διάλεκτον
μεταβέβληκα, καὶ τὴν τρίτην ἑλλάδι προσφόρως, ἐξ ὧν οἱ παῖ-
δες ἀγαθῶν τυγχάνοντες διδασκάλων, τὰ τέλα
ταῦτα μανθάνοιεν ἂν, θέλοντι Χριστιανίζειν,
καὶ λατινίζειν, καὶ ἑλληνίζειν. οὐδὲν δὲ οὕτω
μοι ἀσυδὲς ἄξιον ἐφαίνετο, ὡς σοὶ περὶ τὴν
πρέπουσαν τῶν παίδων ἀγωγὴν ποιουμένῳ
συμπράττειν καὶ συνεργεῖν ἔσει δυνατὸς ἦν.
ἐλπίζω δὲ κἀγὼ ταύτῃ τοιοῦτον ἀξιέπαινον ἅ-
πασι δόξειν τὴν προθυμίαν τὴν ἐμὴν τῶν
ὀρθοτάτων ἐπιθείσεις ἀφελεῖν τὰ ὀρθὰς καὶ τοῖς Χρι-

στια-

σιασοῖς προσηκόσης παρδιώσιως σχαζομένων. διομαι δὲ σου τ προσωφωνημένων τῶ σῶ ὀνόματι τ ἑλληνικὴν ἑρμηνείαν τ ὑπὸ σου λατινιστὶ γραφθέντων, εὐμενοῦς καὶ φιλικῆς ἀξιῶ τ ἀποδοχῆς. καὶ ὃ θεῶ εὔχομαι βίον μακρὸν καὶ μακάριόν σοι ἐπιπέμψαι, ὅπως πολλά ἔτι ἀρῶνάγαθὰ πάντας ἀνθρώπους διατελῇς, καὶ τελευτῶν τ οὐρανίου βασιλείας σὺν Χριστῶ, καὶ ὅλῳ ὃ τ ἁγίων χορῶ ἀπολαύῃς.

Ἐρρῶσθαι. Ἐτῆ ἀπὸ τῆς θεογονίας. ᾳ. φ. ο. ε.

Ἱλαρμος Οὐϊταχῆρος, ὁ σὸς πρὸς μικρὸς ἀνεψιός.

Reuerendiſſimis in Chriſto Patribus ac Dominis, Mathæo Archiepiſcopo Cantuarienſi, Edmundo Archiep. Eboracenſi, Edwino Epiſcop. Londinenſi, alijſq; reuerendis Patribus, Epiſcopis eccleſiæ Anglicanæ, vigilantiſſimis fideliſſimiſq; Paſtoribus.

QVum ſeculi huius ad interitum iam ruentis, mores perditos, et corruptelis omnibus depraua-tiſſimos, non ſine acerbiſſimo animi dolore, mecum ſæpè cõſidero: animaduertámq; diuturnã peccãdi conſuetudinem hominum mentibus quaſi callum quoddam ita obduxiſſe, vt neque virtutibus præmia, neque ſupplicia vitijs ſempiterna, diuinis propoſita legibus, vllam iam vim vel ad cohortandum, vel ad deterrendum habere videantur: in eam tandem cogitationem venio, vt aut nullam prorſus ſpem oſtẽdi, fore aliquando meliùs aut ſi qua eſt etiam nunc reliqua, eam in ſãcta pueritiæ atque ineuntis adoleſcentiæ inſtitutione & diſciplina omninò repoſitam eſſe exiſtimem. Nam teneri illi & flexibiles animi, non ſolùm quocúnq; torqueas trahá-ſue, ſed quocúnque etiam velleniter ducas,

ducat, sequẽtur, atque vt voles flecti, arbitrióq; fingi possunt: & quia sunt ab omni hactenus scelere vacui atq; integri, nonnihil in illis loci salutaribus adhuc monitis consilijsq; patet. Quæ cogitatio patres in Christo reuerendissimi, in eam me mẽtem impulit, vt ad primam illam Christianæ pietatis institutionem puerilem Latinè scribendam me applicarem: eámque varijs tractatam modis, hoc quidem libello verbis tãtummodo necessarijs & proprijs breuiter comprehenderem: altero verò libro, eandem alijs verbis luculẽtioribus & pluribus copioſè explicarem: vt et illi, qui breuitati student, & qui vbertate etiam orationis delectãtur, ad sua vtrique ingenia sensúsq; apta & accommodata inuenientes, voluptate aliqua ad legendum inuitarentur. Cura etiam mihi magnæ fuit, vt breuitate vsus, planè tamen & perspicuè dicerem: & in illa rursus vbertate ne insolentiùs copia abuterer. Quùm enim Latinè vel intelligere in aliqua laude, loqui etiam in magna poni soleat, támque multi eius linguæ studio inflãmentur, puerique ob eam causam doctis hominibus in disciplinam tradantur, hanc oblatam occasionem putaui, qua interea à etiam dum aliud agunt, vera pietas, quæ est antè omnia expetenda, tenellis mẽtibus instillaretur. Quùm verò multos valdè paniteat ita se pueros

latinè

latinè didiciſſe, vt eum loqui ea lingua, aut ſcribere velint, ſibi ipſi plerúmq; diffidant, vt ea moleſtia, quæ me etiam, non tam mea tamen, quàm illorum, quos aliquando inſtitui, cauſa, ſæpe ſanè ac grauiter torſit, alios liberarem, diligentiam, quantam potui maximam, adhibui, vt emendata eſſet oratio & pura: & neque in ſimplicibus verbis, quod non eſſet latinum, neque in coniunctis, quod non eſſet conſequens, iure vituperaretur. Nam quæ verba per religionem mutare non licet, ea ſunt in fine maioris libri notata. Hæ inſtitutiones latinè à me ſcriptas, amici duo mei, homines docti, alter in ſermonem vulgarem noſtrum, vt omnibus ſcilicet eſſent cõmunes, alter in ſtudioſorum gratiam, græcè etiam conuerterunt. Omnibus quidem nobis mens eadem, idem erat propoſitum, vt quàmplurimis videlicet plurimùm prodeſſe eniteremur. Vnde enim potiùs Anglicè primùm legere diſcent pueri noſtri, quã ex libello, qui pietate etiam teneros interim animos imbuat? Et reuerà ſi quiſquam, vel puer, vel adoleſcens, iſta Anglicè reddita diligẽter legat, præterquàm quòd chriſtianæ religionis ſummam dilucidè explicatã, & intelligere facilè, & ediſcere etiã ſi velit, haud difficulter poſſit, quod eſt certè in lucro vel maximè ponendum: eadem etiam opera ſermonem vulgarem noſtrũ & pro-

nun-

nuntiare rectiùs, & scribere emendatiùs addis-
cet: quod commodum aspernandum non esse, ex
multorum sermonem Anglicum loquẽdi scribẽ-
diq; vitiosa, atque corrupta consuetudine, ipsa
propemodùm est luce clarius. Iam verò vnde po-
tiùs ordientur prudentes & pij doctores prima
latinè loquendi elementa pueris tradere, quàm à
scio aliquo, paruóq; & facili latino libello, cuius
sententiam, vt Anglicè iam anteà lecti, teneant?
Hoc verò libello semel perlecto, pueri, qui aliquo
Latinè loquẽdi studio teneri iam incipient, qua
angusto sermonis genere cõtracta priùs legerant,
ad eadem etiam oratione copiosa vberiùs & fu-
sius, alióque exprimendi atque eloquendi genere
explicata cognoscendum, sua sponte, sine moni-
toris praecepto festinabunt: atque ita partim re-
cognoscentes, partim etiam discentes, rerum pa-
riter optimarũ memoriam renouabũt, & ver-
borũ etiam nouitate delectabũtur. Deinde post-
quàm istis diligenter legendis, atque inter se cõ-
parandis, aliquos iam in lingua latina progressus
fecerint, vt certè facient: haud minore iam ea-
dem etiam Graecè scripta legendi cupiditate ar-
debunt: vt illis discendi, praeceptoribúsq; docen-
di, nõ labor iam, sed voluptas sit futura. Haec ra-
tio docendi discendíq;, & res easdem aliis atque
aliis verbis, quã maximè fieri possit, lectis, expli-
candi,

De Orat. & multis alijs locis.

ceandi, Græcáq; cum Latinis cõiungendi, M. Ciceroni visa est aptissima esse atque vtilissima adolescẽtibus, in quibus vbertatem se efferre voluit. Hac ille ratione eam Latini, & Græci etiam sermonis copiam, varietatẽ, facultatẽ, facilitatem, proprietatem, elegantiã, quibus longè multumq; cæteris omnibus omnium atatum hominibus antecelluit, cõsequutus & adeptus est. Et vt eò aliquandò perueniam, quò maximè & directò hoc meum spectat institutum, non tantũ iuuentus nostra assiduis istis animorũ, ingeniorũ, linguarum exercitationibus, à prima pueritia ad ineũtem vsque progrediẽtémque adolescentiam assuefacta, à desidia malorum omniũ matre arcebitur: verùm etiam Christiana pietas, quæ est virtutum omniũ fundamentum, eisdem occasionibus toties repetita altissimas in teneris illorum animis radices aget: quæ mirificè etiam confirmabitur, si vel sua ipsi voluntate, vel præceptorũ monitis diligẽter exquirẽt, quæ sunt in istis institutionibus de pietate nostra tradita, quibus ea sacrarum literarũ fundamentis nitantur. Quod vt sine vllo penè labore tedióue præstare possint, apposita vbique in conspectu notæ facilem ipsis compendiariámq; viã ostendunt. Fieri verò non potest, quin de tremenda Diuini numinis Maiestate, potentia, iustitia, eiúsque rursum pater-

na-

na in ſuos per Chriſtum bonitate, benignitate, beneficentia, & de tota religione Chriſtiana, aſſidue audiendo, legẽdo, repetendo, meditando, ea ætate, quæ eſt ad optima quæq; opportuniſſima, fieri, inquã, non poteſt, quin & Dei metum atq; reuerentiam (quæ iam ex hoc mũdo penè profligata eſſe videtur) eiuſque etiam amorem, atque illi placendi, vitaquè cum virtute degẽdæ ſtudium, in auribus, oculis, atque animis ſuis ita penitùs defigãt, vt nulla vnquam vi labefactari, aut oblitione deleri poſſe confidam. Hæc eſt ſumma conſilij mei, hæc me ratio impulit, vt laborem mihi non neceſſarium, ſtudioſis adoleſcentibus, vt ſpero, vtilem ſuſciperem. Huius, vt omnis mei otij, pariter atque negotij rationem vobis reddendam eſſe exiſtimaui patres in Chriſto reuerendiſſimi, quorum ego pietatem, ſapientiam, doctrinam, authoritatem, vt debeo, plurimi facio, benevolentiáq; & gratia, memoria, atque honore meritò proſequor.

Veſtri ſtudioſiſſimus obſeruantiſſimúſq; *Alexander Nowellus.*

Διδάσκαλος. Μαθητής.

Δ. ΠΟίας εὐθρησκείας, ὦ παῖ;

Μ. Τῆς αὐτῆς; θρησκείας εἰμὶ, ἧς Χριστὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν, διδάσκαλος ἦν, ὅθεν Χριστιανὸς ὠνομάσθην, καὶ πέπεισμαι ἀτεχνῶς τοιοῦτος εἶναι.

Δ. Τίς δέ ἐστι Χριστιανικὴ εὐσέβεια;

Μ. Ἡ Χριστιανικὴ εὐσέβειά ἐστι τὸ τὸν Θεὸν ἁγίως τιμᾶν, καὶ τοῖς νόμοις αὐτοῦ πείθεσθαι.

Δ. Πόθεν δεῖ μανθάνειν ἡμᾶς αὐτά;

Μ. Ἐκ τοῦ θείου λόγου, ὃς δὴ ἅπερ τῆς τε παλαιᾶς καὶ καινῆς διαθήκης βιβλίοις ἐμπεριέχεται.

Δ. Διὰ τί τῷ θείῳ λόγῳ τὸ τῆς διαθήκης ὄνομασίαν προσάπτεις,

Μ. Ὅτι τελείαν καὶ ἀμεταχείριστον ἐξηγεῖται τοῦ Θεοῦ βούλησιν περὶ ὧν ὁρίζεσθαί τε καὶ πίστιν ἔργων ἀπέχεσθαι ἡμᾶς δεῖ, ἀφ' ἧς οὐ θέμις μηδετέρωσε παρεκκλίνειν.

Δ. Πῶς οἷόί τ' ἂν εἴημεν γνῶναι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τὸ διασαφηθὲν ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ;

Μ. Συνεχῶς αὐτὸν ἀναγινώσκοντες, καὶ μελετῶντες, ἢ καὶ ἄλλων ἀναγινωσκόντων, καὶ εἰλικρινῶς ἑρμηνευόντων αὐτὸν ἀκούοντες.

Δ. Μῶν

Magister. Auditor.

MAgister. *Narra mihi, mi fili, quam religionem colas?*

Aud. Eandem illam, quam Christus seruator noster docuit, vnde Christianus nominor, & ita reuera me esse confido. Act.11.d.26.

M. *Quenam est Christiana pietas?*

A. Pietas Christiana est diuini numinis sancta veneratio, & obtemperatio legibus illius. Math.4.b.10 Ioh.4.c.24.

M. *Vnde est eius intelligentia capienda?*

A. Ex verbo Dei, quod veteris nouiq; testamenti libris explicatur. Ioh.5.d.39. Act.17.c.11. 2.Tim.3.d.15. 16.17.

M. Cur verbum Dei vocabulo Testamenti nominatur?

A. Quia diuina voluntas de rebus expetendis fugiendisq; in eo perfectè atque immutabiliter continetur, à qua yllam in partem non est deflectendum. Gal.3.c.11. 17 Ioh.4.d.25. Gal.1.a.8.9. Deut.4.a.2. Esa.3.d.21.

M. Qua ratione modóq; diuinæ voluntatis in eius verbo explicatæ perquirēda est cognitio.

A. Assidua diuini verbi lectione atq; meditatione, aut attenta eius ab alijs lecti, puréq; explicati auditione. Ioh.5.d.39. Act.17.c.11.

M. Satin' id eſt?

1.Cor 1.d.21. & 3.b.7. Pſal.119.c.33. 34.53. Ioh.16.b.13. *A.* Quia mortalium nemo diuinæ ſapientiæ in eius verbo reconditæ ſcientiam ingenio, induſtráue ſuapte conſequi potest, à Deo precari ſedulò vehementérq; debemus, vt per ſpiritum ſanctum ſuum mentes noſtras ſacri verbi ſui cognitione fidéq;, & voluntate ipſius in eodem illuſtratæ parendi ſtudio ardenti imbuere velit.

M. Quæ ſunt diuini verbi partes præcipuæ?

A. Lex & Euangelium.

Ioh.1.b.17. Luc.16.d.16. Act.13.f.39 Rom.6.c.14. 15. Math.22.d.37 38.39.40. Luc.10.c.27. 28. Rom.10.a.5. Gal.3.b.20. *M. Hæc duo alterum ab altero quomodo ſecernuntur?*

A. Lex ad omne nos officij munus inſtruit, tam pietatis erga Deum, quàm charitatis in proximum, vtq; vtriq; illud præſtemus ſummo ſtudio præcipit: & Legi parentibus vitam promittens ſempiternam, æternam mortem eius ruptoribus minitatur.

M. Euangelium verò quid.

Marc.1.b.15. Luc.5.f.32. Ioh.1.b.17. Act.2.f.38. 39. &.13.f.38.39 *A.* Euangelium nobis confirmat, Deum per fidem in Chriſtum illis, qui contra legem commiſerunt, miſericordem ſe præbiturum, ignoturumq; modò animi dolore,

Δ. Μῶν ἀρκεῖ τοῦτο;

Μ. Ἐπειδὴ οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων διὰ τὴν ἰδίας ἀγχινοίας καὶ φιλοπονίας δύναται τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν ἐν ᾧ αὐτοῦ λόγῳ κεκρυμμένην εὑρεῖναι, ἀπορδάμεις καὶ διαπύρους τῷ Θεῷ εὐχεσθαι ὀφείλομεν, τὸν τοῦ λόγου αὐτοῦ γνῶσιν καὶ τοῖς, ἅμα δὲ καὶ σφοδράν τινα ἐπιθυμίαν τοῦ ᾧ θελήματι αὐτοῦ ἐν ἐκείνῳ ἐκδηλωθέντι ὑπακούειν ταῖς ἡμετέραις διανοίαις διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος αὐτοῦ ἐμποιεῖν.

Δ. Τίνα ἐστὶ τὰ τοῦ θείου λόγου μέρη τὰ κύρια;

Μ. Ὁ Νόμος, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον.

Δ. Τί διαφέρει ταῦτα ἀλλήλων;

Μ. Ὁ νόμος ἡμᾶς πρὸς ἅπαντα παιδεύει, ὅσα ἢ πρὸς τὸν τοῦ Θεοῦ λατρείαν, ἢ τὸν τοῦ πλησίον ἀγάπην τείνει, καὶ ἡμᾶς ἐπιμελῶς αὐτὰ ἀποτελεῖν κελεύει: τοῖς τε νόμον φυλάξασι ζωὴν αἰώνιον ἐπαγγελάμενος, τοῖς δὲ παραβᾶσιν αὖτε θάνατον ἀπειλήσας ἀΐδιον.

Δ. Τὸ δὲ Εὐαγγέλιον τί,

Μ. Τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῖν βεβαιοῦται Θεὸν διὰ πίστεως εἰς Χριστὸν τῆς εἰς τὸν νόμον ἡμαρτηκόσιν ἵλεων καὶ εὐμενῆ εἶναι, ὅσοι

γε δὴ τὸ προσκρῦσαι αὐτῷ λυποῦνται καὶ τὸ ἑαυτῶν ἔργον ἐπανορθοῦν σπεύδουσι.

Δ. Ἡ ἀληθινὴ θρησκεία πόσα μέρη ἔχει;

Μ. Ἡ μὲν θρησκεία τὰ παραπλήσια τῷ θείῳ λόγῳ, ἀφ' οὗ ὥσπερ ἀπό τινος πηγῆς ἀπορρεῖ, δύο ἔχει μέρη.

Δ. Τὰ ποῖα;

Μ. Ὑπακοὴν, ἣν ὁ νόμος προστάττει, καὶ Πίστιν, ἣν τὸ Εὐαγγέλιον ἀξιοῖ.

Δ. Βούλομαι δὲ παρὸς μείζω σαφήνειαν εἰς πλείω μέρια διαιρῆς τὴν θρησκείαν.

Μ. Δοκῶ μοὶ οὐκ ἀλόγως δεῖσθαι τὰ τέτταρα ταῦτ' ὡς τὰ δέοντα τῆς ἀληθοῦς θρησκείας μέρη καταλέγειν, τὴν Ὑπακοὴν δηλαδὴ, καὶ τὴν Πίστιν, καὶ τὴν Προσευχὴν, καὶ τὰ Μυστήρια.

Δ. Ἄγε δὴ, ταῦτ' ἡμῖν ἐξῆς ὡς κεῖνται, διέλθωμεν. Ἐπειδὴ οὖν τὴν γνησίαν καὶ ἀληθινὴν ὑπακοὴν, ἣ πρῶτον μέρος ἐστὶ, πρὸς τὸ τοῦ θείου νόμου κανόνα σταθμίζειν χρὴ, ἀνάγκη ἐστὶ πρῶτον εἰδέναι τὰς περὶ τοῦ νόμου δόξας ἔχων τυγχάνῃς.

Μ. Τὸν μὲν νόμον δυσὶ πλαξὶν ἐγγεγραμμέ-

νον

lore, quòd eum offenderint, afficiantur, & seipsos reprehendentes corrigere atque emendare studeant. *Rom.7.a.5.b. 16.& 6.c.14. 15.*

M. Quot partibus constat vera religio?

A. Religio perinde ac Verbum Dei, ex quo, tanquam ex fonte profluit, duas habet partes.

M. Quaenam illae sunt?

A. Obedientia, quam Lex imperat: & fides, quam Euangelium requirit. *Ioh.14.b.15.c. 21.23.24. Rom.10.a.5.6. b 8.*

M. *Verùm maioris perspicuitatis gratia in plura te membra religionem partiri velim.* *Marc.1.b.15. Rom.1.a.5.b. 16.*

A Videor mihi non ineptè quatuor has, vt principes vitæ religionis partes, posse recensere: Obedientiam, Fidem, Inuocationem, & Sacramenta. *Ioh.14.b. 15.a 21.23.24. Mar.16.d. 16 Act. 2.c.21.*

M. *Age ergò, de istis quatuor, vt ea ordine recitasti, te interrogabo. Et quoniam vera obedientia, quae prima pars est, ad regulam diuinae legis sit dirigẽda, necessariò primùm intelligendum est, quid de lege, Dei sentias.* *Rom.19.c.12. 13. Ioh.14. b.15.c 21.23.24. Gal.3.b.10.*

A. Legem Dei duabus, expressam tabu- *Exo.34 d.28. 29.*

Pſal.19.b.6.7 8.9.10. Exo.20. Deut.5. Eſa.30.d.21.

lis, iuſticiæ normam eſſe perfectiſſimam arbitror, recta imperantem, vetantemq; contraria.

M. *Prior Tabula quæ tractat?*

Math.22.d 36.37.

A. Debita Deo pietatis officia tradit: quatuórq; prima præcepta in ea cõtinentur.

M. *Secunda quæ docet.*

Math.19.c.18 19.&.22.d.39 40. Exo.34.d.28. Deut.4.b.13.

A. Ad charitatem mutuáq; inter homines officia nos inſtituit, ad quam reliqua ſex præcepta pertinent: ita lex vniuerſa decem omnino præcepta complectitur, ex quo fit, vt Decalogi nomine appelletur.

M. *Quod eſt primæ tabulæ præceptum primum?*

Exo.20.a.1.2 3. Deut.5.a.5.6 7.

A. Deus ſic eſt eloquutus, AVDI ISRAEL: EGO SVM DOMINVS *DEVS* TVVS, QVI TE EDVXI EX DOMICILIO SERVITVTIS ÆGYPTIÆ. NON HABEBIS DEOS ALIENOS CORAM ME.

M. *Quare nos primùm commonefacit,* SE DOMINVM DEVM NOSTRVM ESSE.

Deut.10.b. 12.13.

A. Illis verbis eius immenſa infinitáq; maieſtas, potentia, bonitas explicantur, nóſq; pariter parendi ſumma neceſſitate aſtrin-

νον, τελειοτάτ ἐων δικαιοσυνης σάθμιων εἶναι ἡγοῦμαι, προσάπτοντα τὰ καλὰ, καὶ ἀπαγορεύοντα τἀναντία.

Δ. Ἡ πρωτίρα πλὰξ τίνα περιείληφεν;

Μ. Τὰ ὀφλόμενα τῷ Θεῷ τ' εὐσεβείας ἔργα. ἐν ᾗ περιέχονται αἱ πρῶται τέσσαρες ἐντολαί.

Δ. Ἡ δευτέρα τί διδάσκει;

Μ. Πρὸς ἀγάπην καὶ τὰ εἰς ἀλλήλους καθήκοντα ἡμᾶς παιδεύει, ἐν ᾗ τὰ λοιπὰ ἓξ προσάγματά ἐστιν. οὕτως ὅλος ὁ νόμος δίκαιος ἐντολὰς πάντως περιέχει, ὅθεν καὶ Δικάλογος προσηγορεύθη.

Δ. Τί ἐστὶ τὸ πρῶτον ἔνταλμα τ' πρώτης πλακός;

Μ. Ὁ Θεὸς οὕτως ἔχρησεν. Ἄκουε Ἰσραὴλ, » Ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, ὃς ἐξήγαγόν » σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ἐξ οἴκου δουλείας. οὐκ » ἔσονταί σοι θεοὶ ἕτεροι ἐνώπιόν μου.

Δ. Τίνος ἕνεκα πρῶτον τοῦτο μᾶς, ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς ἡμέτερός ἐστι;

Μ. Ταῦτα τὰ ῥήματα τ' ἄμετρον καὶ ἄπειρον αὐτοῦ μεγαλοθέτητα, καὶ δύναμιν, καὶ φιλανθρωπίαν δηλοῖ· καὶ ἡμᾶς ὑπακούειν αὐ-

τῷ συναναγκάζει, ἐὰν μὴ τῷ τε δυνατωτάτῳ ἐναντιοῦσθαι, καὶ πρὸς τ χρησότατον καὶ μεγαλοδωρότατον ἀχαριςεῖν ἐθέλωμεν.

Δ. Τί βούλεται σὺ οἷς προσάπτῃ μὴ ἔχειν ἀλλοδίους θεοὺς ἐνώπιον αὐτοῦ.

Μ. Πᾶν εἰδωλολατρείας γένος σὺθάδε ἀπαγορεύεται καὶ ἀποδοκιμάζεται.

Δ. Η εἰδωλολατρεία τί ὅςι;

Μ. Τὸ τῶν κτισμάτων ὡτινιοῦν θεῖκὴν λατρείαν προσάπτειν, ἢ ἐπ' αὐτοῖς ὡς θεοῖς οὖσιν ἐλπίζειν, καὶ πρὸς αὐτὰ καταφεύγειν. τοῦτο γὰρ ὡς πάντων τῶν μυσῶν αἴσχιςον ὁ Θεὸς βδελύτεται. αὐτοῦ γὰρ μόνου τῇ μεγαλειότητι ἡ θεῖκὴ τιμὴ, καὶ τῇ ἀγαθότητι ἡ ὑπερβάλλουσα ἡμῶν ἀγάπη ὀφείλεται. ἐπ' αὐτ χαταφεύγειν ἡμᾶς, κ σὺ ἀμηχανίᾳ ὁποιαδηποτοῦν γενομένους βοήθειαν καὶ ὄπιχυρίαν παρ' αὐτοῦ αἰτεῖσθαι, καὶ τῇ αὐτοῦ καλοκαγαθίᾳ ἡμᾶς τε καὶ τὰ ἡμέτερα πάντα προθύμως ἀνατιθέναι δεῖ.

Δ. Τί σημαίνει τὰ τελευταῖα ῥήματα, Ενώπιόν μυ;

Μ. Οτι οὐδὲν οὕτω παντελῶς κρυπτὸν καὶ ἄορατον ὅςιν, ὥςε μὴ εἶναι τῷ Θεῷ σὺδηλότατον:

astringimur, nisi & contra potentissimum repugnare, & in benignissimum, beneficentissimúmq; ingrati esse velimus. *Malac.1.5.6.*

M. *Quid est quod edicit nobis*, NE HABEAMVS DEOS ALIENOS CORAM SE?

A. Idololatria omnis his verbis prohibetur, ac damnatur.

M. *Quid est Idololatria?*

A. Rebus vllis conditis diuinum cultum tribuere, aut in illis vt dijs quibusdam, fiduciam, perfugiúmue habere: quod patrare, scelus esset maximè detestabile. Ipsius enim solùm maiestati diuini honores, ipsius bonitati singularis ille noster amor debetur: ad illius opem confugere, ab illo in terroribus periculísque omnibus opem atq; auxilium petere, & expectare: illius benignitati nos nostráq; omnia deberi, gratis animis agnoscere, ingenuéque cofiteri oportet. *Psal.115.b.8.9 Matth.4.b.10 Deut.10.b.12 13.d.20 21. Mat.22.d.37. Psal.50.c.14. 15.d.23. Psal.79.d.13. & 95.a.6.7. & 100.a.1.2. 3.Ioh.3.d.27. 1.Cor.4.b.7. Iaco.1.c.17.*

M. *Suprema illa verba*, CORAM ME, aut IN CONSPECTV MEO, *quid sibi volunt?*

A. Nihil tam penitùs absconditum esse, aut in occulto latere, quin Deo notissimum *Psal.7.b.9.& 33.c.14.*

mum sit, atq; apertissimum : & proinde non voce, manifestisque solùm vitæ actionibus, atq; externa specie, sed intima etiam atq; syncera puræ mentis sanctitate Deum, illumq; vnum, præterea neminem piè colendum esse atque venerandum.

Esa.29.c.13. Mat.5.a.8.& 15.a.8.

M. *Summatim expone, quos maximè putes hanc in legem peccare.*

A. Idololatræ vt dixi, omnes, omnes arioli, augures & coniectores, incantatores, venefici, magi, sagæq; omnes, omnésque, qui ad illos deferunt, illisue fidunt. Prophetæ item mendaces omnes, qui falsa vanáque docent: præterea qui verbo Dei abutuntur, aut maximam illi fidem non habent, nec illius monitis, sed inanibus suis somnijs aut coniecturis ducuntur: deniq; qui res vllas conditas, supra aut æquè atque Deum conditorem metuunt, amant, aut magnifaciunt : hij omnes, hijsque consimiles vniuersi hanc legem violant.

Leuit.19.c.31 Esa.8.c.19. & c.47.b.9 Deut.18.c.19. 26. Mat.15.a.2.3 b.6.9.

M. *Recita iam præceptum secundum.*

Exo.20.a.4.d 23.

A. SIGNVM SCVLPTILE, AVT SIMV-

τατον: καὶ διὰ τοῦθ' ὅτι ἡμῖν προσήκει μὴ μόνον διὰ τῆς φωνῆς καὶ τοῦ ἔξωθεν τοῦ βίου πράξεων καὶ προαιρέσεως; ἀλλὰ τῇ ἔνδοθεν καὶ ἀκιβδήλῳ καθαρᾶς ψυχῆς εὐσεβείᾳ τὸν ἕνα Θεὸν, καὶ μηδένα ἄλλον, ὁσίως τιμᾶν καὶ θεραπεύειν.

Δ. Εἰπέ μοι διὰ βραχέων, οὓς μάλιστα εἰς τόνδε τὸν νόμον ἀσεβεῖν νομίζεις.

Μ. Πάντες; ὡς προλαβὼν εἶπον, οἱ εἰδωλολάτραι, καὶ οἱ χρησμολόγοι καὶ οἰωνοσκόποι, καὶ οἱ μάντεις, καὶ οἱ ἐπῳδοὶ, καὶ οἱ φαρμακεῖς, καὶ οἱ μάγοι, καὶ πᾶσαι αἱ φαρμακίδες, καὶ πάντες οἱ τοιούτους ἐπειρόμενοι, ἢ αὐτοῖς πιστεύοντες, ἔτι δὲ πάντες οἱ ψευδεπροφῆται, οἱ τὰ ψευδῆ διδάσκοντες: πρὸς τούτοις, ὅσοι ᾧ τοῦ Θεοῦ λόγῳ κατάχρωνται, ἢ τὴν μεγίστης αὐτῷ πίστεως οὐκ ἀξιοῦσιν, οὐδὲ τοῖς αὐτοῦ παραγγέλμασι πειθαρχοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς ἰδίοις εὐπνοίοις ἢ ὑποκρίσεως προσέχουσι: τὸ τέλος, οἱ τῶν κτισμάτων ὑπερορῶσιν ἢ μᾶλλον ἢ ἴσως τῷ κτίσῃ θεῷ φοβοῦνται, ἢ ἀγαπῶσιν, ἢ περὶ πολλοῦ ποιοῦνται, πάντες τοιοῦτοι εἰς τοῦτον πλημμελοῦσι τὸν νόμον.

Δ. Λέγε νῦν τὴν δευτέραν ἐντολήν.

Μ. Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἴδωλον, οὐδὲ παντὸς

» τ̀ς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ, ἄνω καὶ ὅσα
» ἐπὶ τῆ γῆ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασιν ὑπο-
» κάτω τῆς γῆς. οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς, οὐ-
» δὲ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς. ἐγὼ γὰρ εἰμι Κύρι-
» ος ὁ Θεός σου, Θεὸς ἰσχυρὸς, ζηλωτὴς, ἀπο-
» διδοὺς ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, ἐπὶ
» τρίτων καὶ τετάρτων γενεὰν τοῖς μισοῦσί
» με, καὶ ποιῶν ἔλεος εἰς χιλιάδας τοῖς ἀ-
» γαπῶσὶ με, καὶ τοῖς φυλάσσουσι τὰ προσά-
» ματά μου.

Δ. Δοκεῖ μοι ἂν οὗτος ὁ νόμος τας τ̃ πλα-
ζῶν τε καὶ τ̃ γραφέων τέχνας ἀποδοκιμάζειν.
ὥστε καὶ ἔχειν ὅλως εἰκόνας οὐκ ὅσιον εἶναι.

Μ. Ἠκιστά γε: καὶ γὰρ ἐν τῇ παρούσῃ ταύτῃ
πλακὶ οὐ περὶ τ̃ τεχνικῶν ἔργων τ̃ πρὸς
ἀνθρωπίνας καὶ πολιτικὰς χρείας ἀναγ-
καίων, ἀλλὰ μόνον περὶ τ̃ τῇ τ̃ Θεοῦ λατρείᾳ
προσηκόντων ὁ λόγος.

Δ. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ διάνοια τ̃ ἐντολῆς ταύτης;

Μ. Ἐν-

SIMVLACRVM VLLIVS REI, QVÆ AVT SVPRA IN COELO, AVT INFRA IN TERRA, AVT IN AQVIS INFRA TERRAM SIT, NON EFFINGES: EA NON VENERABERIS NEQVE COLES. NAM EGO SVM DOMINVS DEVS TVVS, ZELOTYPVS QVI PARENTVM INIQVITATEM ETIAM IN LIBERIS VINDICO, AD TERTIAM VSQVE QVARTAM QVE PROGENIEM OSORVM MEI: CLEMENTIA QVE VTO RADMILLESIMAM VSQVE PROGENIEM, ERGA MEI AMANTES, MEA QVE PRÆCEPTA CONSERVANTES.

Leuit. 26 d. 1.
Deut. 4 c. 15. 16. 17. 18. 19.
Iſa. 40 d. 18. & 44 b. 9. &c.

M. *Videri poſſit hac lege pictorum fictorúmq; artificia condemnari, ita vt fas nõ ſit vllas omninò imagines habere.*

A. Nequaquam: in prima enim hac tabula minimè de rebus artificioſis, quæ ad humanos ciuiléſque vſus expetuntur, ſed de ijs tantùm, quæ ad Dei cultum pertinent, agitur.

Mat. 22 c. 20. 21. d. 36. 37.

M. *Quænam eſt igitur huius præcepti ſententia.*

A. Hoc.

Esa 40 d.11. &c.
Deut.5.a.8.9.
Psal.97.b.7.
Esa.44.c.17.

A. Hoc ſecundo præcepto prohibet Deus primùm ne imagine vlla ipſum imitari, vel adumbrare, quærere, aut colere conemur. Secundò ne ſimulacra ipſa veneremur, aut illis quoquo modo ad Idololatriam aut ſuperſtitionem abutamur, interdicit. Verùm vt Deum ſolùm, non ad noſtrum arbitrium libidinémque, ſed pura atq; integra mente veréque, quemadmodum nobis ſuo ipſius verbo præſcriptum eſt, colamus, & veneremur.

M. *Quam ob cauſam Deum corporea ſpectabiliq; forma effingere nefas eſt.*

Psal 113.a.4. 5.& 115.a.4 Esa.40.c.18. &c. Ier.4.c.24. Rom.1.c.20. 23.&c.

A. Quia corporea, infirma, inanima, vanáque effigies aut imago nullam cum Deo, qui ſpiritus eſt immórtalis, infinita, immenſa inconiprehenſibili magnitudine, maieſtatéq;, communitatem habere, nec vllam eius ſimilitudinem ſpeciémue gerere poteſt.

M. *Quemnam colendi morem hic condemnat.*

Leuit.26.a.1. Deut.4.c.19. &.5.b.9. Psal.97.b.7. &.115.b.8. Esa.44.c.17. Act.7.f.41.

A. Quum precatione vſuri, nos ad ſimulacra vertimus, ſupplices nos coram illis abijcimus, nudato capite, aut alia ſignificatione, illis honorem tribuimus, perinde quaſi Deus in illis nobis præſens adeſſet.

M.

Μ. Ενταῦθα ὁ Θεὸς ἀπαγορεύει πρῶτον μὲν ὅπως μὴ πλάσωμεθα δι' εἰκόνος αὐτὸν ἡσινοσοῦν μιμεῖσθαι, ἢ ἁπτεσθαι, ἢ ζητεῖν, ἢ τιμᾶν: εἶτα δὲ, τοῖς εἰκόσιν αὐτοῖς προσκυνεῖν, ἢ ὑπ' ὀπωσοῦν εἰς εἰδωλολατρείαν ἢ δεισιδαιμονίαν παρασχρῆσθαι. προσαπῆ μὲν οὖν τὸ Θεὸν μόνον, μὴ κατὰ τὸ δοκοῦν καὶ ἀρέσκον ἡμῖν, ἀλλ' ἁγνῇ καὶ καθαρᾷ διανοίᾳ, καὶ ἀληθῶς, ὡς ἐκεῖνος ἐν ᾧ λόγῳ αὐτὸ διετάξατο, θεραπεύειν καὶ σέβεσθαι.

Δ. Διὰ τί δῆτα Θεῷ σωματικῷ τινα καὶ ὁρατῷ μορφῇ ἁρμόζειν οὐκ εὐσεβές ἐστι;

Μ. Ὅτι σωματικὴ, καὶ ἀσθενὴς, καὶ ἄψυχος, καὶ μάταιος εἰκὼν τῷ Θεῷ, ᾧ πνεῦμα ἀθάνατόν ἐστι, καὶ ἄπειρόν τε καὶ ἄμετρον· καὶ ἀκατάληπτον μέγεθος καὶ μεγαλειότητα κέκτηται, οὐδὲν προσεοικέναι, μηδὲ παντελῶς ὁμοίαν εἶναι δύναται.

Δ. Ὁποῖον οὖν τὸ λατρείας εἶδος ἀποδοκιμάζει ἐνταῦθα;

Μ. Ὅταν προσευχὰς ποιεῖσθαι μέλλοντες πρὸς εἴδωλα τρεπώμεθα. προσαπίπτοντες αὐτοῖς ἱκετεύωμεν αὐτά, γυμνῇ τῇ κεφαλῇ, ἢ καὶ ἄλλῳ τινὶ σημείῳ τιμῆς αὐτοῖς ἀποδῶμεν, ὡς ἂν εἰ ὁ Θεὸς παρὼν ἔτυχεν ἡμῖν ἐν αὐτοῖς.

Δ. Τὸ

Δ. Τὸ προσεβεμβύον τῇ ἐντολῇ ταύτῃ παράπτημα λέγε.

„ Μ. Ἐγὼ γὰρ εἰμι κύριος ὁ Θεός σου, ζηλω-
„ τὴς, ὁ ἀποδιδοὺς ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ
„ τέκνα, ἐπὶ τρίτων καὶ τετάρτων γενεαῖς
„ τοῖς μισοῦσί με.

Δ. Τίνος ἕνεκα μνήμιον τούτων ποιεῖται ὁ Θεός;

Μ. Ἐπεὶ Θεὸν καὶ Κύριον ὀνομάζῃ ἑαυτὸν, ἀποτόμως ἡμῖν παραγγέλλει, τῇ μεγαλειότητι ἅμα καὶ τῇ χρηστότητι αὐτοῦ (ὡς καὶ ἄνω εἴπομεν) προσέχοντας, ἑαυτοὺς ὅλους ᾧ αὐτοῦ βουλήματι ἁρμόσασθαι. τὸ δὲ ζηλότυπον ὄνομα προστάττων ἑαυτῷ σημαίνει ὅτι τῆς προσηκούσης αὐτῷ προσκυνήσεως οὐδένα κοινωνὸν ἢ μέτοχον ἀνέχεται ὁρῶν.

Δ. Μῶν τι ἄλλο παραζεύγνυται εἰς τὸ κωλύειν τὴν εἰδωλολατρείαν;

Μ. Ὅπως ἡμᾶς τοῦ εἰδωλολατρεῖν, ὁ αὐτὸς οὕτω σφόδρα βουλεύηται, μᾶλλον ὑπισχνήσηται, ἀφιεὶς οὐ μόνον τοὺς πλημμελοῦντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς παῖδας καὶ ἀπογόνους αὐτῶν τιμωρήσεσθαι.

M. *Clauſulam huic præcepto additam repete.*

A. NAMEGO (inquit) SVM DOMINVS DEVSTVVS, ZELOTYPVS, QVI PARENTVM INIQVITATEM ETIAM IN LIBERIS VINDICO, ADTERTIAM VSQVE QVARTAM QVE PROGENIEM OSORVM MEI. *Exo.20.a.5. Deut.5.b.9.& 6.c.15. Pſal.78.f.58.*

M. *Quamobrẽ hæc commemorat Deus.*

A. DEI atque DOMINI vocabulis ſeſe nuncupans, etiam atque etiam monet, vt tum ad maieſtatem, tum ad benignitatem ſuam, ſicuti, antè dictum eſt reſpectum habentes, ad ipſius arbitrium nos totos accommodemus. Zelotypiæ verò nomine declarat participem, aut cõſortem ſecum venerationis ſuæ ſe nullo modo tolerare poſſe. *Deut.10.b.12. 13. 3.Reg.18.f.39. Malac.1.b.15 & 1.Tim.6.c.15. 61. Exo.34.b.14 Eſa.42.b.8.*

M. *Ecquid præterea additum ad prohibendum Idololatriam?*

A. Quò nos magis ab Idololatriæ peccato, quod tam vehementer deteſtatur, refrænet, minatur ſe non in maleficos tantũ ſed in eorum etiam liberos poſterõſque vindicaturum eſſe. *Exo.34.b.7. Eſa.14.c.20. 21.*

M. *Perge porrò quod reliqui est in hac lege explicare.*

A. Quemadmodum Deus grauiter minando terret, ne ipsius voluntati repugnare audeamus: ita prolixiùs adhuc de sua clèmentia, bonitatéq; promittendò, nos ad sibi parendum allicit: confirmans cum ijs omnibus, qui se amant, suisque præceptis obsequuntur, tum ipsorum etiam posterum multis millibus, miserecordiam se singularum esse impartiturum.

Deut.5.b.10.
Exo.34.b.6.7

M. *Quùm anteà vltionem, tertiæ, aut summùm quartæ generationi denuntiet: quid est, quòd hic clementia sua aliquot millia comprehendat?*

A. Vt demonstret ad facilitatem se beneficentiámq;, quàm ad acerbitatem atque asperitatem impendiò magis esse propensum.

Psal.30.a.5.& 102.b.1.& 145.b.8.
Esa.54.b.7.8. 10.

M. *Perge iam ad tertium mandatum,*

A. NOMEN DOMINI DEI TVI INANITER NON VSVRPABIS: NEQVE ENIM SINET IMPVNITVM DOMINVS, QVI EIVS NOMEN INANITER ADHIBVERIT.

Exo.20.b.7.
Leuit.19.b.12

M.

Δ. Διέξιλθε γαῦ τὸ λειπόμενον τὸν ἐντολῆς ταύτης.

Μ. Ὥσπερ ὁ Θεὸς δεινῶς ἀπέχλει εἰ τῷ αὐτοῦ θελήματι ἐναντιοῦσθαι τολμῶμεν, οὕτω σαφέστερον ἔτι παῖος καὶ φιλάνθρωπος ἐστιν ὑπαγορεύων ἡμᾶς προσάγεσθαι, ὑπισχνούμενος μὴ μόνον ἅπασι τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηροῦσιν, ἀλλὰ καὶ πολλαῖς τῶν ἀπογόνων αὐτῶν χιλιάσι πλείονα εἶχον ἔξειν.

Δ. Ἐπέδωκε πρότερον τιμωρίαν τῇ τρίτῃ ἢ πλείονι τετάρτῃ γενεᾷ ἠπείλησε, πῶς γαῦ δυνατὸν χιλίοις παρέξειν λέγεις;

Μ. Ἵνα φανερὸν ποιήσῃ ὅτι πολλῷ μᾶλλον ἤθελεν τῷ χρηστὸς καὶ ἐλεήμων εἶναι. ἢ πικρὸς καὶ τιμωρητικὸς φαίνεσθαι.

Δ. Μάτιθι δὴ ὅπῃ τὴν τρίτην ἐντολήν. »

Μ. Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ θεοῦ σου » ὅτι ματαίῳ. οὐ γὰρ μὴ καθαρίσῃ Κύριος » τὸν λαμβάνοντα τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὅτι μα- » ταίῳ. »

Δ. Τί ἐστὶ τὸ λαμβάνειν τοὔνομα τοῦ Θεοῦ ἐπὶ ματαίῳ;

Μ. Τὸ αὐτῷ ἢ εἰς βλασφημίαν, ἢ εἰς ἐπῳδὴν, ἢ εἰς φαρμακείαν, ἢ εἰς κατάραν, ἢ εἰς ἀπροβούλητον καὶ ἀπρονόητον ἢ κἂ ἀνόητον ὅρκον καταχρῆσθαι, καὶ δὴ καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ ἢ ἁπαξ ὀνομάζειν, εἰ μὴ εὐλόγου αἰτίας τυχόντες μετ' εὐλαβείας σεμνοπρεποῦς τοῦτο ποιῶμεν.

Δ. Οὐκ ἄρα δυνάμεθα τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ὀμόσαι ὀρθῶς χρῆσθαι;

Μ. Δυνάμεθά γε: ὅταν ἐπ' αἰτίᾳ δικαίᾳ τὸν ὅρκον δεχώμεθα, ὅπως δηλαδὴ ἢ τὴν ἀλήθειαν τῇ μαρτυρίᾳ βεβαιῶμεν, καὶ μάλιστα ἐμοῦ ἄρχοντος τινὸς ἡμᾶς εἰς τοῦτο προκαλουμένου, ἢ καὶ δι' ἄλλας μεγάλας καὶ ἀξιοχρεως αἰτίας, οἷον ἵνα τῷ Θεῷ τὴν αὐτοῦ τιμὴν καὶ δόξαν ὁλόκληρον φυλάσσωμεν, ἢ αὔξωμεν, ἢ καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους ὁμόνοιαν καὶ εὐνοιαν διασώζωμεν. ὅταν ὁ καιρὸς τοιαύτην ἡμῖν αἰτίαν προσενέγκῃ, ὅρκον ἡμῖν λαμβάνειν ἔξεστι, τῷ τιμίῳ καὶ φοβερῷ τοῦ Θεοῦ μόνον ἡμετέρου, καὶ ἄλλου μηδενὸς, ὀνόματι χρωμένοις.

Δ. Τί ἑπεται κεῖται ἐν τῷ νόμῳ;

Μ. Λέγει ὅτι οὐ καθαρίσει ὁ κύριος τὸν λαμβάνοντα τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ ματαίῳ.

Δ. Διὰ

M. *Quid est inaniter vsurpare nomen Dei?*

A. Eo ad blasphemiam, incantationem, veneficium, execrationem, periurium aut ad temerarium, inconsultum, vel non necessarium iusiurandum abuti: Deúmue nisi iusta de causa, magnáque adhibita reuerentia, vel semel nominare.

Esa.8.c.19.& 52.b.5. Leuit.19.b.12. Act.19.c.13. 1.Tim.1.b.10. Mat.5.f.33. 34. Psal.113.A.1.2

M. *Non potest ergo Dei nomen in iureiurando rectè adhiberi?*

A. Potest profectò, cùm graui de causa iusiurandum iuramus, vt aut verum testimonio confirmemus, præcipuè, legitimæ alicuius potestatis accitu ad id euocati, aut ob alias res magnas atq; graues, vt vel Deo suus honos atq; gloria conseruetur, aut cumulatiùs etiam augeatur & amplificetur, vel hominum inter homines coniunctio beneuolentiáque retineatur. Huiusmodi aliqua oblata occasione sacramento contendere licebit, venerando verendóque dei tantùm nostri, non vllius cuiusquam alterius nomine adhibito.

Exo.22.b.11. Iosu.2.b.12. Psal.15.b.5.& 63.b.12. 2.Cor.1.d.23. Gal.1.d.20. Heb.6.d.16.

M. *Quid deinceps in lege est?*

A. NEQVE ENIM IMPVNITVM (inquit) SINET DOMINVS, QVI NOMEN EIVS INANITER ADHIBVERIT.

Exo.22.b.7. Leuit.19.b.12.

M. *Cur in diuinum nomen iniurioſis peculiares hic minæ proponuntur?*

Leuit.19.c.12. Ezech.20.b.9.c.14.

A. Oſtendere voluit quanti nominis ſui decus æſtimaret, vt impendentem vindictam cernentes, eo ſtudioſiùs ne iniuriam illi faciamus, caueremus.

M. *An ergo nefas eſſe putas, deorum aliorúmue hominum, aut rerum nomina in ſacramento interponere?*

Exo.22.b.11. Pſal.63.b.12. Heb.6.d.16. Deut 6.b.13. & 10.d.20. Ieſue.23.b.7. Eſa.85.c.16.

A. Omninò: iuſiurandum enim dare idem eſt, atque eum, per quem iuramus, & veritatis teſtem, & ſi peieremus, periurij noſtri vltorem punitorémq; conſtituere: quam laudem intelligendi vindicandiq; maleficia omnia diuinæ ſolùm ſapientiæ atq; maieſtati debitám, alijs perſonis rebúſue impartire immane ſcelus eſſet.

M. *Recita iam proximum præceptum.*

Exo.16.c.23. & .20.b.1.9. 10.11. & .31.c. 13. Leuit.23.a 3. Deut.5.c.12. 13.14.15. Ezec.20.b.12 Gen.2.a.1.2.3 Heb.4.a.3.c. 9.10.

A. Præceptum quartum, quod & primæ tabulæ eſt poſtremum, ſic habet, DIEM SABBATI SANCTE AGERE MEMENTO, SEXDIEBVS OPERABERIS ET FACIES OMNIA OPERA TVA: SEPTIMO VERO DIE, QVOD EST DOMINI DEI TVI SABBATVM, NVLLVM,

Δ. Διὰ τί ἰδίᾳ ἀπειλεῖ ὁ Θεὸς τοῖς εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὑβρικόσιν;

Μ. Ἵνα δηλώσῃ ὅσον τῇ τοῦ ἰδίου ὀνόματος δόξῃ χαίρει, ὅπος ἡμεῖς ὑπερημνίλιον τιλὼ τιμωρίαν ὁρῶντες, κατὰ δύναμιν εὐλαβώμεθα, μὴ ἀτιμίαν προσφέρωμεν αὐτῷ.

Δ. Ἡ οὖν ἀθέμιτον εἶναι νομίζεις, τοὺς δαίμονας ἢ ἄλλους ἀνθρώπους;, ἢ καὶ πράγματα ὀμόσαι;

Μ. Κομιδῇ γε: τὸ γὰρ ὀμόσαι οὐδέν ἐστιν ἄλλο, ἢ ἐκεῖνον ὃν ὀμνύομεν, τῆς τ' ἀληθείας μάρτυρα ποιήσασθαι, καὶ ἐὰν ἐπιορκῶμεν, αὐτὸν τ' ἐπιορκίας τιμωρὸν καὶ ἐκδικητὴν καλέσαι. ταύτην οὖν τὴν τιμὴν, διὰ νόητι τ' εἰδέναι τε καὶ κολάζειν πᾶσαν μοχθηρίαν, τῇ τοῦ Θεοῦ μόνον σοφίᾳ καὶ μεγαλειότητι προσήκουσαν, τὸ ἐπ' ἄλλων ἢ προσώπων, ἢ πραγμάτων μεταχομίζειν τῆς ἄκρας ἂν εἴη ἀσεβείας.

Δ. Λέγε νυῦν τὴν ἐπομβολὴν ἐντολήν.

Μ. Ἡ τετάρτη ἐντολὴ, ἡ καὶ τ' πρώτης πλα- „
κὸς τελευταία, ὅστως ἔχει. Μνήσθητι τὴν ἡ- „
μέραν τῶν σαββάτων, ἁγιάζειν αὐτήν. „
ἓξ ἡμέρας ἐργάσῃ, καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔρ- „
γα σου. τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ σάββατα „

„ Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου ἐστίν. οὐ ποιήσεις ἐν
„ αὐτῇ πᾶν ἔργον, σὺ, καὶ ὁ υἱός σου, καὶ ἡ θυ-
„ γάτηρ σου, ὁ παῖς σου, καὶ ἡ παιδίσκη σου,
„ ὁ βοῦς σου, καὶ τὸ ὑποζύγιόν σου, καὶ πᾶν
„ κτῆνός σου, καὶ ὁ προσήλυτος ὁ παροικῶν ἐν
„ σοί. ἐν γὰρ ἓξ ἡμέραις ἐποίησε Κύριος τὸν τε
„ οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν. καὶ τ' θάλασσαν, καὶ
„ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, καὶ κατέπαυσε τῇ ἡ-
„ μέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ. διὰ τοῦτο ηὐλόγησε Κύ-
„ ριος τὴν ἡμέραν τὴν ἑβδόμην, καὶ ἡγίασεν αὐτήν.
„

Δ. Τὸ Σάββατον ὄνομα τί σημαίνει;

Μ. Τὸ μὲν Σάββατον, ἐὰν μεθερμηνεύηται, σχολὴ ἢ ἀνάπαυσις λέγεται. ἐν ἐκείνῃ γὰρ ἡμέρᾳ οἱ εὐσεβεῖς πᾶσαν ἀνθρωπίνης ἀσχολίας χρείαν φεύγειν ὀφείλουσιν, ὅπως τῇ τοῦ θεοῦ λατρείᾳ καὶ εὐσεβείᾳ ἀπερισπάστως προσλιπαρεῖν δύνωνται.

Δ. Πῶς κελεύει ἡμᾶς ὁ Θεὸς τῶν τὸ μιμεῖσθαι, ὅπερ αὐτὸς ἐποίησε;

Μ. Ὅτι τὰ λαμπρὰ καὶ περιττὰ τῶν παραδειγμάτων τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς βεβαίως ἐμφύεται, καὶ ὀξυτέρας τίνας ὁρμὰς ἐνεργάζεται. οἱ γὰρ δοῦλοι τοὺς δεσπότας,

καὶ

LVMQPVS FACIES: NEC TV, NEC FILIVS TVVS, NEC FILIA TVA, NEC SERVVS TVVS, NEC ANCILLA TVA, NEQVE IVMENTVM TVVM, NEQVE APVD TE DEGENS PEREGRINVS. NAM SEX DIEBVS PERFECIT DEVS COELVM ET TERRAM ET MARE, ET QVICQVID IN ILLIS CONTINETVR, SEPTIMO QVIEVIT. ITAQVE DIEM SABBATI SACRVM, SIBIQVE DICATVM ESSE VOLVIT.

M. SABBATI *vocabulum quam habet ſignificationem.*

A. SABBATVM, interpretatione explicatum, vacatio aut quies dici poteſt: nam eo die pij humana opera omnia miſſa facere debent, vt diuina religionis ſanctitatiſque ſtudia diligentur colere poſſint.

Exo.16.d.23. Leuit.16.e.31. Iere..27.c.21. Luc.13.e 56. Ezech.46.a.3 Mar.6.a.1.

M. *Quamobrem ſuum nobis factum Dominus ad imitationem expoſuit?*

A. Quia inſignia præclaràque exempla humanis mentibus penitùs inſident, ſtimulóſque admouent acriores. Dominos enim ſerui, & parentes liberi perlibenter imi-

Tob.2.b.12. Ioh.13.b.13.15 1.Cor.4.d 15. 16.& 11.a.1. Epiſt.5.a.1.

1 Pet.2.d.21. *I.42.* imitando exprimunt. Maximè verò omnibus eſt optabile, vt mortales Deum ſibi ante oculos mentis proponentes, ipſius ſeſe imitatores ſimiléſque præberent.

M. *Sabbati piè colendi quænam eſt ratio?*

Mar.6.a.2. Luc.4.c.16. Act.13.d.27. Mat.10.d.32. Pſal.91.a.2. Eſa.56.c.7. Math.21.c.13 Eph.5.d.21. 1.Cor.11.d.18. & 14.c.29. *A.* Populus in vnum locum congregari debet, vt diſciplinam Chriſti intelligat, vt fidei ſuæ confeſſionem edat, vna voce communia vota Deo faciat, vt diuinorum factorum memoriam conſeruet, vt Deo pro ſuis diuinis erga ſe meritis gratias agat, & vt miſteria ſacra a Chriſto inſtituta concelebret.

M. *Ecquid preterea requiritur, vt diem Sabbati ſanctè agamus?*

A. Externa hæc eſt requies celebratióque Sabbati: præter quam quies eſt, colendique Sabbati ratio quædam ſpiritualis.

M. *Quænam ea eſt?*

Eſa.1.c.14.16 & 58.d.13. Heb.4.c.9.10. *A.* Quùm a rerum humanarum occupationúmq; & ſtudiorum noſtrorum cura vacantes, dei nos arbitrio, vt is ad ſuum nos ſenſum formet, penitus tradimus: quúmque (vt ſacrarùm literarum verba vſurpem) carnem noſtrã crucifigimus, &

Gal.5.d.24. effe-

χαὶ οἱ παῖδες τοὺς γονεῖς προθύμως μιμοῦνται. οὐδὲν δὲ οὕτως ἰσχὺν ἔξιον ἔστιν ὡς ἀνθρώπους θεὸν παρὸ ὀμμάτων τῆς διανοίας τιθέντας αὐτῷ μιμητὰς γενέσθαι, καὶ ὁμοίους αὐτῷ ὑπάρχειν.

Δ. Τίνι δ' ὅπῳ διωκήμεθ' ἂν τὸ Σάββατον ὀρθῶς τιμᾶν;

Μ. Δεῖ τὸν λαὸν εἰς ἐκκλησίαν συλλέγεσθαι, ὅπως τοῦ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν μανθάνῃ, καὶ τῆς πίστεως ὁμολόγησιν ποιῆ, καὶ μιᾷ φωνῇ κοινὰς τῷ Θεῷ ἰσχὰς ἀναπέμπῃ, καὶ τοῦ τῆ θεοῦ ἔργων μνήμην διασώζῃ, καὶ τῷ θεῷ ἐφ' οἷς ὑπ' αὐτοῦ εὐεργετεῖτο χάριτας ἀπονέμῃ, καὶ τὰ παραδοθέντα ὑπὸ Χριστοῦ μυστήρια ἐπιτελῇ.

Δ. Πότερον ἄλλου μηδενὸς προσδεῖται ἡ τοῦ Σαββάτου εὐσεβὴς θεραπεία;

Μ. Ἐστι μὲν ἥδε σωματικὴ τις ἀνάπαυσις καὶ θεραπεία τοῦ Σαββάτου. χωρὶς δὲ τούτου ἀναμφιλόγως ἔστι καὶ ἄλλο ἀναπαύσεώς τε καὶ σεβάσεως τοῦ Σαββάτου εἶδός τι πνευματικόν.

Δ. Ποῖον δὴ;

Μ. Ὅταν σὺν σχολῇ ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων, καὶ περιπασμῶν, καὶ ἐπιμελειῶν ἰδίων γενόμενοι, ἑαυτοὺς ὅλους τῷ θεῷ δῶμεν, ὅπως αὐτὸς ἡμᾶς ἑαυτῷ ἁρμόσῃ. καὶ ὅταν (κατὰ τὸ ῥητὸν τοῦ γραφῆς) τὴν ἀμετέραν σαρ-

σαρκὰ ταυρῶμεν, καὶ τὰς ὁρμὰς καὶ κινήσεις οἱονεὶ χαλιναγωγῶμεν. τὴν τοιαύτην ἡμῶν φύσιν σωφρονίζοντες, ἵνα τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ κατήκοοι γενώμεθα. οὕτω γὰρ ἡ ἡμέρα τοῦ Σαββάτου τούτου, ἣν ἐπὶ τῆς γῆς ἑορτάσιμον ἄγομεν, καλῶς καὶ προσηκόντως τὸ παράδειγμα καὶ τὴν ὁμοιότητα μιμήσεται ἐκείνης τῆς καταπαύσεως, ἧς ἐν οὐρανῷ αἰωνίου ἔσεσθε, καὶ ἀδιάλειπτόν τινα καὶ ἁγίαν χαρὰν φερούσης ἀπολαύσομεν ποτέ.

Δ. Μῶν ἀρκεῖ δι' ἑβδόμης ἑκάστης ἡμέρας ταῦτα ἀποτελεῖν;

Μ. Δεῖ μὲν ἕκαστον ἡμῶν ταῦθ' ἑαυτῷ ἐσημέραι εἰς μνήμην τιθέναι καὶ μελετᾶν. τῆς δὲ ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ἕνεκα, καὶ πρὸς τὸ μὴ ἕνα ἡμᾶς ῥαθύμους, ἰδία τις καὶ ταχτὴ ἡμέρα τῷ ἔργῳ τούτῳ προσέταχται.

Δ. Μέχρι τούτων τὰς τῆς προτέρας πλάνης ἐπιτολὰς διεξῆλθες, ἐν αἷς τῆς ἀληθινῆς τοῦ Θεοῦ λατρείας, ἣ παντὸς ἀγαθοῦ πηγὴ καὶ ἀρχὴ τυγχάνει οὖσα, σωρὸς τις ἐχθρὸς περιέχεται, καὶ πάντα ἀδικήματα, δι' ὧν εἰς τὸν Θεὸν ἰδίᾳ ἁμαρτάνομεν ἀπαγορεύεται. Λέγε νυν ἑπόμενα περὶ τῆς ἡμετέρας ἀγάπης καὶ εὐνοίας εἰς ἀνθρώπους ἔργων, ἃ ἀπ' αὐτῆς τῆς πηγῆς ἀπορρεῖ καὶ ἀναβλύζει,

affectionibus commotionibúſque tanquam frænos inijcimus, vitioſam naturam noſtram comprimentes, vt ad diuinam nos voluntatem accomodemus. Eo enim pacto Sabbati noſtri dies quã in hac terra celebramus, aptè & conuenienter exemplar, & ſimilitudinem requiretis illius imitabitur, quam in cœlo ſempiternam & perpetuæ ſanctæq; oblectationis pleniſsimam ſumus habituri. *Coloſ.3.a.5.*

M. *Satin' erit iſta ſeptimo quoq; die exequi?*

A. Oportet ſanè quemq; ſeperatim iſta ſecum quotidiè recordari, atq; meditari: humanæ tamen infirmitatis deſidiæq; effugiendæ gratia, certus dies ad hanc rem propriè deſignatus eſt. *Pſal 1.a.2. & 48 a.4. Luc.18.a.1. Eph.5.c.19.20*

M, *Hactenùs prioris tabulæ præcepta percenſuiſti, quibus vera Dei veneratio quæ fons eſt omnis boni atq; origo, breui explicatur: noxæq; omnes, quæ ad Deũ directò ſpectant, prohibentur. Nunc verò quæ ſunt charitatis benenolentiæq; in homines noſtræ partes, quæ ex eodèm illo fonte fluunt, atque hauriuntur, & ſe-*

cunda

cunda tabulæ cõtinẽtur, perge declarare.

A. Secunda tabula hoc habet principiũ:

Exod.20.b.12 Deut.5.b.6. Matb.1.a.4 HONORA PATREM ET MATREM: VT SIS LONGÆVVS SVPER TERRAM QVAM DATVRVS EST TIBI DOMINVS DEVS TVVS.

Prou.1.a.8. Mar.7.b.10. 12. Coloss.3.a.20. Heb.12.c.9.

M. HONORIS *vocabulum quam hic habet significationem?*

A. HONOR PARENTVM, eorum amorem, timorem, obseruantiámq; comprehendit: & in parendo, inseruiendo, opem ferendo illis, eósque tuendo, alendo etiam, atq; sustinendo, si quid ipsis opus fuerit, situs est.

M. *Hæc lex naturalésne solum parentes attingit?*

Deut.17.b.9. 10. Rom.13.a.1. Luc.10.c.16. Leuit.19.a.32 1.Tim.5.a.1. Prou.5.a.13.

A. Qui autoritatem habent omnes, omnes aduersus quos reuerentia est aliqua adhibenda, vt magistratus, ministri ecclesiastici, præceptores, doctrina, sapientia, ætate, honore, aut alia aliqua dignitate, antecedentes, PARENTVM nomine designantur.

M. Principes, magistratus, cæteriq; qui aliis præsunt, cur PARENTVM *nomine notantur?*

Rom.13.a.4.

A. Vt declaretur, quòd Deus eos nobis

nostro,

ελύζει, καὶ τῇ δευτέρᾳ πλακὶ ἐμπεριέλκηται.
Μ. Ἡ δευτέρα πλὰξ τοιάυτῃσι ἀρχαὶ εἴληφε. Τίμα τὸν πατέρα σου, καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα μακροχρόνιος γένῃ ἐπὶ τῆς γῆς, ἧς Κύριος ὁ θεός δίδωσί σοι.

Δ. Τὸ τιμᾶν περὶ τίνων λέγεται σὺ θάδε;

Μ. Ἡ τοῦ πάθων πρὸς τοὺς γονεῖς τιμὴ τὸν ὑπ' αὐτῶν ὀφλομένων σὺ ἐκείνοις ἀγάπην καὶ φόβον καὶ θεραπείαν σημαίνει: ὅταν δὲ σὺ ᾧ ὑπακούῃ, καὶ ὑπηρετῇ, καὶ ἐπικουρίαν φέρῃ, καὶ ἀμυνῇ, καὶ ζῇ, καὶ θάλπῃ αὐτοὺς ἐάν τινος προσδέωνται.

Δ. Πότερον δὲ τοῖς φύσει μόνον γονεῦσι προσήκει ὁ νόμος οὗτος;

Μ. Πάντες οἱ ἀξιώματι προέχοντες, καὶ πάντες οὓς σὺ τιμῆ ἄγειν πρέπει, οἷον οἱ ἄρχοντες, καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ποιμένες, καὶ οἱ διδάσκαλοι, καὶ συλλήβδην εἰπεῖν, πάντες ἢ παιδείᾳ, ἢ σοφίᾳ, ἢ ἡλικίᾳ, ἢ τιμῇ, προβαίνοντες, τοῦ τῆς γοναίων ὀνομασίας ἠξιώθησαν.

Δ. Τίνος δὲ χάριν οἱ δικαιεύοντες καὶ οἱ ἐντελεῖς ὄντες, καὶ πάντες οἱ ἄλλων προσαιτεύοντες τῷ τῶν γονέων ὀνόματι προσαγορεύονται.

Μ. Ἵνα ἐντεῦθεν μάθωμεν, ὅτι ἔδωκεν ἡμῖν ἀμ-

αὐτοὺς ὁ θεὸς ὅπῃ τῷ ἰδίῳ τε καὶ τῷ κοινῷ συμφέροντι. καὶ οὕτως ἡ τῆς γονέως ἐπωνυμία, ἢ τοῖς ἄρχουσι, καὶ τοῖς προστάταις καὶ πᾶσι τοῖς ἐν ἀξιώματι ὑπερωῶν γενομένοις κοινὴ οὖσα, ἡμᾶς νουθετεῖ, ὡς μὴ μόνον πείθεσθαι αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ αἰδεῖσθαι καὶ ἀγαπᾶν αὐτοὺς ἡμῖν προσήκει.

Δ. Τί ἄλλο περιέχει ὁ νόμος;

Μ. Ἐκεῖνος μακρὸν καὶ μακάριον τὴν χάριτι θεοῦ βιώσεσθαι βίον, ὅσοι τοῖς γονεῦσι, καὶ τοῖς ἄρχουσι, καὶ τοῖς προστασίαν ἀξιωματικῶν ἢ ὑπεροχὴν τινα σοφίᾳ πρεσβεύουσιν ἑαυτοὺς παρέχουσι, καὶ τιμὴν ὀφλομένην τιμὴν ἀποτίνουσι. τοῦναντίον δὲ τοὺς ἀφειδιάζοντας καὶ ἀπειθοῦντας ἢ γονεῦσιν, ἢ προστάταις, ἢ ἄρχουσιν, ἢ ἄλλοις προέχουσιν ἢ καὶ ὑβρίζοντας εἰς αὐτούς, ταχέως καὶ ἀπροσδοκήτως καὶ ἀτίμως ἀπολέσθαι, ἢ βίον παντὸς θανάτου λυπηρότερον, καὶ ἀδοξότερον ζήσεσθαι, καὶ τελευταῖον τιμωρίαν ὑφέξειν τῆς ἀπειθείας καὶ ἀσεβείας ἐκείνης ἀμείνιον ἐν ᾅδου.

Δ. Μεμάθηκα τοῦ ὅπῃ τὸ ἐκτὸν ἔγκλημα;

Μ. Οὐ φονεύσεις.

Δ. Μῶν ἱκανῶς τὸν νόμον τοῦτον ὁπλισόμεθα, ἐὰν τὰς χεῖρας φόνου καὶ αἵματος καθα-

ρὰ

nostro, reipublicæq; commodo donauerit. Atq; ita PARENTVM nomine, quod principibus, magistratibus alijsq; superioribus tribuitur, commonemur, vt illis non pareamus solùm, verumetiam vt eos reuereamur, atq; amemus. *Heb.13.c.17.*

M. *Quid deinceps in hac lege est.*

A. Longam eos beatámq; vitam, Dei beneficio esse victuros, qui parentibus, principibus, magistratibus, alijsq; superioribus dicto audientes fuerint, debitúmque ipsis honorem tribuerint. Contráq; consequens est, qui parentibus, principibus, magistratibus, aut superioribus alijs minùs se obedientes præbuerint, aut contumelioſi in eos fuerint, illos aut citò repentinóque cum ignominia morituros, aut vitam quauis morte arcerbiorem turpiorémque traducturos esse, qui etiam ad extremum contumaciæ sceleríſque sui pœnas apud inferos sempiternas sustinebunt. *Exod.20.b.12 Deut.5.b.16. Ephe.6.a.2.3.*

M. *Sextum iam quod sit præceptum dicito.*

A. NON OCCIDES. *Exod.20.b.13. Deut.5.c.17. Matth.5.c.21. & 19.c.18. Leuit.2.b.18.*

M. *Satísne legem hanc obseruabimus, si manus ab homicidio, sanguinémque, in-*

tegras ſeruabimus?

Matth.5.d.21 22.23.24. Rom.3.c.13. 14.15. Gal.5.d.20.21 Iacob.3.c.14. d.16.

A. Prohibentur etiam ea, quæ cædis occaſionem aliquam habent, vt ludibria, irriſiones, maledicta, probra, conuitia, rixę, pugnæ, & ſimilia omnia.

M. *Ecquid eſt amplius?*

Matth.5.d.22.

A. Deus ſua lege non externis tantùm actionibus, ſed animorum etiam affectionibus, iiſque vel maximè cauit: apud Deum enim iudicem iracundia, odiúmque, & occidendi, vindicandi, aut nocendi voluntas omnis homicidium eſſe decernitur. Hoc ergò iure diuino iſta etiam vetamur.

Gal.5.d.20.21 1.Ioh.2.b.9. 10.11.

M. *Si neminem ergò oderimus, abundè legi huic erit ſatisfactum.*

A. Deus cum odium reprobat, beneuolentiam a nobis in omnes mortales, hoſtes etiam, requirit: idq; adeò quidem, vt maleuolis inuidíſque noſtris, qui infenſo, crudilitérque infeſto in nos ſunt animo, ſalutem, & tranquilitatem, omniáque fauſte, fœliciter, & proſperè euenire optemus, beneficijs illos etiam, ſi facultas in nobis fuerit, afficiamus, Deóq; pro illis vota faciamus.

Luc.6.d.27.28 Rom.12.c.14. d.17.19.20.

M. *Quod eſt ſeptimum præceptum?*

A. NON

ρὰς ἔχωμεν;

Μ. Ἀπαγορεύει κελεύει, ἀφορμὴν τοῦ φόνου δίδωσι, δηλονότι σκώμματα καὶ λοιδορίας καὶ βλασφημίας, καὶ προσκλακισμοὺς, καὶ λοιδορίας, καὶ ἔριδας, καὶ μάχας, καὶ πάντα τούτοις ὅμοια.

Δ. Ἢ ἄλλο τί ἐστι;

Μ. Ὁ Θεὸς οὐ πρὸς τὰς ἔξωθεν μόνον πράξεις, ἀλλὰ καὶ μάλιστα πρὸς τὰ τῆς διανοίας πάθη βλέπων ἔθηκε τὸν νόμον αὐτοῦ. παρὰ γὰρ τῷ Θεῷ κριτῇ ὀργὴ καὶ μῖσος, καὶ πᾶσα τοῦ φονεύειν, καὶ τιμωρεῖσθαι, καὶ βλάπτειν ἐπιθυμία, φόνος ἐστί. Οὗτος οὖν ὁ νόμος ἀπείργει ἡμᾶς καὶ τούτων.

Δ. Ἐὰν οὖν μηδένα μισῶμεν, τὸν νόμον προσηκόντως φυλάξομεν;

Μ. Ὁ Θεὸς μισεῖν ἀλλήλους ἀπαγορεύει, κελεύει πᾶσιν ἀνθρώποις, καὶ δὴ τοῖς ἐχθροῖς ἡμῶν εὐνοεῖν, ὥστε καὶ τοῖς ἀπεχθῶς καὶ φθονερῶς, καὶ δὴ καὶ δυσμενῶς τι καὶ ἀπειλητικῶς πρὸς ἡμᾶς διακειμένοις σωτηρίαν καὶ εὐθυμίαν, καὶ εὐτυχίαν καὶ εὐβουλίαν ἐπεύχεσθαι. μηδὲ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ εὖ δρᾶν αὐτοὺς, ἐάν γε δυνώμεθα, καὶ τῷ Θεῷ ὑπὲρ αὐτῶν εὐχὰς ποιεῖσθαι.

Δ. Οἱοῖον ἐστὶ τὸ ἕβδομον πρόσταγμα;

Μ. Οὐ μοιχεύσεις.

Δ. Τίνα διάνοιαν ἔχει ὁ νόμος;

Μ. Καταδικάζει πᾶσαν αἰσχρῶν ἡδονῶν εἶδος, καὶ πᾶσαν αἰσχρολογίαν, καὶ τὸ ἐν τοῖς ὄμμασιν ἢ ἐν ὀχήματι ὑπάρχουσαν ἀσέλγειαν, καὶ πάντα συλλήβδην ἀκαθαρσίας σημεῖα καὶ τεκμήρια, χωρὶς δὲ τούτων ἀπαγορεύει βαθυμίαν καὶ ἀργίαν, καὶ ὀψοφαγίαν καὶ οἰνοφλυγίαν, καὶ ἀβρότητα περὶ σολέα καὶ ἀγωνάς τε καὶ παιδιὰς ἀχολάσους, καὶ ὅσα ἄλλα αἰσχρότητος ἐστὶ σεσωσμένα ἢ ἐν σώματι ἢ ἐν ψυχῇ αἴτια γενέσθαι ἔνεστι. κελεύομεν γὰρ καὶ τὰς διανοίας ἡμᾶς πασῶν ἀκαθάρτων ὀρέξεων καὶ ἐπιθυμιῶν ἁγνὰς διαιρεῖν, ἐπειδὴ αἱ ψυχή τε καὶ τὰ σώματα ἡμᾶς ἐν τῷ ναῶν τῷ ἁγίῳ πνεύματι ἱέρωνται.

Δ. Πρόϊθι δή.

Μ. Ἡ ὁγδόη ἐν τολὴ ἔστι, Οὐ κλέψεις.

Δ. Τίνα τῷ νόμῳ ἀπηγόρευσας.

Μ. Οὐ μόνον ὅπως μὴ ἀσκοῖμεν τὰς κελαζοιμένας ὑπ' ἀνθρώπων κλοπάς, ἀλλὰ καὶ μηδένα ἀπατοῖμεν ἢ ἀγοράσιος καὶ πράσεως ἀπατηλῇ χρώμενοι, ἢ μίξει καὶ σαθμία

μία

A. NON ADVLTERABERIS. *Exod.20.b.14 Deut.5.c.18.*

M. *Hoc præceptum quam ſententiam habere putas?* *Math.19.c.18*

A. Obſcenarum voluptatum vniuerſum genus, omnis verborum turpitudo, oculorum, geſtúſque, petulantia omnis, omnes impuritatis notæ, atque indicia quæcunque, hac lege condemnantur. Deſidia item inertiáque, in cibo, potu, veſtitu luxus & luxuries, ludi, luſúſque impudici, & quæcunq; præterea ad corporis animíue fœditatem ſolicitare, aut commouere poſſunt, hoc præcepto vetantur. Nam vt mentes etiam noſtras ab appetitionibus deſideriiſque impudicis puras conſeruemus, præcipitur, propterea quòd tam animæ quàm corpora noſtra templa ſunt diuino ſpiritui conſecrata. *Prou.6.d.24. 25. Math.5.d.27 28.29. Rom.13.d.13. 1.Cor.6.b.9 1.c.15.16. 18.19. 1.Theſſ.4.a.3 4.5.7.& 5.d. 22. Ephe.5.b.16.g. 49.16. Eccle.33.c.26 1.Cor.3.d.16. 17.& 6.c.15. 16.*

M. *Perſequere reliqua.*

A. Octauum præceptum eſt: NON FVRABERIS. *Exo. 20.b.15. Math.19.c.18*

M. *Hoc præcepto quæ prohibentur?*

A. Non ea ſolùm furta vetantur, quæ humano iure plectuntur: ſed etiam edicitur, ne nundinatione aut venditione fraudulenta, menſuris doloſis, parúmue legitimis ponderibus, aut adulterinis fuca- *Prou.11.a.1. & 20.b.10.d. 23. 1.Theſſ.4.b.6. Tit.2.c.10.*

Psal.61.b.10. Prou.17.d.23. Esa.5.d.23. tisq; mercibus quenquam fallamus, néue iudicijs pecunia tentatis pretióque & largitione corruptis, aut vlla alia fraude, dolóue malo adhibito, quenquam circumueniamus. Præterea qui officium, debitúmue alteri subducunt, vt qui laborum mercedem operarijs nó persoluunt: qui per auaritiam pauperibus indigentibúsque opem ferre, viduis succúrrere, orbis puppillísque subuenire, peregrinis atq; aduenis opitulari recusant: quiq; rudes atque ignaros rerum non instituunt atq; erudiunt: qui concilij expertes consilio non iuuant: qui vagos erantésq ab errore non auertunt, neq; in rectam viam reuocant atq; reducunt, qui afflictis mærentibúsque consolationem non adhibét omnésque horum similes hac lege concondemnantur.

Ecclo.22.b.13. Malac.3.b.5. 1.Tim.5.c.18. Prou.14.d.20. 21.c.31. Iacob.2.a.3.c. & 5.d.19.20 Leuit.19.b.9. 10.& 23.d.22 Deut.22.a.1. 23.d.& 24.c. 15.17.19.& 27.c.17.18.19

M. *Hoc præcepto an quicquam adhuc præterea continetur?*

Zach.8.c.16. 17. Act.20.g.33. A. Omnino: Nam ex alienis damnis vtilitates nostras aucupãdi, aliquam etiam volũtatem cogitationémue suscipere hác lege prohibemur. Nam quod in homines iniuriosum est, id vel optare aut expetere vitiosum est, in conspectu Dei.

M. *Recita iam nonum præceptum.*

A.

μία ἀδικα ἔχοντες, ἢ κίβδηλόν τι καὶ νόθον πωλοῦντες, καὶ ὅπως μὴ ἀδικοῖμεν ἄλλον ἢ ἐκ τοῦ τὰ δικαστήρια δεκάζειν, καὶ διαφοδοκίᾳ διαφθείρειν, ἢ ἄλλο τι δι' ἀπάτης καὶ δόλου πράττειν. Ἔτι καὶ πρὸς τούτοις, αἱ ἄλλων ὠφελούμενοί τι τῆς προσηκόντων αὐτοῖς, οἷον οἱ τοὺς ἐργάτας ἀποστεροῦντες τοῦ μισθοῦ, καὶ οἱ διὰ πλεονεξίαν μὴ βουλόμενοι τοῖς πτωχοῖς καὶ ἀπόροις βοηθεῖν, τοῖς ὀρφανοῖς ἀμυνεῖν, τοῖς ξένοις καὶ ἀποδήμοις ἐπικουρεῖν, καὶ οἱ τοὺς ἀμαθεῖς καὶ ἀπείρους μὴ παιδεύοντες, καὶ οἱ βουλευὴ μὴ δόντες τοῖς βουλῆς προσδεομένοις, καὶ οἱ τοὺς πλανωμένους τῆ πλάνη; οὐκ ἀπαλλάττοντες καὶ εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν ἐπανάγοντες, καὶ οἱ τοῖς ἐν δυσχερείᾳ καὶ ἀδημονίᾳ γινομένοις παραμυθίαν μὴ φέροντες, καὶ πάντες οἱ τούτοις παραπλήσια πλημμελοῦντες διὰ τούτου τοῦ νόμου καταδικάζονται.

Δ. Μῶν ἄλλοτι περιέχεται ἐν τῷ παραγγέλματι τούτῳ,

Μ. Μάλιστα μὲν. καὶ γὰρ ἀπαγορεύομεθα μὴ ἐν τῷ ἅπαξ ἔχειν ἐκ ζημιῶν τῆς ἀλλοτρίων τὰ ἴδια κέρδη καὶ ὠφελείας θηρεύειν. τὸ γὰρ εἰς ἀνθρώπους ἄδικον, τοῦτο καὶ θέλειν ἢ ποθεῖν παρὰ Θεῷ φαῦλόν ἐστι.

Δ. Λέγε γοῦν τὰ ἑπόμενα ἀκολούθως.

» Μ. Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλη-
» σίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ.

Δ. Αὕτη ἡ ἐντολὴ τίνα νοεῖν ἔχει;

Μ. Ο νόμος οὗτος οὐ μόνον τὴν ἀντικρυς ἐπιορκίαν καὶ τὴν τοῦ ὅρκου ὑπέρβασιν ἀπείρηκεν, ἀλλὰ καὶ καθόλου πᾶν ψεῦδος, καὶ λοιδορίαν, καὶ διαβολὴν καὶ βλασφημίαν, καὶ κολακείαν, καὶ προσποίησιν, καὶ εἰρωνείαν δέ ὧν ἡ τὰ ἀγαθὰ τοῦ πέλας ζημιοῦται ἢ καὶ ἡ δόξα αὐτοῦ βλάπτεται. προσάπτει ἅμα μήτ' αὐτοὺς εἰπεῖν τί ποτε ψευδὲς; καὶ οὐκ ἀληθές; μήτε ἄλλων τοιοῦτό τι εἰπόντων ἀκούοντας ἢ λόγῳ ἢ γραφῇ ἢ σιωπῇ συναινεῖν: ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν σωτηρίως θεραπεύειν, καὶ φυλάττειν, καὶ ἀναζητεῖν, καὶ ἀμύνειν.

Δ. Οὐδὲν ἄλλο κελεύει ὁ νόμος;

Μ. Θεὸς, ὁ τοὺς ἔνδοθεν ἡμῶν λογισμοὺς καὶ διανοίας παντελῶς εἰδώς, ἀπειπὼν ἡμῖν μὴ κακηγορεῖν τινα, ἀπεῖπεν ἅμα μηδὲ φάυλλον περί τινος ὑπόληψιν καὶ δόξαν ἀναιτίας λαμβάνειν. ἀλλὰ καὶ προσάπτει περὶ ἄλλων ὡς χρηστῶν ὄντων διανοεῖσθαι, καθόσον ἡ ἀλήθεια μὴ κωλύῃ, καὶ πᾶσαν ποιεῖσθαι σπουδὴν, ὅπως ἂν ἔχουσι παρὰ πολλοῖς ἀρετῆς καὶ καλοκαγαθίας δόξαν, τὴν αὐτῶν σώαν ἔχοντες διατελῶσιν.

Δ. Δεί-

A. NON ERIS ADVERSVS PROXIMVM TVVM TESTIS MENDAX. *Exo.20.c.16. Deut.5.c.20. Matth.19.c.18*

M. *Hæc lex quam habet ſententiam?*

A. Hac lege non apertum ſolùm euidénſq; periurium, iuſiurandíq; violatio, ſed omnis etiam vanitas, calumnia, obtrectatio, maledictio, aſſentatio, ſimulatio, diſſimulatióque omnis, quæ ſint aut contra rem, aut exiſtimationem proximi, generatim vetantur. Præcipitúrq; vt nec ipſi vnquam mendacium, falſúmue quicquam dicamas, neq; in alijs, verbo ſcriptura, reticentiáue comprobemus: ſed vt viritatem ſemper colamus, tutemur, exquiramus, atq; ſuſtentemus. *Exo.23.d.1. Leuit.19.b.11 Deut.19.d.18 19. Pſal.15.a.3. Soph.3.b.13. Matth.19.c.18 Luc.3.c.14. 1.Pet.2.a.1.3. Prou.3.a.3.& 12.c.17.19. & 23.d.23. Eccle.37.c.15 2.Cor.13.c.8. Ephe.4.d.25.*

M. *Nihílne vltra requiritur hac lege?*

A. Deus qui intimos animorum noſtrorum ſenſus penitùs perſpectos habet, a maledicendo nos prohibens, aliquid etiã mali temerè de proximo vel ſuſpicari opinaríue prohibet · adeóq; præcepit, vt quoad per veritatem licebit, benè de alijs exiſtimemus, bonámque ipſis famam, quãtum quidem efficere poterimus, conſeruemus. *Matth.7.a.1. Rom.14.a.4. 1.Cor.13.b.5.7*

M.

M. *Reſtat iam poſtremum præceptum.*

Exo.20.c.17. Mich.2.a.1.2 Rom.7.b.7.& 13.d.14. 1.Cor.10.b.6.

A. NON CONCVPISCES CVIVSQVAM DOMVM, NONVXOREM, NON SERVVM, NON ANCILLAM, NON BOVEM, NON ASINVM, NEC QVICQVAM OMNINO ALIVD, QVOD ALTERIVS SIT.

M. *Hoc præceptum, quid vltrà quàm ſuperiora, imperat?*

Eſa.1.a.16.

A. Anteà deus maleficia, deprauatáſque animorum affectiones vetuit: iam verò innocentiam omnibus ſuis numeris expletam a nobis exigit: adeò quidem vt

Gal.5.d.24.

nullum omninò vel tenuiſsimum deſiderium, vel leuiſſimæ cogitationis motum a virtute quicquam deflectentem in mentes noſtras irrepere patiamur. Æquum

Iere.4.b.14. Ecclech.18.e. 31.Mat.5.a.8

namq; eſt, vt in animis etiam & mentibus noſtris, ſumma coram Deo caſtitas ſanctmoniáque ſplendeat. Ab illo enim

Rom.12.a.2. Pſal.5.a.4 5. 2.Cor.6.a.14.

bonitas atq; æquitas non, niſi perfectè abſoluta probari poteſt, cúius etiam legem hanc ſuam, normam omni ex parte perfectiſſimam nobis ante oculos conſtituit.

M.

Δ. Λείπ᾽ νωῦ τ᾽ ἰσχατον παρᾴγγιλμαϳ.

Μ. Οὐκ ἐπιθυμήσεις; τἰνὸ οἰκίαν τοῦ πλη- „
σίον σου, οὐκ ἐπιθυμήσεις τἰνὸ γυναῖκα „
ϑ᾽ πλησίον σου, οὐδὲ τὴν παῖδα αὐτοῦ, οὐ- „
δὲ τἰνὸ παιδίσκην αὐτοῦ, οὔτε τοῦ βοὸς αὐ- „
ϑ᾽, ρὐδὲ ϑ᾽ ὑποζυγίου αὐτοῦ, οὔτε παντὸς „
κτήνους αὐτοῦ, οὔτε ὅσα τοῦ πλησίον σου „
ἔχει. „

Δ. Αὕτη ἡ ϲὀτ. λὴ τί ἔχει διαφέρον τῶν ἐν
ταῖς προφημίαις περιεχομένων;

Μ. Μέχρι τούτων ὁ Θεὸϳ τὰϳ πονηρὰϳ πρά-
ξειϳ, καὶ τὰ διεφθαρμένα τῶν ψυχῶν πά-
ϑη ἀποδοκίμαϲε, νῦν δὲ ὁσιότητα πάντοϲ
τελείαν, καὶ μηδενὸϲ ὀνδεᾶ ἡμᾶϳ ἀπαιτεῖ.
ὥϲτε μὴ ἰᾶϲαι μηδὲ τὰ ἐλαχίϲτων ἐπιθύμηϲιν,
μηδ᾽ ὅλωϲ ἐνύπνιόν τῆϳ διανοίαϳ ὁρμὴν
ϗ κίνηϲιν κἂν ϲμικρὰν, τοῦ καλοῦ ἀμαρτά-
νουϲαϳ τὰϳ ἡμετέραϳ ψυχὰϳ ὑπάρχειν. „
πρέπει γὰρ καὶ τὰϳ ψυχὰϳ ἡμῶν ἐμπρο-
ϑεν τοῦ Θεοῦ εἰϲ τὰ μάλιϲτα ἁγνὰϳ εἶναι
καὶ ἁγίαϳ, ἐπειδὴ ϲκεῖνοϲ οὐδὲν ὡϳ καλὸν
καὶ νόμιμον ἀποδέχεται, ἐὰν μὴ τελείωϳ
καὶ ἀληθῶϳ τοιοῦτον ᾖ, δὸ δὴ καινὸν ϗ γνώ-
μονά τινα ἀκριβέϲτατον πρὸ ὀμμάτων ἡμῖν
ἔθηκε, ϑήλαϲὴ τόνδε τὸν ὑπ᾽ αὐτοῦ κείμενον
νόμον.

Δ Επει-

Δ. Επειδὴ τῳ διανοίαν τῦ Δικαλόγου διασάφησας βραχείᾳ ἑρμηνείᾳ χρώμεθα, ἀπὸ τωῦ ὁ μὴ δυνάμεθα τὰ ἰδίᾳ καὶ καθ' ἱκαςον εἰρμεθῶα εἰς σύντομόν τινα καὶ συνοπτικὸν λόγον πάντα συνάγῃ;

Μ. Δυνάμεθά γε. καὶ γὰρ Χριςὸς ὁ θεῖος ἐκεῖνος διδάσκαλος τὸν ὅλον νόμον ἀναικεφαλαιωσάμενος, τὸ κιφάλαιον αὐτῦ ἐν ὀλίγοις ἐδήλωσε διὰτούτου: Αγαπήσῃς Κύ-

» ριον τὸν θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ

» ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διά-

» νοίας σῦ, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σῦ. αὕτη ἔςὶ

» μεγάλη ἐντολὴ ἐν τῷ νόμῳ. δευτέρα δὲ ὁ-

» μοία αὐτῇ, Αγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς

» σαυτόν. ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος

» ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται.

Δ. Οποίαν νομίζεις δεῖν εἶναι τὴν ἀγάπην ἣν πρὸς Θεὸν ἔχειν κελευόμεθα;

Μ. Τὴν ᾧ Θεῷ προσήκουσαν, δηλαδὴ ἵνα αὐτὸν Κύριόν τε κράτιςον, καὶ πατέρα χρηςότατον, καὶ σωτῆρα προσφιλέςατον ὑπειλη-

γινώσ-

M. Posteaquam decem iam præceptorum sentẽtiam interpretatione breui explanasti, dic mihi cunctáne ea quæ separatim, articulatimq; explicuisti, in panca conferri, breuiterque & summatim describi nequeunt?

A. Possunt sanè: nam & Christus, diuinus ille doctor, totam Legis vim atque rationem coarctans eius summam quàm breuissimè his verbis exposuit. DILIGES DOMINVM DEVM TVVM, EX TOTO CORDE TVO, EX TOTA ANIMA TVA, EX TOTA MENTE TVA, ET EX TOTIS VIRIBVS TVIS: ET HOC MAXIMVM EST PRAECEPTVM IN LEGE. SECVNDVM AVTEM ESTHVIC SIMILE, DILIGES PROXIMVM SICVT TEIPSVM. AD HÆC ENIM DVO MANDATA, VNIVERSA LEX ET PROPHETÆ REFERVNTVR. *Mat.22.d. 37 Marc.12.a.30 Luc.10.c.27.*

M. Amorem in Deum cuiusmodi hic a nobis desiderari putas?

A. Qui Deo sit idoneus, hoc est, vt summa potestate dominum, summa parentem bonitate, conseruatorem nostrum sum-

ſumma miſericordia præditum, eum eſſe confiteamur. Ad amorem itaq; erga Deum noſtrum accedere debet, vt & reuereamur maieſtatem illius, & eius pareamus voluntati, eiúſque bonitati confidamus.

Deut.10.c.12. 17.20. Pſal.25.a.1. & 31.a.1.& 96.b.7.8.9.& 118.b.8.

M. *Totum cor, anima tota, totæq; vires, quid declarant?*

A. Eam videlicet amoris flagrantiam & incorruptam integritatem, vt cogitationibus, cupiditatibus, conſilijs, actionibus vllis, quæ Dei amori repugnant, nihil prorſus loci relinquatur. Etenim Deum non modò pluſquam ſua omnia, ſed multò etiam magis quàm ipſe ſe quiſq; pius diligit.

Deut.6.c 17. 28.& 30 b.6. Ioſu.23.c.11. Ioh.14.b.15. c.21 23.24 & 25.b.10. Math.10.d.37 38. Luc.14.f.26.

M. *Nunc de proximi amore quid habis dicere?*

A. Chriſtus voluit Chriſtianos ſuos ſummæ inter ſe coniunctionis vinculis arctiſſimè aſtringi. Et quùm noſtri nobis amor naturalis ſit, atq; in animis penitùs infitus, nulla expeditior, contractior nulla, nulla ruſtior fraterni amoris norma, nec quæ plus habeat efficacitatis, reperiri poteſt, quàm quæ ab ipſo humano ingenio deducta, nobis a Domino præſcribitur, vt vnuſquiſque ſcilicet proximum

Io.13.d.34.35. 2.Cor.13.b.4. 5.&c. Ephe.5.a.2.d. 29. Phil.1.a.2.3. 1.Theſſ.4.b.9. 10. Math.7.b.12. & 22.d.39. Luc.6.d.31. Rom.13.c.8.9 10.

γενώσκωμεν ὄντα. δεῖ οὖν τοῦ ἡμετέραν εἰς τὸν Θεὸν ἀγάπην τοιαύτην εἶναι, ὥστε καὶ τοῦ μεγαλειότητα αὐτοῦ σέβεσθαι, καὶ τῷ θελήματι αὐτοῦ πειθαρχεῖν, καὶ τῇ ἀγαθωσύνῃ αὐτοῦ πεποιθέναι.

Δ. Τί δηλοῖ τὸ ἐξ ὅλης καρδίας, ἐκ ψυχῆς ὅλης, ἐξ ὅλης ἰσχύος.

Μ. Εντεῦθεν μανθάνειν ἔχομεν ὅτι ἀδιάπυρον καὶ ἀκίβδηλον εἶναι δεῖ τὴν ἡμῶν πρὸς Θεὸν ἀγάπην, ὥστε πάντας λογισμοὺς, καὶ ὁρέξεις, καὶ βουλὰς, καὶ πράξεις τὰς τῇ ἀγάπῃ ταύτῃ ἐναντίας, ἐκθεῖν καὶ ἐκλαυσίειν, τὸν γὰρ Θεὸν μὴ μέτριον μᾶλλον ὧν ἔχει ἁπάντων, ἀλλὰ καὶ ἑαυτοῦ πολὺ πλέον ἕκαστος πᾶς φιλεῖ.

Δ. Νῦν τι λέγειν ἔχεις περὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης;

Μ. Ο Χριστὸς ἤθελε πάντας τοὺς Χριστιανοὺς περιτεθῆναι ὁμονοίᾳ καὶ φιλίᾳ οἰκείοτάτῃ πρὸς ἀλλήλους συναπτεσθαι. ἐπειδὴ δὲ πεφύκαμεν ἅπαντες καὶ ἐκ γενετῆς ἔχομεν τὸ ἑαυτοὺς φιλεῖν, οὐδὲν ἄρα δεῖ προτρεπτικώτερον οὔτε συμβουλευτικώτερον, οὔτε δικαιότερον οὔτε ἐπιστατικώτερον κανόνα τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης δυνατὸν ἦν εὑρεῖν, ἢ ἐν ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ληφθέντα προσέταξεν ἡμῖν ὁ Κύριος

ἵνα

ἵνα δηλονότι ἕκαστος τὸν πλησίον ὁμοίως καὶ ἴσως ἑαυτῷ φιλῇ. τούτῳ δὲ ἐπόμενόν ἐστι, μήτε δρᾷν τι τὸν πέλας, μήτ' εἰπεῖν, μήτε διανοεῖσθαι περὶ αὐτοῦ τοιοῦτον, οἷον ἂν ἡμεῖς ὑπ' ἄλλων πάσχοντες, ἢ παρὸς τίνων ἀκούοντες, ἢ ἑτέροις περὶ ἡμῶν λογιζομένοις δῆλοι ἂν εἴημεν χαλεπαίνοντες.

Δ. Ποίους ἀνθρώπους προσαγορεύεις τῷ τοῦ πέλας ὀνόματι;

Μ. Αὕτη ἡ ἐπίκλησις μὴ τοὺς πλησίον ἡμῶν οἰκοῦντας; μόνον ἢ συγγενεῖς, ἢ ἀγχιστεῖς, ἢ φίλους, ἢ ἑταίρους, ἢ τοὺς ἄλλως πως συνήθεις ἡμῖν ὄντας περιλαμβάνει, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀγνώστους, καὶ δὴ καὶ τοὺς πολεμίους.

Δ. Ἐπεὶδὴ οὖν ὁ νόμος τῆς τε πρὸς τὸ θεῖον εὐλαβείας, καὶ τῆς εἰς ἀνθρώπους ἀγάπης καὶ εὐνοίας ἀκριβέστατον κανόνα διατέτακται, οὐ δεῖ ἡμᾶς ὅλον ἡμέτερον βίον πρὸς αὐτὸν οἰονεὶ πρός τινα σταθμὸν κατευθύνειν,

Μ. Πάνυ μὲν οὖν. καὶ δὴ ὁ Θεὸς τοῖς ἀκολούθως τῷ νόμῳ αὐτοῦ βίοις ζωὴν ἐπαγγέλλεται, καὶ τοὐναντίον, ὡς ἔφθημεν ἄνω εἰπόντες, θάνατον ἀπειλεῖ κατὰ τῶν μὴ ἐμμενόντων αὐτῷ.

Δ. Ἡ οὖν ὅλως δικαίους εἶναι τοὺς μηδὲν ὅ-

λως

num eodem, quo seipsum, amore com- 1. Cor. 13. b. 5. & 6. &c.
plectatur. Cui consequens est, vt ne quid agamus contra proximum, ne quem sermonem, ne quam cogitationem de illo habeamus, quod nobis ab alijs fieri, vel de nobis dici, cogitariue nollemus.

M. PROXIMI *vocabulum quàm longè patet.*

A. Non tantùm prope nos habitantes, aut cognationis, affinitatis, amicitiæ, amoris, ciuilisue alicuius consuetudinis vinculis astricti, sed & ignoti, atque etiam hostes, hac voce PROXIMI continentur. *Matth. 5. f. 43. 44. Luc. 10. f. 33. 36. 37. 1. Thes. 4. b. 9. 10.*

M. *Quando igitur Lex diuini numinis piè sanctéque venerandi, & charitatis atque benevolentiæ erga homines habendæ rationem absolutam præscribit, an nõ ad illius normam tota est vita nostra dirigenda?*

A. Omninò, atq; hoc tantopere, vt Deus mores ad legis suæ regulam confirmantibus vitam paciscatur, & a legis præscriptione aberrantibus, e contrario sicuti suprà diximus, mortem minetur. *Deut. 8. a. 1. & 11. d. 22. 28. & 30. a. 15. 17. Matth. 19. a. 17. Ioan. 12. f. 50. Rom. 6. d. 23. & 10. a. 5.*

M. *Iustos ergò eos esse putas, qui a iure*

diuino nulla ex parte discedunt?

Rom.10.a.5. *A.* Certè quidem, si quid ad legem Dei vsq; quaq; seruandum valerent, iure illi quidem iusti censeri possent: sed ingenita naturæ nostræ corruptione, ita ex inscitia, debilitate, prauitate laboramus vniuersi, vt officium iure diuino debitum neque intelligamus, neq; illi satisfacere aut valeamus, aut velimus. Tametsi enim inueniatur vnus aliquis, qui in aliqua re vna & altera externa legem obseruet, tamen is in multis alijs a recto discedet, & humanus animus ab illa iustitia atque innocentia interiori, quam Lex requiret, perpetuò aberrat. Quamobrem nemo iure iustus esse potest in conspectu Dei, qui de omnibus, qui non omnia, iure diuino descripta exequuntur, sententiam fert, eósque detestatur, atque execratur.

Gen.6.b.5.& 8.d.21. Tre.20.b.9. Ro.7.c.14.15. Gal.2.d.16.

Tre.20.b.9.

Deut.27.d.26 Gal.3.b.10. Iacob.2.c.10. 11.

M. *Num igitur Lex cunctos omninò mortales miserrima hac conditione, sine vllo prorsus remedio astringit?*

Deut.27.d.26 Rom.3.b.10. &c.&c.&.b.7.8 Ephe.5.b.5.6. Iacob.2.b.10. *A.* Deo diffidentibus, & a religione pietatéq; remotis, Lex hanc, quam memoraui, conditionem constituit, illius ab omni omninò spe derelictis: qui vt ne tenuissimam

λως περὶ τὸ θεῖον ἡμαρτάνοντας;

Μ. Εἰ μὲν τινες ἡλικαύτην ἰσχὺν εἶχον ὥστε δύνασθαι τὸν νόμον παντελῶς διατρῆναι, ἐκεῖνοι μάλα εἰκότως δίκαιοι εἶναι ἂν ἐνομίζοντο. νῦν δὲ ἐκ τῆς σεσεισμένης ἡμῶν διαφθορᾶς, οὕτως ἀμαθεῖς καὶ ἀδίνειες καὶ πονηροὶ πάντες πεφύκαμεν, ὥσθ' ἡμᾶς μήτε γινώσκειν τί ὁ νόμος κελεύει, μήτ' ἰσχύειν μήτε θέλειν αὐτὸ ἀποτελεῖν. Εἰ καὶ γὰρ δυνατὸν ἦν ἴσως ἕνα τινα εὑρεῖν, ὃς τῷ ἔξωθεν ἔν τι τῷ ἐν τῷ νόμῳ κελευομένων πράσσειν ἱκανὸς ἂν ἦ, ὅμως ἐκεῖνος ἄλλα πλεῖστα τῷ ὀρθῷ διαμαρτάνει, καὶ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς τῆς ἐνδοθεν ἐκείνης δικαιοσύνης καὶ ἁγνείας, ἣν ὁ νόμος ἀξιοῖ, σωτηρίως ἀποπλανᾶται. διὸ δικαιοῦμεθά τινα, ὅταν τῷ νόμῳ ἀδύνατόν ἐστιν ἐμπροσθεν τοῦ θεοῦ, ὃς καταψηφίζεται, καὶ ἀποστρέφεται, καὶ βδελύττεται πάντας, τοὺς μὴ ἅπαντα ἐν τῷ νόμῳ προσταττόμενα ποιοῦντας.

Δ. Ἆρα οὖν ὁ νόμος πάντας ἀνθρώπους ταύτῃ τῇ ἀδιεξοδεύτῳ καταράτῃ περιβάλλει; ὥστε εἶναι ἔξω ἀπαλλαγῆς;

Μ. Τοὺς μὲν ἀπίστους καὶ ἀσεβεῖς τοῦ ἀνθρώπων ὁ νόμος ἐν τούτῳ, ᾧ εἴρηκα, χώρῳ τάττει, πάσης ἀπεσφηνωμένους ὅλως ἐλπίδος ἐσεσθαι

πότε σὲ βελτίονι. οἵτινες ὥσπερ οὐ δυνάμενοι οὐδὲ τὸ ὐλάχιστον τοῦ νόμου μέρος ὑπηλλαξεν, οὕτω τῷ τοῦ Θεοῦ διὰ χρισὸν ἐλέῳ οὐκ ἐλπίζουσι. τοῖς δὲ εὐσεβέσι χρήσιμός ἐστιν ὁ νόμος πρὸς ἄλλα.

Δ. Ποῖα δὴ ἐστι ταῦτα;

Μ. Πρῶτον μὲν ὁ νόμος τελειότατον τοῦ βίου κανόνα πρὸ ὀμμάτων τιθέμενος, τέως ἡμᾶς ὑπομίμνησκει, πρὸς τὸ ζῆν προσηκόντως αὐτῷ.

Δ. Τί πρὸς τούτοις;

Μ. Εἶτα ἡμᾶς τὸ νόμου ὁρῶντας μείζονα ἢ κατὰ τὴν ἡμετέραν δύναμιν ἀπαιτοῦντα, καὶ ἑαυτοῖς ἀδυνάτοις ὄντας τὰ προσταττόμενα ποιῆσαι συνιέντες, ὅτι τὸ βοήθειαν παρὰ Θεοῦ αὐτῆς εὐθυβεν παρορμώμεθα.

Δ. Πρόϊθι δή.

Μ. Ετι δὲ ὅταν τοὺς τῆς ἡμετέρων ἁμαρτημάτων κηλῖδας καὶ ῥυπαρίαν, εἰς τῷ νόμῳ οἱονεὶ εἰς κάτοπτρόν τινι, θεωρῶμεν, ὥσπερ χαλινοὺς ἡμῖν ἐμβάλλει, καὶ μὴ ἐᾷ ἡμᾶς ὑπὲρ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην μεγαφρονεῖν ἐμπροσθεν τοῦ Θεοῦ.

Δ. Λέγε δή.

Μ. Επειδὰν τῷ τῆς ἁμαρτίας, τοῦ τύπου τῆς τοῦ θεοῦ

issimam quidem particulam legis præstare possunt, ita nihil quicquam Dei misericordiæ per Christum confidunt. Pijs verò Lex aliarum vtilitatum fructus præbet.

M. *Quinam illi sint dicito?*

A. Primùm omnium, Lex vitæ regulam perfectè absolutam nobis ante oculos proponens, diligentiam nostram excitat, vt mores nostros ad illam dirigamus. *Deut.6.b.6.7.9. Iosu.1.b.7.8. Psal.1.a.2.& 119.totum.*

M. *Quid præterea.*

A. Secundò, quum legem, vltrà quàm mortalium vires præstare possunt, requirere, nobisq; potestatem tanti oneris sustinendi deesse animaduertimus, ad auxilium a Deo flagitandum Lege excitamur. *Rom.3.a.19. & 7.a.14.15. 2.Cor.3.b.5. Psal.119.a.10. 12.27.28.b. 33.34.&c.*

M. *Perge.*

A. Porrò autem, quùm turpitudinis nostræ labes atq; fœditatem in Lege, vt in speculo, cernimus, tanquam frænos nobis injcit, reprimítque ne integritate nostra confisi, superbos nos in conspectu Dei præbeamus. *Rom.3.b.10. 11.12.c.19.20 & 7.b.7.*

M. *Prosequere.*

A. Quando peccati, quod diuinæ Legis

Tren.10.b.9. 1.Ioan.3.a.4. Deut.27.d.26 Gal.3.b.10. Rom.1.c.18.& 2.b.1.& 4.c. 15.& 6.d.23. 2.Cor.3.b.7.9

est violatio, conscientia stimulamur atque conuincimur, intelligimúsque nos per peccatum in execrationem, acerbissimũ odium, grauissimámque diuini numinis offensionem, atq; indignationem incurrisse mercedémq; atque stipendium, quod peccatum meretur, esse, vt non solùm omnibus calamitatibus atq; miserijs huius vitæ, morbísque & morte corporis afficiamur, verumetiam vt damnatione atq; interitu sempiterno mulctemur: simul atq; ex Lege agnoscimus nos per peccatum in hunc condemnatorum statum, quo nihil tetrius cogitari potest, peruenisse, toto pectore, tota mente, toto corde, animóq; cohorremus, & contremescimus, atq; ita, vt casum nostrum salutariter doleamus, & vt nosmet nostri pœniteat, Lex efficit; impellítque vt peccatorum veniam, iustitiam, & vitam sempiternam (quę ex Lege adipisci non possumus) a Christo seruatore tantùm, & per Christum expectamus, atque expectemus.

Epist.5.b.5.6.

Rom.3.a.20. 21.22.& d.26. 15.16.& 4.c.13. Gal.2.c.16.

Rom.10.a.4. Gal.3.b.10.11 & d.24.

M. *Legem igitur, quantum intelligo, tanquam magistram se, doctrix, ad Christum præbere affirmas, qua nos notitia*

θείου νόμου ὑπερβάσεως, σωφρόνως παιζόμεθα, ὥστε μηδὲ ἥδεσθαι εἶναι, καὶ εἰδέναι ὅτι ἕνεκα τῆς ἁμαρτίας ὁ Θεὸς ἐβδελύξατο καὶ ἐκείνας μισεῖ καὶ μεγίστα χαλεπαίνει πρὸς ἡμᾶς, καὶ ὅτι ὁ μιαρὸς τῇ ἁμαρτίᾳ ὀφλήμενός ἐστι, μὴ μόνον ἀπάσας τὰς συμφορὰς καὶ ταλαιπωρίας τῆς ζωῆς ταύτης, καὶ ταῖς νόσοις ἁλῷ καὶ ᾧ θανάτῳ ὁ σώμαλος, ἀλλὰ καὶ κατακρίσει καὶ ὀλέθρῳ αἰωνίῳ ἐνέχεσθαι ἡμᾶς. ὅταν δὲ τὸν νόμου γινώσκωμεν, ὅτι ἡμεῖς δι' ἁμαρτίαν εἰς ταύτην τὴν τάξιν κατέστημεν τῶν κατεγνωσμένων ἀνθρώπων, ἧς οὐδὲν ἄν τις φρικτότερον ἐνθυμηθείη, εὐθὺς ὅλοι τῇ διανοίᾳ, καὶ ψυχῇ, καὶ καρδίᾳ, καὶ θυμῷ βιαίῳ καὶ κραδαινόμεθα, καὶ οὕτως ὁ νόμος σωτήριον τινα ὅπλα τὴν ἡμετέραν κατασκευὴν ἐμποιεῖ, καὶ μετάνοιαν σωματοποιεῖ, καὶ παρορμᾷ πρός τε αὐτὴν καὶ πρὸς δοκᾶν συγγινώμην τῶν ἁμαρτημάτων, καὶ δικαιοσύνην, καὶ ζωὴν αἰώνιον, (ὧν οὐκ ἠδυνάμεθα ἐκ τοῦ νόμου τυγχάνειν) παρὰ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος μόνον, καὶ διὰ Χριστόν.

Δ. Τοιοῦτον οὖν ἐστὶν ὃ μοι δοκεῖς περὶ τοῦ νόμου διανοεῖσθαι, ὅτι δηλαδὴ οἱονεὶ παιδαγωγός τις καὶ ἡγεμὼν πρὸς Χριστὸν τυγ-

χάνει ὢν, δι' ἐκ γνώσεως ἑαυτῆ, καὶ μετανοίας, καὶ πίστεως, ἡμῖν τῆς εὐθείας ἀγέται ἐπ' αὐτὸν ὁδῷ.

Μ. Οὕτω δῆτα. ὅθεν καὶ δῆλον γέγονεν ὅτι ὁ νόμος οὐ ματαίως ἢ ἀνωφελῶς ἔκειτο, εἰ καὶ οἱ ἄνθρωποι τῇ δυνάμει τοῦ ποιῆσαι τὰ περιεχόμενα ἐν αὐτῷ ἔργα πολὺ λίαν ἀπολείπονται.

Δ. Ἀληθῆ γέγραπται. Νῦν ὦ φίλε πᾶν, ἐπειδὴ τὰ περὶ τοῦ νόμου καὶ τῆς ὑπακοῆς ἀπωχρώντως ἡμῖν, ὡς τύπῳ καὶ παχυλῶς τὸν λόγον ποιουμένοις, εἴρηται, καιρός ἐστιν ἤδη ἐν τοῖς ἑπομένοις λέγειν περὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ὃ περιλαμβάνει τὰς ἐπαγγελίας τὸ συγγενόμενος τῷ εἰς τὸν νόμον πεπλημμελημένῳ, ἢ; ὁ Θεὸς διὰ Χριστὸν νέμει πάντι τῷ ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις μετανοοῦντι, πρὸς ὃ Εὐαγγέλιον ἡ πίστις μάλιστα ἀποβλέπει. τοῦτο γὰρ ἀρχόμενοι τοῦ λόγου τὸ δεύτερον τὸ διαιρέτεον μέρος ἐποιησάμεθα, καὶ δεῦρο ἡ κατὰ τὸν ἐν τοῖς λεγομένοις εἱρμὸν ἀκολουθία καὶ τάξις ἡμᾶς οἱονεὶ ἐχειραγώγησεν. Εἰπὲ ἄρα τί ἐστι τὸ τοῦ Εὐαγγελίου τε καὶ τῆς ἡμετέρας πίστεως κεφάλαιον.

Μ. Τὸ αὐτὸ ὅπερ τὰ κήρυκτα τῶν Χριστιανῶν πίστεως μέλη, τὰ συντόμως πάλαι συν-

τε-

tia noſtri, pœnitentiáque & fide, rectà ad viam ipſum via perducat.

A. Sanè ita eſt: ſimúlq; ex his perſpicuum eſt illud, legem non fruſtrà latam eſſe, tametſi mortales ab officij, quod Lex requirit, præſtandi facultate longiſsimè abſint. *Rom. 3. d. 33. & 7. c. 12. 13 16. Gal. 3. c. 20.*

M. *Verum dicis. Nunc dilecte fili, quãdo de Lege & obedientia ſatis, vt in hac contractione breuitatéq; dictum ſit: ratio flagitat, vt proximè dicatur de Euãgelio quod diuinæ per Chriſtum miſericordiæ promiſſa eis, qui cõtra legem cõmiſerũt, modò ipſos commiſſi pœniteat, facta complectitur, ad quod Euangelium fides præcipuè referenda eſt, hoc enim ſecundo loco in noſtra diſtributione propoſitũ fuit, & eorum quæ tractauimus continuatione, quaſi manu, eò deducti ſumus. Dic ergò quæ ſit Euangelij fideique noſtræ ſumma.*

A. Eadem illa, quæ Chriſtianę fidei principes articulos vnà olim arctè contractos, comprehendit: quámq; vulgus exprima

prima voce nominat *the Creede*, id est, fidem nostram.

M. *Fidem tuam pronuncia.*

A. CREDO IN *DEVM* PATREM OMNIPOTENTEM, CREATOREM COELI ET TERRÆ: ET IN *IESVM CHRISTVM*, FILIVM EIVS VNICVM DOMINVM NOSTRVM, QVI CONCEPTVS EST E *SPIRITV* SANCTO, NATVS EX MARIA VIRGINE: PASSVS SVB PONTIO PILATO, CRVCIFIXVS MORTVVS, ET SEPVLTVS: DESCENDIT AD INFEROS, TERTIA DIE RESVRREXIT A MORTVIS: ASCENDIT AD COELVM, SEDET AD DEXTERAM DEI PATRIS OMNIPOTENTIS, VNDE VENTVRVS EST ADIVDICANDVM VIVOS ET MORTVOS. CREDO IN *SPIRITVM* SANCTVM SANCTAM ECCLESIAM CATHOLICAM. SANCTORVM COMMVNIONEM, REMISSIONEM PECCATORVM, CARNIS RESVRRECTIONEM, ET VITAM ÆTERNAM. AMEN.

M.

πλάσθα καὶ εἰς ἐνσώματα παρίεχε.

Δ. Φράσον μοι τὸ σὸν πίστη.

Μ. Πιστεύω εἰς Θεὸν πατέρα παντοκράτο- »
ρα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ εἰς Ἰησοῦν »
Χριστὸν τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, κύριον ἡμῶν »
συλληφθέντα ἐκ πνεύματος ἁγίου, γεννηθέν »
τα ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου· παθόντα »
ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, σταυρωθέντα, θανόντα, »
καὶ ταφέντα· κατελθόντα εἰς ᾅδου· τῇ τρίτῃ »
ἡμέρᾳ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν· ἀνελθόντα εἰς »
οὐρανούς, καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ πα- »
τρὸς παντοκράτορος· ὅθεν μέλλει ἔρχεσθαι κρί »
νειν ζῶντας καὶ νεκρούς. Πιστεύω εἰς πνεῦμα »
ἅγιον· πιστεύω τὴν ἁγίαν ἐκκλησίαν κα- »
θολικήν, ἁγίων κοινωνίαν, ἄφεσιν ἁμαρ- »
τιῶν, σαρκὸς ἀνάστασιν, ζωὴν αἰώνιον. »
Ἀμήν.

Δ. Τὸν

Δ. Τίνὰ σύμπασαν ταύτην τ̃ πίστιν ὁμολόγησιν εἰς πόσα μέρη διαιρῇς.

Μ. Εἰς τέσσαρα, τὰ μάλιστα λόγου ἄξια. ἐν ᾧ πρώτῳ διαταφήσεται τὰ περὶ Θεοῦ τ̃ παιδὸς καὶ τ̃ς τ̃ν πάντων κτίσεως· ἐν τῷ δευτέρῳ τὰ περὶ τ̃ υἱοῦ αὐτ̃ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν ᾧ καὶ τ̃ν τ̃ ἀνθρωπίνης ἀπολυτρώσεως κεφαλαίων ἔκθεσίς ἐστι· ἐν ᾧ τρίτῳ, τῷ περὶ τ̃ ἁγίου πνεύματος. ἐν ᾧ τετάρτῳ τὰ περὶ τ̃ς ἐκκλησίας καὶ τ̃ν χαρισμάτων, ὅτι ὁ Θεὸς τῇ ἐκκλησίᾳ διὰ Χριστοῦ ἔδωκεν.

Δ. Φέρε δή, ταύτῃ χρῶ τῇ τάξει· ἐν ᾧ δὲ διακρινῆσαι καὶ σκέψασθαι περὶ τ̃ν τεσσάρων τ̃ν μερῶν. καὶ πρῶτον ἐπὶ τί βούλῃ τοῦτο τὸ Πιστεύω, ὁ ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τ̃ς ὁμολογήσεως Χριστιανικ̃ς εὐρίσκεται;

Μ. Διὰ τοῦτό φημι, ὅτι τῷ ἀληθινῷ καὶ ζῶντι, τουτέστι τῷ ἐν Χριστιανῷ προσήκουσαν πίστιν ἔχω εἰς Θεὸν τὸν πατέρα, καὶ εἰς Θεὸν τὸν υἱόν, καὶ εἰς Θεὸν τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ ὅτι ταύτῳ τῷ πίστιν διὰ τοῦτο τ̃ς ὁμολογήσεως τύπου ἐπαγγέλλομαι, καὶ βεβαιόταλα ἐκμαρτυρῶ.

Δ. Εἰπέ μοι ὡς ἂν δυνῇ σαφέστατα τίς ἐστιν ἡ ζῶσα ἐκείνη καὶ ἀληθινὴ καὶ Χριστιανικὴ

M. *Vniuersam hanc fidei confessionem in quot membra dispartiris?*

A. In quatuor principalia: in quorum primo, de Deo patre & rerum omnium creatione: in secundo, de eius filio Iesu Christo, quod & humanę redemptionis summam omnem continent: in tertio, de sacro Spiritu: in quarto, de Ecclesia, & de Dei donis Ecclesiæ per Christum datis, explicatur.

M. *Age igitur, hunc ordinem in explanandis istis quatuor partibus cõseruato: principio verò* Credẽdi *verbum in primo Christianæ fidei introitu, quam vim habet, expone.*

A. Hac voce significo, me veram atque viuam, hoc est, Christiani hominis fidem, in Deum patrem, Deum filium, & Deum spiritum sanctum habere, eámque me fidem, hac confessionis formula profiteri, firmissimèque asseuerare.

Matth.10.c.32 & 28.d.19. Ioh.1.b.12.13 Rom.1.b.17. & 10.b.9. Gal.3.d.26. Heb.4.d.14.

M. *Viua ea veràq; & Christiana fides quæ sit, mihi quàm potes apertissimè declarato.*

A.

Ioh.1.b.12.13. Rom.8.a.1.b. 14.f.38.39. Coloss.2.a.2.3. Heb.10.d.22. 23.& 11.a.1. Psal.1.a 3. Matth.7.c.17. 18.& 13.c.23. Gal.5.a.6. 1.Pet.1.c.13. 14.15.

A. Fides est certa cognitio, paternæ Dei erga nos per Christum beneuolentiæ, fiduciáq; in eadem, sicuti Euangelio testatum est, quæ studiũ piæ vitæ, id est, Dei patris voluntati obsequendi semper coniunctum habet.

M. *Intelligis igitur, nullos impios, qui aut de Dei misericordia desperant, aut eius iustitiam non pertimescunt, sed vitam vitiosam animo securo viuunt, hanc veram Christianam fidem habere posse, tametsi eius verba pronuntient.*

A. Ita omnino intellexi.

M. *Quòm non nisi vnus sit Deus, dic mihi quare in Christianæ fidei cõfessione tres nominẽtur,* PATER, FILIVS, ET SPIRITVS SANCTVS.

Math.3.c.16. 17.& 28.d.19 1.Ioh.5.b.7. Ioh.10.f.30. & 14.b.7.8.9 10.11. 1.Cor.8.a.5.6.

A. Non variorum deorum hæc sunt nomina, sed trium diuersarum in vna diuinitate personarum. Nam DEVS PATER, DEVS FILIVS, ET DEVS SPIRITVS SANCTVS tres personæ, vnus tantùm Deus sunt, sicuti edocti sumus ex sacris literis, quibus prõptam potiùs fidem adiungere, quàm tam penitùs recon-

Μ. Η πίστις ἔστι τελεία πληροφορία καὶ γνῶσις τῆς πατρικῆς τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς διὰ Χριστοῦ εὐνοίας, καὶ ἐλπὶς ἐπ' αὐτῇ, ὥσπερ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ μαρτυρῆται, ἥτις ἐπιμέλεια τοῦ εὐσεβῶς καὶ ὁσίως ζῆν, τουτέστιν ἀρεσκόντως τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ, ἀεὶ συμπεζευγμένη ἔχει.

Δ. Τοιοῦτον ἄρα νοεῖ ἔχει ὁ λέγων, ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀσεβῶν, οἱ τινες ἢ συγγνώμης τυχεῖν παρὰ Θεοῦ ἀπεγνώκασιν, ἢ τοὺς δικαιοσύνῃ αὐτοῦ μὴ φοβοῦνται, ἀλλὰ μοχθηρῶς ζῶντες ἐπ' ἀδείας διατελοῦσι, τοῦ γνησίαν ταύτην καὶ Χριστιανικὴν πίστιν ἔχειν δυνάται.

Μ. Παντάπασι μὲν οὖν.

Δ. Ὄνομος μόνον ἐν Θεῷ, πῶς ἐν τῇ ὁμολογήσῃ τῆς Χριστιανικῆς πίστεως ἓν ἀριθμήσας τὸν πατέρα, καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα;

Μ. Οὐκ ἔστι ταῦτα διάφορα πλειόνων ἑνὸς θείων ὀνόματα, ἀλλὰ θείων διωρισμένων ἐν μιᾷ θεότητι ὑποστάσεων περσωνικὴ . καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ὁ Πατὴρ, καὶ Θεὸς ὁ υἱὸς, καὶ Θεὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα τρεῖς ὑποστάσεις εἰσὶ, καὶ εἷς Θεὸς μόνον, καθὼς παρὰ τῶν θείων διδάσκεται λογίων, οἷς προσθύμως πιστεύειν προ-

προσήκει μᾶλλον, ἢ τὸ ἄπειρον βάθος τοῦ ἀπορρήτου τούτου καὶ κρυπτοῦ μυστηρίου πολυπραγμονεῖν ἐπιτιμῶντας.

Δ. Ἀληθίζεσθαι λέγεις. φέρε δή, διὰ τί τὸν Θεὸν ὃν πατρὸς ὀνόματι προσαγορεύεις;

Μ. Πρώτως μὲν καὶ κυρίως ὅτι τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ φύσει πατήρ ἐστιν. εἶτα ὅτι καὶ ἡμέτερος πατὴρ τυγχάνει ὤν, μὴ μόνον πλάσας ἡμᾶς καὶ ζωῆς ἅπασι χαρισάμενος, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς υἱοὺς διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος πάλιν γεννήσας, καὶ διὰ τῆς ὑπὲρ ἡμῶν ἀληθινῆς καὶ φυσικῆς υἱότητος αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοποιήσας ἡμᾶς ἐκλεξάμενος, καὶ δι' ἐκείνου παῖδας ἀϊδίους ποιησάμενος καὶ τῆς οὐρανίου βασιλείας καὶ ζωῆς αἰωνίου κληρονόμους καταστήσας.

Δ. Τίνος ἕνεκα τὸν Θεὸν καλῶς παντοκράτορα;

Μ. Ὅτι καὶ πάντα τὰ ὄντα ἔκτισε, καὶ πάντα διοικεῖ καὶ κυβερνᾷ διατελεῖ, ὡς ἂν αὐτῷ βουλομένῳ ᾖ.

Δ. Μῶν τὰ πνεύματα πονηρὰ καὶ οἱ ἀσεβεῖς τ' ἀνθρώπων τῷ τοῦ Θεοῦ κρατεῖ συνέχονται;

Μ. Ἀλλως μὲν οὐδέποτε μεριμνῶντες καὶ φο-

reconditi & abditi myſterij infinitam altitudinem curioſè ſcrutari debemus. *Pro.25.d.26.*

M. *Veriſſimè loqueris: perge porrò quamobrem* DEVM PATRIS *nomine nuncupas:*

A. Primùm omnium, maximéque, quòd vnici filij ſui Ieſu Chriſti natura pater ſit. Deindè quòd noſter etiã ſit pater, tũ quia nos condidit, omnibúſq; vitam dedit: tum etiam quòd nos iterum diuinè per ſpiritum ſanctum generauit & per fidem in verum ſuum atque naturalem filium Ieſum Chriſtum nos elegit, ſibíque filios & regni cœleſtis, atque ſempiternæ vitæ hæredes, per eundem inſtituit. *Pſal.2.b.7. Math.3.c.17. Ioh.1.b.14. Rom.15.b.6. 2.Cor.1.a.3. Gen.1.d.27. Malac.1.a.6. & 2.b 10. Ioh.1 b.12.& 3.a.3.5. Rom.8.c.15. 16.17. Gal.4.a.5.6. Ephe.1.a.5.6. Tit.3 b.7. 1.Pet.1.a.3.4. d.23.*

M. *Cur* DEVM OMNIPOTENTEM *appellas?*

A. Quòd & fabricatus eſt omnia & omnes res ex ſua voluntate moderandi ſummam poteſtatem habet. *Eſa.40.c.21. 22.&c. Math.5.g.45. & 10.c.29. Ephe.1.b.11.*

M. *Spiritúſne etiam malitioſi impiíque homines in Dei poteſtate continentur?* *Heb.1.a.2.3.*

A. Nunquam alioquin ſine ſumma ſolli- *Ioh.1.b.10.11. 12.*

Math.8.d.31.
32.
Luc.22.d.31.
32.
Ioe.10.f.28.29
&.29.b.10.11
Act.2.d.23.
24.&.4.f.27.
28.&.12.c.11.
Luc.12.b.7.&
21.d.18.

citudine eſſemus, ſi quam illi lædendi nos facultatem, contra diuinam voluntatem haberent. Verùm ea nos conſolatione ſuſtentamur, quòd neq; dæmones, neque conſceleratiſſimi homines, nihil quicquam, niſi Dei arbitratu vel permiſſione tentare omninò valeant, quódque nos adeò in tutela patris omnium rerum præpotentis ſumus, vt ne vllus quidem capitis noſtri pilus, niſi ipſius voluntate, qui nobis optimè vult, in terram decidere poſſit.

M. *Cur adiungitur* DEVM COELI ET TERRÆ CREATOREM ESSE?

Pſal.19.c.1.
&.50.b.6.
Rom.1.c.19.
20.

A. Quod diuinam potentiam, ſapientiam atque bonitatem, (quæ per ſe intelligentia comprehendi non poſſunt) in eius operibus vt in ſpeculis, intueri liceat. Nam quùm immenſam illam mundi magnitudinem contuemur, eámque eſſe partium omnium conſtitutionem, vt neque ad aſpectum magis decoræ, neq; magis ad vtilitates omnes accommodatę excogitari poſſent, artificis illicò effectoríſque infinita potentia, ſapientia, bonitas nobis ante oculos mentis obuerſantur.

M.

ροβούλωμοι παυσάμεθ' ἂν, εἴ τινα ἔχον ἐξουσίαν βλάπτειν ἡμᾶς ἄκοντας τ̄ Θεοῦ· τοῦτο δὲ μεγίστων ἡμῖν παραμυθίαν φέρει ὅταν ἐνθυμώμεθα ὅτι μήτε οἱ δαίμονες μήτε οἱ μιαρώταλοι τ̄ῶ ἀνθρώπων ποιεῖν τι ὅλως δυνανται εἰ μὴ κελευσαντος ἢ ἐασαντος τ̄ Θεοῦ, καὶ ὅτι ἡμεῖς κηδεμόνα καὶ φύλακα τῆς ἡμ̄ῶν σωτηρίας κεκτήμεθα τ̄ὸν πάντων ἰσχυρότατον, ὥστε μηδὲ τρίχα μίαν ἀπὸ κεφαλῆς εἰς γῆν πεσεῖν δυνασθαι, εἰ μὴ κατὰ τ̄ὸ θέλημα τ̄οῦ· οὕτως εὐτοίχως πρὸς ἡμᾶς ἔχοντος θεοῦ.

Δ. Διὰ τί δὲ πτοεῖται τ̄ὸν θεὸν εἶναι τ̄οῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς κτίστην.

Μ. Ὅτι λῶ τ̄οῦ θεοῦ δυνάμιν, καὶ σοφίαν, καὶ ἀγαθωσυνην, (ὧν οὐ δυνάμεθα ἐξαιρεῖν τ̄ῶ τὴν ἔννοιαν λαβεῖν) ἐν τοῖς κτίσμασιν αὐτ̄οῦ, ὥσπερ ἐν κατόπτροις, θεᾶσθαι ἔξεστιν. ὅταν γὰρ τ̄ὸ ἄπειρον ἐκεῖνο τ̄οῦ κόσμου μέγεθος θεωρῶμεν, καὶ τοιαύτην εἶναι τ̄ὴν ὅλων σύστασιν ἐννοῶμεν, οἵαν μηδὲ εὐπρεπεστέραν τρὸς ὄψιν, μηδὲ τρὸς πάσας χρείας ὠφελιμωτέραν εἶναι δυνασθαι, εὐθὺς τ̄ὸ ἀναλάλητον τ̄οῦ δημιουργοῦ καὶ ποιητ̄οῦ δυνάμιν τε καὶ σοφίαν, καὶ χρηστότητα ἐνθυμούμεθα καὶ λογιζόμεθα.

Δ. Πῶς φὴς ὑπὸ Θεοῦ σκτίσθαι πάντα.

Μ. Θεὸν τὸν πατέρα ἄριστον καὶ μέγιστον ὄντα ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐξ οὐδενός, διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου αὐτοῦ, ἐγουν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τὸ σύμπαντα τοῦτον ὁρατὸν κόσμον, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ ὑπάρχοντα, καὶ τὰ πνεύματα ὁμοίως ἀσώματα, ἃ χαλοῦμεν ἀγγέλους, δεδημιουργηκέναι καὶ σκτικέναι.

Δ. Πότερον ὀρθῶς ἀποφαίνεσθαι νομίζεις, τοὺς πάντα τὰ πνεύματα, καὶ τὰ πονηρὰ αὐτὰ, ἀδιαβόλους καὶ δαίμονας ὀνομάζομεν, ὑπὸ Θεοῦ πεποιῆσθαι λέγοντας,

Μ. Ο Θεὸς οὐκ ἐποίησεν αὐτοὺς πονηροὺς ὄντας, ἀλλ' ἐκεῖνοι τῆς οἰκείας φύσεως ἰδίᾳ αὐτῶν κακίᾳ ἀγόμενοι ἀπέστησαν, πᾶσαν ἀπολέσαντες ἐλπίδα τοῦ ἀναλαβεῖν αὐτὴν ὡσεὶ οὐ κτίσει ἡ φύσει, ἀλλὰ διαφθορᾷ τῆς φύσεως κακοὶ ἐγένοντο.

Δ. Πότερον δὲ ὁ θεὸς ἀγαπήσας τὰ πάντα ἅπαξ σκτίκεναι, πᾶσαν ἐπίσταται τὴν αὐτῶν ἐπιμέλειαν ἀπέβαλεν;

Μ. Μηδαμῶς. ὁ θεὸς γὰρ ἅπαντα ποιήσας, ταῦτα καὶ σώζει καὶ κυβερνᾷ, ἐπεὶ καὶ ἄλλως εἰς οὐδὲν μεταπεσεῖν οὐκ ἄγχι ἦν.

Δ. Πρὸς

M. *Qua ratione vniuersa a Deo condita esse affirmas?*

A. Deum patrem Opt. Max, a principio, & ex nihilo, per potentiam sui verbi, hoc est, Iesu Christi filij sui totum hunc spectabilem mundum, & vniuersa in eo inclusa, atq; spiritus etiam corporis expertes (quos nuncupamus Angelos) fabricatum esse & construxisse.

Gen.1.a.1.&c
Psal.33.b.6.7
& 89.b.11.
Iohn.1.a.3.
Act.14.f.15.
1.Cor.8.a.6.
Heb.1.a.2.
Colossen.16.

M. *Num censes tamen satis piè asseuerari, Deum spiritus omnes, malitiosos etiam eos, (qui a nobis Diaboli nominantur) fecisse?*

A. Deus illos tales non effecit, verùm illi a prima creatione, suo ipsorum vitio, omni restitutionis spe perdita, defecerunt: proinde non creatione & natura, sed naturæ corruptela deprauati sunt.

Gene.1.d.31
Iob.8.f.44.
Iud.b.6.

M. *Satisne Deo fuit cuncta semel creasse, postea vero omnium rerum curatione vacasse?*

A. Nequaquam. Deus enim vt omnia fecit, ita omnia fulcit, & moderatur, alioqui vniuersa in nihilum subitò occide-

Psal.95.a.3.
& 104.b.8.9.
&c.& 145.c.
14.15.& 147.
a.5.6.&c.
Colos.1.b.16.
Heb.1.a.2.3.

M. *Quem ſibi finem Deum Opt. Max. in condendis gubernandiſque rebus omnibus propoſuiſſe putas?*

A. Hominum gratia fabricatus eſt mundus, & quæ in eo continétur cuncta comparata ſunt, vt vtilitati commodiſque humanis ſeruirent. Et vt cætera vniuerſa humani generis cauſa, ita hominem ipſum Deus, ad ſuam propriè gloriam fecit.

Gene. 1. d. 26. 29. Pſal. 8. b. 6. 7. & 10. 4. c. 14. 15. &c. Prou. 16. a. 4. Eſa. 34. b. 7. Rom. 11. c. 36. Coloſ. 1. c. 16.

M. *Ediſſere quis primus fuerit hominis ortus atq; fabricatio.*

A. Deus vt a Moſe in ſcriptis relictum eſt, primo homini e limo terræ formato animam atq; vitam inſpirauit: fœminam exinde deductam ex viri ſomno conſopiti latere, & in lucem editam, cum viro ſociauit, vt adiutrix, vitæq; illi conſors eſſet.

Gene. 1. d. 25. & 2. b. 7. c. 8. 20. d. 21. 23

M. *Cùm in viris ſimul & fœminis pranitas, nequitia, diſtortióq; adeò ſumma nunc appareat, num a principio Deus eos eiuſmodi fabricauit?*

A. Minimè omnium. Nam deus perfectiſſimè bonus nihil aliud quàm bonum facere poteſt. Deus igitur ad ſuam imaginem ſimilitudinémque hominem initio formauit.

Gen. 1. d. 26. 27. 31. Coloſ. 3. b. 10.

M.

Δ. Πρὸς ποῖον τέλος ἀποβλέψαντα τὸν θεὸν τὸν πεπλακέναι πρῶτον, καὶ νυῦ δίδωσιν, τὰ σύμπαντα νομίζεις;

Μ. Ὁ κόσμος ἕνεκα τοῦ ἀνθρώπου ἐδημιουργήθη, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ πάντα ἡδέπαιδη πρὸς τὸ ὠφέλιμα καὶ λυσιτελῆ εἶναι τοῖς ἀνθρώποις. καὶ ὥσπερ ὁ Θεὸς τὰ λοιπὰ πάντα τοῦ ἀνθρώπων χάριν ἐποίησεν, οὕτω καὶ τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν δι' ἐκεῖνο ἔπλασεν, ἵνα ὑπ' αὐτοῦ δοξασθῇ.

Δ. Τὸν τρόπον διασάφησον πῶς ὁ ἄνθρωπος τὸ κατ' ἀρχὰς ἐκτίσθη καὶ ἐποιήθη.

Μ. Ὁ Θεὸς, ὥσπερ ἰδεῖν ἔστιν ἐξ ὧν ὁ Μωσὴς κατέλιπε συγγραμμάτων, ᾧ πρωτοπλάστῳ. ὃν ἐκ πηλίνης ἐποίησεν ὕλης, ψυχῇ καὶ ζωῇ ἐνέπνευσεν. ἔπειτα δὲ τὴν γυναῖκα ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ ἀνδρὸς εἰς ὕπνον βαπέντος λαβὼν, καὶ εἰς φῶς ἄγων ᾧ ἀνδρὶ συνῆψεν, ἵνα βοηθὸς αὐτῷ καὶ σύζυγος ἐν ᾧ βίῳ γένηται.

Δ. Ἐξὸν δὲ νυῦ πολυθρύλλητον καὶ κακίαν καὶ διαφθορὰν οὕτω περιπλῶ ἐν ἀμφοτέροις, ἀνδράσι τε καὶ γυναιξὶν οὖσαν ἰδεῖν, μᾶλλ' αὐτοῦ; ὁ Θεὸς τοιούτου; καὶ ἀρχὰς ἐποίησεν;

Μ. Ἠκιστά γε. πῇ γὰρ ὁ θεὸς; ὁ τελεώτατα ἀγαθὸς ὑπάρχων οὐδὲν ποιεῖν δυνατὸν τὸ μὴ ἀγαθὸν ἦν. ὁ θεὸς οὖν τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὴν ἰδίαν εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἔπλασεν ἐν ἀρχῇ.

Δ. Ποία δὲ ἡ εἰκὼν ἔστι, πρὸς ἣν φὴς τὸν ἄνθρωπον πεποιῆσθαι;

Μ. Διχομοσυνὴ πάντη πάντως ἐτελεσάτη, καὶ ὑπερβάλλουσα ἀγνεία, ἥτις τῇ τοῦ θεοῦ φύσῃ ἰδίως προσήκει. καὶ αὕτη μὲ τῷ ἀνθρώπῳ πρὸς Θεὸν ὁμοιότης ὑπῆρξεν, ἄχρις οὗ ὁ ἄνθρωπος τῷ τ' ἁμαρτίας σπίλῳ ἐμίηνεν αὐτόν.

Δ. Εἰπὲ δὲ πόθεν τοῦτο συμβῆναι γενέσθαι;

Μ. Ἡ γυνὴ ὑπὸ τοῦ Διαβόλου ἠπατωμένη καὶ γοητευομένη, ἔπειτε τὸν ἄνδρα τοῦ καρποῦ γεύσασθαι, οὗ ὁ θεὸς ἀπηγορεύκει μὴ ἅπτεσθαι. ὅθεν ἡ εἰκὼν αὐτοῦ, πρὸς ἣν ἐπλάσθησαν, ἠμαυρώθη καὶ ἠφανίσθη, καὶ αὐτοί τε καὶ πάντες οἱ ἀπόγονοι ἐχθροὶ τῷ θεῷ, καὶ πονηροὶ, καὶ πρὸς πᾶν ἀγαθὸν ἀδυνατοῦς γενόμενοι, οὐ μόνον παντοδαπαῖς τοῦ βίου λύπαις συμφοραῖς, καὶ νοσήμασι, καὶ θανάτῳ περιπεπλέκασιν, ἀλλὰ καὶ αἰωνίῳ ἀπωλείᾳ καὶ κατακρίσει ἔνοχοι κατέστησαν.

Δ. Ἀλλ' ὁ θεὸς τὸν ἕνα μόνον μῆλου γευσάμενον ἄνθρωπον ἄγαν τιμωρήσασθαι νομίζοιτ' ἄν, ἢ οὔ;

Μ. Ἀπόσχωνται πάντες ἀπολόγημα ποιεῖσθαι τοῦ μύσους ἐκείνου, τὸ ἐλαφρὸν καὶ σμικρὸν αὐτὸ εἶναι, μήτε τῷ καρπῷ μόνον καὶ τῇ ἄγαν

M. *Quænam est illa imago, secundum quam hominem factum esse dicis?*

A. Ea est iustitia omni ex parte perfecta, summáq; sanctitas quæ ad ipsam diuinam naturam propriè pertinet, quæ homini cũ Deo similitudo vsq; eò fuit, quoad eam homo peccatorum maculis fœdauit. *Deut.32.a.30 4. Rom.6.c.14. Colos.3.b.10. 1.Ioh.1.b.5. & 2.d.29. & 3.a.3. Sap.1.c.13.14. &c.*

M. *Qua ratione istuc factum esse dicis?*

A. Fœmina a Diabolo circumuenta, virum impulit vt fructum quo illi a Deo interdictum fuerat, comederet: quo illorum facto, imago, secundem quam creati sunt, est obliterata: & cúm ipsi, tum ipsorum posteri, Deo aduersarij, peruersi, imbecilléq; ad omne bonum effecti, non in omnes solùm vitæ huius miserias, corporis morbos, atque mortem, sed & interitum etiam sempiternam, perpetuámque damnationem inciderunt. *Gene.3.a.1.2. &c. Sap.1.c.13.14. 1.Cor.2.d.14. Rom.8.b.7.8. 2.Cor.3.b.5. Rom.6.d.23. Ephe.5.b.5.6.*

M. *Vtrum tamen existimari non queat, grauiter nimis Deum pomi vnius iussatum vindicasse?*

A. Detestabile illud hominis facinus, quasi leuis culpa fuerit, nemo verbis extenuare, aut ex pomo, & immoderata mo- *Gene.3.a.3.4. 5.6.b.11.d.22*

dò

dò edacitate rem æstimare velit. Ipse enim pariter cum vxore sua fallacibus Satanæ blandimentis illectus illaqueatúsq;, infidelis a Dei veritate ad vanitatem declinauit: falsis Serpentis criminationibus, quibus de mendacio, inuidentia, & maleuola commodi alicuius subductione Deum accusat, fidem adiunxit: innumerabilibus beneficijs ornatus, ingrato in Deum, qui ea contulit, animo fuit: homulus ex terra modò lutóq; fictus, non satis esse putans, quòd similitudo illi cum Deo esset, per intollerandam insolentiam & arrogantiam exæquare se cum Diuina maiestate expetiut: postremò creatoris se ditioni subtraxit, iugum etiam eius a suis ceruicibus proterue repulit. Inaniter igitur Adæ maleficium minuitur.

Gen.1.d.26.
Psal.8.b.4.5.6
&c.&.104.c.
14.15.

Gen.1.d.26.
27.
Col.3.b.10.
Osee.6.b.7.

M. *Verùm cur ob parentum scelera posteri omnes de tam beato vitæ statu deiecti, in omnes calamitates inciderent?*

A. Deus Adamum illis honoris insignibus ornauit, vt ea cùm sibi tum suis, id est toti humano generi, aut seruaret, aut amitteret

ᾖραν γαστριμαργίᾳ ἀναχριπίτωσαν τὸ πρᾶγμα. ὁ ἀνὴρ γὰρ ἅμα τῇ γυναικὶ ταῖς ἀπατηλαῖς τοῦ Σατανᾶ τερθρείαις πεισθεὶς καὶ ἐξαπατηθεὶς ἀπὸ τῆς ἀληθείας τοῦ Θεοῦ πρὸς ψεῦδος ἀπίστως ἀπεστράφατο, οἷς τὸν Θεοῦ ὁρισθὲν διέβαλεν, ὡς ψεύστην καὶ βάσκανον ὄντα, καὶ ἀγαθοῦ τινος αὐτὸν ἀποστερούμενα ἀδίκως ὑπέστειλεν. ἀναριθμήτοις εὐεργετούμενος ἀγαθοῖς, εἰς τὸν εὐεργετοῦντα Θεὸν ἀχάριστος κύριος. ἄνθρωπον δηλαδὴ ἐκ γῆς καὶ πηλοῦ πλασθέν ἄρτι, οὐχ ἁγαπῶν τῷ Θεῷ ὅμοιον εἶναι, ἢ ὑπερβαλλούσης τινὸς αὐθαδείας καὶ ἀλαζονείας ἴσον γενέσθαι τῇ τοῦ Θεοῦ μεγαλειότητι ἐπόθησε: τὸ τελευταῖον δὲ κτίσαντος αὐτὸν Θεοῦ ἀφηνίασε, καὶ τὸ ὑπεκείμενον αὐτῷ δουλείας ζυγὸν τῶν ἰδίων προπετῶς ἀπέῤῥιψεν αὐχένων. ὥστε μάταιον ἂν εἴη ἐλαφρότερον διὰ λόγων ποιήσασθαι τὸ τοῦ Ἀδὰμ πλημμέλημα.

Δ. Πῶς δὲ οὐκ ἄδικόν ἐστι τοὺς ἐκγόνους σύμπαντας, τοσαύτης εὐδαιμονίας ἀπεστερημένους ἀνθ' ὧν οἱ γονεῖς ἠδικήκασιν, ἰσχάταις δυσχερείαις ἐνέχεσθαι;

Μ. Ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ ἐκείνοις τῆς τιμῆς χαρίσμασιν ἐκόσμησεν, ὅπως αὐτὸς ἐκείνοις ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς ἀπ' αὐτοῦ γενήσεσθαι μέλλουσιν

λουσιν ἡ σώζη ἡ ἀποβάλλη. καθάπερ πᾶσα ἀνάγκη ἐστὶ τὰ πονηρὰ τῷ δένδρων καρπὸν ὡσαύτως πονηρὸν φέρειν, οὕτως ἐπεὶ ὁ Ἀδὰμ ὑφ' ἁμαρτίας διήφθαρτο, ἅπασαν αὐτῷ γενεὰν τῇ συμφύτῳ ὀνομαζομένῃ ἁμαρτίᾳ μὴ λυμαίνεσθαι ἀμήχανον ἦν. εἰ καὶ τί δεῖ οὕτως δεινῶς ἐγκαλεῖν τῷ πρώτῳ γεννήτορι Ἀδάμ, ὅταν καὶ αὐτοὶ διὰ πολλὰς καὶ μεγάλας ἡμῶν κακίας συμπάσας ταλαιπωρίαις, καὶ καθαιρέσῃ, καὶ θανάτῳ δικαιότατα κολαζόμεθα. ὧν κακῶν οὐθ' ἡμᾶς ἑαυτοὺς ἀπαλλάττειν οἷοί τ' ἦμεν, οὔτ' ἄλλοι τὸ κλισμάτιον τοῦτο ποιεῖν ἠδυνάτο.

Δ. Τίνα οὖν ὑπόλοιπον ἔχομεν ἐλπίδα καὶ παραμυθίαν καὶ ὅπῃ τινὶ χειμάζῃ;

Μ. Ὁ θεὸς ἐπηγγείλατο τὸ σπέρμα τῆς γυναικὸς δηλονότι Ἰησοῦν τὸν Μαρίας τῆς παρθένου υἱὸν, τὸν κεφαλαιοῦντα τοῦ ὄφεως, τουτέστι τοῦ πατρικοῦ αὐτοῦ διαβόλου συγκλάσῃ, καὶ αὐτούς τε καὶ τοὺς ἀπογόνων, ὅσοι ἐπ' αὐτῷ ἐλπίζουσιν, ῥύσεσθαι. καὶ τοῦτο οὖν ἐστὶ τὸ ἐν δευτέρῳ τοῦ Συμβόλου μέρει ἐπόμενον, Πιστεύω εἰς Ἰησοῦν Χριστόν.

Δ. Τί σημαίνει τὸ Ἰησοῦς;

Μ. Τὸ Ἰησοῦς οὐδὲν ἔστιν ἄλλο ἢ Σωτήρ. Ἰησοῦς γὰρ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ καὶ τῆς παρθένου,

mitteret. Neq; aliter fieri potuit, quin sicut ex arbore mala mali fructus eduntur: ita Adamo peccati corruptela deprauato omnis eius progenies ingenito illo peccato (quod originale vocant) corrumperetur. Quanquam quid opus est tam grauiter de parente Adamo conqueri? quando nos etiam ipsi ob plurima nostra maximáque vitia calamitatibus omnibus, damnatione, mortéque dignissimè mulctemur: a quibus malis vt liberemur nihil in nobis, aut in vlla alia creatura opis aut auxilij omnino supereſt.

Matth.7.c.18. & 12.c.33. Rom.5.b.12. c.14.17.&c.

Osee.6.b.7. Rom.6.d.23. 2.Cor.11.d.3 Ephe.5.b.5.6.

M. *Quæ spes est igitur consolatióq; reliqua, & in quo sita?*

A. Promisit Deus fore, vt semen mulieris, qui est Iesus Christus Filius virginis Mariæ, Serpentis, hoc est, Diaboli quieos decepit, caput contereret: ipsóque atque eorum posteros, qui promisso illi fidem haberent, liberaret. Atque hoc illud est, quod in secunda iam Symboli parte sequitur: CREDO IN IESVM CHRISTVM.

Gene.3.c.14. 15. Rom.5.a.15 16.&c. Gal.3.c.16.&9 Heb.2.d.14. 15.16.

M. *Nomen* IESVS *quid significat?*

A. Iesus sermone nostro idem est, quod seruator, Iesus enim Christus filius Dei, idémque

Matth.1.d.21. Act.10.f.38. Col.1.c.13.14.

Heb.2.b.14.15 1.Ioh.3.b.8. idémque virginis filius, nos qui scelere deuincti & sub antiqui Serpentis diaboli seruili iugo captiui, sempiternæq; mortis vinculis constricti, turpissimè miserrimèq; iacebamus, in libertatem vindicauit, atque ad salutem reduxit.

M. *Quis nomen* IESV *illi imposuit?*

Matth.1.d.21. Luc.1.c.31. & 2.c.21. *A.* Angelus ex Dei ipsius præcepto.

M. *Explica nunc quid Christi nomen significet.*

Psal.2.a.6. Esa.61.a.1. Dan.9.d.24. 25. Luc.4.c.18. Act.4.c.27. Act.10.f.38. Heb.1.c.9. *A.* CHRISTVS idem est, atque si vnctum appellares: quo nomini indicatur eum spiritus sancti vnctione maximum regem, sacerdotem, atque prohetam creatum esse.

M. *Christi regnum est ne mundanum?*

Luc.1.c.32.33 Ioh.18.f.36. Col.1.c.13.14. 2.Tim.4.a.1. *A.* Nequaquam: verùm spirituale & sempiternum, cuius regni gubernacula sunt Dei verbum, atque spiritus, quæ tum iustitiam, tum vitam secum adferunt.

M. *Quam nobis vtilitatem præbet hoc Christi regnum.*

Rom.13.d.12. & c.8.16.c. 20.2.Cor.10. a.4.5. Epse.6. b.10.11. &c. *A.* Vires nobis armáq; spiritualia quibus atroces & truculentos animarum nostrarum hostes, Carnem, Mundum, Peccatum, Diabolum profligemus, adiumentáque ad vitam cum virtute & sanctitate degen-

θίνου, ἡμᾶς ἁμαρτίαις περιπεπλεγμένους, καὶ τῇ δουλείᾳ τοῦ ἀρχαίου ὄφεως τοῦ Διαβόλου ζυγῷ κρατουμένους, καὶ τοῖς τοῦ αἰωνίου θανάτου δεσμοῖς ἀσχίσα καὶ οἰκτρότατα περιβεβλημένους ἠλευθέρωσε, καὶ περιεποίησε.

Δ. Τίς αὐτὸ οὕτως προσηγόρευσεν;
Μ. Ὁ ἄγγελος προφήτης Θεοῦ.
Δ. Νεῦμοι λάλησον, τί τὸ Χριστοῦ ὄνομα βούλεται;
Μ. Χριστός ἐστιν, ὥσπερ ἂν κεχρισμένον αὐτὸν ἀποκαλῇς. ὅθεν γινώσκειν ἔχομεν. ὅτι ἐκεῖνος; ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος κεχρισμένος βασιλεύς τε μέγιστος, καὶ ἀρχιερεὺς, καὶ προφήτης ἀνεδείχθη.
Δ. Μῶν γῆινη ἐστὶν ἡ τοῦ Χριστοῦ βασιλεία;
Μ. Οὐκ: ἀλλὰ πνευματικὴ καὶ ἀθάνατος, κυβερνᾶται δὲ ὑφ' θείῳ λόγῳ καὶ πνεύματι, οἷς δικαιοσύνη καὶ ζωὴ συνέζευκται.
Δ. Τί ἡμᾶς ὠφελεῖ αὕτη ἡ τοῦ Χριστοῦ βασιλεία;

Μ. Ἰσχὺν ἡμῖν καὶ ὅπλα πνευματικὰ ὑπουργεῖ, δι' ὧν τοῖς δεινοῖς καὶ ὠμοῖς ἀντιπάλοις, τῇ σαρκὸς δηλαδὴ, καὶ τοῦ κόσμου, καὶ τῆς ἁμαρτίας, καὶ τοῦ Διαβόλου κρατεῖν δυνώμεθα, καὶ ἱκανωτέρους ἡμᾶς ποιῇ πρὸς δαίμονας

δαίμως καὶ ὁσίως τ βίον διάγειν.

Δ. Ποῖός τις ἱερεύς ἐστιν ὁ Χριστός;

Μ. Μέγιστος καὶ αἰώνιος, ὁ μόνος εἰς ὄψιν θ θεοῦ ἐλθεῖν, καὶ μόνος τ θυσίαν, ἣν ὁ θεὸς ἀποδέχεται, θῦσαι, καὶ μόνος τὸν ἐργιζόμενον θεὸν πραΰναι δυνάμενος.

Δ. Τί τούτων ὄφελος ἡμῖν;

Μ. Αὐτὸς αὐτῶν καὶ ἐντυγχάνων τῷ θεῷ, εὐμενῆ ἡμῖν καὶ ἵλεων πίθηται αὐ τ, τεθυμωμένον ἡμῖν τὸν θεὸν ἐκπραΰνει, καὶ τῷ παιδὶ ἡμᾶς καταλλάττει. ὁ Χριστὸς γὰρ μόνος ἡμῖν διαλλακτὴς πρόκειται, ὁ τὴν εὔνοιαν τοῦ Θεοῦ ἡμῖν ἀναπτώμενος. Καὶδὴ καὶ ἡμῖν πῶς τῆς ἱερωσύνης αὐτοῦ μετέδωκε, προσήλυσιν ἡμῖν πρὸς τὸν πατέρα εὐδοκήσας, ὥστε ἑαυτοὺς αὐτῷ μετ' ἀγαθῆς ἐλπίδος παραστῆσαι· καὶ αὐτούς τε καὶ τὰ ἡμέτερα πάντα εἰς θυσίαν προσενέγκαι θεῷ τῷ παιδὶ δι' αὐτοῦ τολμᾶν.

Δ. Ὁποῖος προφήτης ἐστὶν ὁ Χριστός;

Μ. Ὅτε τῶν ἄλλων ἁπάντων προφητῶν καὶ διδασκάλων τῶν θ θεοῦ ὑπηρετῶν ὀλιγώρουν καὶ μηδὲν ἐφρόντιζον οἱ ἄνθρωποι, Χριστὸς αὐτὸς ὢν ὁ θεοῦ καὶ πάντων τῶν προφητῶν κύριος ὢν, θ παιδὸς ἐρημωθεὶς καὶ πρεσβεὺς ἐξ οὐρανοῦ πρὸς ἀνθρώπους κατέβη, ὅπως τὸ τοῦ παιδὸς βέλημα τελείως ἐξη-

degendam subministrat.

M. *Cuiusmodi sacerdos est Christus?*

A. Summus atq; æternus : qui solus in conspectum Dei venire, solus sacrificium, quod Deo placeat satisfaciátque, conficere, solus iratum Deum placatum efficere potest. *Ps.110.b.4.5. Heb.4.d.14.15 &c.& 5.b.6. 7.& 7.a.2.3. b.12.2.& c.& 9.d.13.14.*

M. *Cui nobis vtilitati sunt ista?*

A. Nobis vt pacatus propitiúsque sit Deus, postulat & deprecatur, nobis offensum Deum lenit, nósq; in gratiam cum patre reducit. Solus enim Christus pacificator nobis propositus est, qui nobis Dei gratiam reconciliet. Immò verò sacerdotij etiam sui nos quasi consortes esse voluit, nobis introitum ad patrem patefaciens vt in illius præsentia cum spe summa comparere, nósque & nostra omnia veluti hostias ad sacrificium, Deo patri per ipsum prębere non dubitemus. *Ioh.14.d.27. Act.10.f.36. Ephe 2.c.14. 15.&c. Colos.1.c.20. Heb.9.d.14. 15. 1.Tim.2.b.5. Rom.8.c.15. & 12.a.1. Gal.4.a.5.6. Ephe.3.b.12. Heb.4.d.15.16*

M. *Qualis propheta est Christus?*

A. Quum reliquos omnes prophetas atque doctores Dei seruos despicerent mortales, Christus ipse Dei filius, & prophetarum omnium dominus, patris interpres & nuncius de cœlo ad homines descendit, vt paternam voluntatem planè explicaret, mortaléſq; recta Dei atq; omnis veritatis *Luc.7.c.16. Act.7.a.37. Heb.1.a.1.2. Ioh.8.d.26.& 40.& 15.c.14. & 17.a.6.& c. & 18.g.37.*

ritatis intelligentia informaret. Atq; ita Christi nomine tria illa officia comprehenduntur, quæ Dei filius sibi a patre delata persoluit, vt omnis eorum fructus nos secum participes faceret. Filius enim Dei non solùm nominatur, & est reuera IESVS CHRISTVS, hoc est SERVATOR, REX, SACERDOS, PROPHETA, sed & nobis ita est, ad nostrámque vtilitatem atque salutem.

M. *Qua ratione Christum filium Dei vnicum profiteris, quando qui pij sunt, omnes filij Dei vocentur?*

Matth.2.c.15. & 3.d.17. Ioh.1.b.14.c. 34.& 14.b. 20.21. Heb.1.a.2.3. & 5.b.5. Rom.8.c.14.15 Gal.4.a 4.5. Ephe.1.a.5. 2.Ioh 3.a.1.

A. Quòd solus Christus naturalis Dei filius, eiusdémq; sit cum patre substantiæ. Nos verò quum natura Adami veteris filij simus, gratia tamen beneuolentiáque, qua nos per Christum seruatorem nostrum prosequitur, filij Dei adoptamur.

M. *Quam ob causam Christum Dominum nostrum nuncupas?*

Matth.9.a.6. & 20.a.2.& 21.c.28.& 28 d.18. Luc.1.d.32.33 Ephe.1.d.20. 21.&c.

A. Propterea quòd Angelorum, hominum, rerúmque omnium dominatus sit illi a patre traditus: quódque suo arbitratu atque potentia regnum Dei tum in cœlo

ζηγῆται, καὶ τὴν ὀρθὴν τοῦ Θεοῦ καὶ πάσης ἀληθείας γνῶσιν ἡμᾶς παιδεύῃ. καὶ οὕτω τοῦτο τὸ ὄνομα Χριστὸς τὰ τοῖα ἐκεῖνα ἔργα περιέχει, ἃ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐδέξατό τε καὶ ἐπλήρωσεν, ἵνα τῆς γενομένης ἐξ αὐτῶν ὠφελείας ἡμῖν μεταδῷ. ὁ υἱὸς γὰρ τοῦ Θεοῦ οὐ μόνον ὀνομάζεται τε καὶ ἀτιχνῶς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστὸς, τουτέστι Σωτὴρ, καὶ Βασιλεύς, καὶ Ἱερεὺς καὶ Προφήτης, ἀλλὰ καὶ ἡμῖν καὶ εἰς ἡμετέραν ὠφέλειαν καὶ σωτηρίαν τοιοῦτος ὑπάρχει.

Δ. Πῶς δὲ Χριστὸν τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ υἱὸν καλεῖς, εἰ πάντες οἱ εὐσεβεῖς υἱοὶ Θεοῦ προσαγορεύονται;

Μ. Ὅτι μόνος Χριστὸς φυσικῶς τοῦ Θεοῦ υἱὸς καὶ τῷ πατρὶ ὁμοούσιος τυγχάνει ὤν. ἡμεῖς γὰρ τῷ παλαιῷ Ἀδὰμ υἱοὶ ὄντες φύσει, χάριτι καὶ εὐνοίᾳ, ἢ δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἔχων πρὸς ἡμᾶς διατελεῖ, παῖδες εἰσποιούμεθα τῷ θεῷ.

Δ. Διὰ τί καλεῖς Χριστὸν τὸν κύριον ἡμέτερον;

Μ. Ὅτι ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων καὶ πάντων συλλήβδην ὄντων αὐτὸς ὑπὸ τοῦ πατρὸς πεπίστευται τὸ κράτος: καὶ ὅτι τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ οὐ οὐρανῷ τε καὶ ἐπὶ τῆς γῆς

τῇ ἰδίᾳ βουλῇ καὶ δυνάμει κυβερνᾷ καὶ διέπει.

Δ. Μῶν τι λείπεται;

Μ. Αὕτη ἡ ἔννοια πάντας τοὺς εὐσεβεῖς γουβετεῖ, μὴ δεῖν αὐτοὺς οὕτω ζῆν ὡς ἂν αὐτοῖς δοκῇ, ἀλλὰ σώματά τε καὶ ψυχὰς, καὶ ἐν ζωῇ καὶ ἐν θανάτῳ τοῦ θειοτάτου βουλήματι παντελῶς προσεκτέον εἶναι, καὶ αὐτῷ ὅπῃ πᾶσι πειθαρχῆν, καὶ πῃῶς θελεύειν.

Δ. Τί τούτοις ἐπόμενόν ἐστι;

Μ. Δηλοῦται πῶς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν προσλαβόμενος πάντα διεπράξατο, ὅσα τῇ ἡμετέρᾳ σωτηρίᾳ ἀναγκαῖα ἦν.

Δ. Ἆρ' ἦν ἀνάγκη τὸν τοῦ Θεοῦ υἱὸν ἄνθρωπον γενόμενον;

Μ. Παντάπασι μὲν οὖν. ὃ γὰρ ὑπὸ ἀνθρώπου εἰς τὸν Θεὸν ἐπλημμελήθη, τοῦτο δίκαιον ὑπέχειν καὶ ἔκτισιν ποιεῖσθαι τὸν ἄνθρωπον ἔδει αὐτὸν κολαζόμενον. τοῦτο δὲ τὸ ἔργον ἁπάντων ὃν χαλεπώτατον μόνος ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς Θεὸς ἅμα καὶ ἄνθρωπος ὑπάρχων ἐπιτήδειος ἦν ἀποτελεῖν. ἀλλὰ καὶ ἀδύνατον ἦν ἄλλον μεσίτην εὑρεῖν, ὃς εἰρηνεύειν ἡμῖν καὶ συγγνώμην ἀνακτήσαιτο ἄν, εἰ μὴ ὁ θεάνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός.

Δ. Τί τὸ μυστήριον;

Μ. Συλ-

cœlo tum in terra moderetur.

M. *Num quidnam restat?*

A. Hac cogitatione commonefiunt pij omnes, non ad ſuum ſibi arbitrium viuere licere: verùm oportere eos corporibus ſimul & animis, in vita pariter atque in morte, totos ſeſe ad Domini ſui nutum accommodare, ipſiq; in rebus omnibus obtemperare, & fideliter inſeruire. *Deut.10.b.12. c.20. Malach.1.b.6. Luc.9.c.23.24 & 14.f 26.27 Heb.2.a.1.6. & c.b.9.10.*

M. *Quid tum inde?*

A. Declaratur quemadmodum naturam humanam ſuſceperit, cunctáque perfeceriť, quę ſaluti noſtræ opus erant.

M. *Erat ne ergò neceſſarium filium Dei hominem eſſe?*

A. Maximè: nam quod homo in Deum nefariè commiſit, id hominis, etiam ſupplicio luendum erat atque expiandum: quod onus longè grauiſſimum ſolus IESVS CHRISTVS idem Deus, & idem homo, ſuſcipere poterat: quin nec potuit alius mediator inueniri, qui a deo pacem atque veniam hominibus impetraret, niſi Deus ſimul & homo Ieſus Chriſtus. *Math.8.c.17. & 17.d.22.23 & 20.d.18.19 Ioh.1.b.13. & 11.f.50.51. Rom.5.c.15. &c. 1.Cor.15.c.21. 22. Phil.2.a.6.7. &c. Heb.2.b.9. 1.Tim.2.b.5. Heb.9.b.14.15 & 9.d.24. 1.Pet.2.d.21. 24.*

M. *Quid deindè ſequitur?*

A. CHRISTVM E SPIRITV SANCTO CONCEPTVM, EX MARIA VIRGINE NATVM ESSE.

M. *Quamobrem vulgari hominum consuetudine naturaliterque generatus non est?*

Ioh.1.c.29.d.36. *1.Cor.7.b.7.8.* *Heb.4.d.15.* *& 9.d.14* *Mat.1.c.13.* *Luc.1.c.31.35*

A. Propterea quòd per quem peccatorum nostrorum maculæ erant delendæ, eum ab omni omninò peccato integrum conseruari par erat. Ob eam igitur ipsam causam castissimus ille agnus Dei Iesus Christus admirabli spiritus sancti virtute, ex incorrupta virgine Maria purus ab omni peccati labe conceptus, atq; natus est.

M. *Quare virginis Mariæ nomen commemoratur?*

Genes.22.d.18. *Esa.11.a.1.* *Matth.1.a.1.* *&c.& 22.d.42.* *Rom.1.a.2.*

A. Vt agnoscamus Christum esse verum illud semen Abrahæ atq; Dauidis, de quo prophetæ oraculis instinctu diuino editis prænunciarunt atq; præmonuerunt: ex Abrahami enim & Dauidis stirpe Maria virgo directo est ordine procreata.

M. *Reliqua vt instituisti deinceps persequere.*

Μ. Συλληφθέντα ἐκ πνεύματος ἁγίου, γεννηθέντα ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου.

Δ. Διὰ τί οὖν ἐγεννήθη τὸν πᾶσιν ἀνθρώποις κοινὸν τρόπον, καὶ κατὰ φύσιν;

Μ. Ὅτι τὸν μέλλοντα τὰς τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν κηλῖδας ἀφαλείφειν, πάσης ἁμαρτίας αὐτὸν παντελῶς καθαρεύειν. προσῆκον ἦν. διὰ ταύτην οὖν αἰτίαν ὁ ἁγνότατος ἐκεῖνος τοῦ θεοῦ λόγος Ἰησοῦς χρισθεὶς τῇ θαυμαστῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος δυνάμει ἐκ ἁγνῆς παρθένου Μαρίας παντὸς τῆς ἁμαρτίας μολυσμοῦ καθαρὸς ὢν σωματωθεὶς καὶ ἐτέχθη.

Δ. Τίνος χάριν τὸ τῆς παρθένου Μαρίας ὄνομα δηλοῦται;

Μ. Ἵνα γνῶμεν ὅτι χριστὸς τὸ ἀληθινόν ἐστιν ἐκεῖνο τοῦ Ἀβραὰμ καὶ Δαβὶδ σπέρμα, ὃ διὰ χρησμῶν, ὧν ἔδωκεν ὁ Θεὸς, οἱ προφῆται γενήσεσθαι προύγγειλαν. Μαρία γὰρ ἡ παρθένος ἀπὸ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ Δαβὶδ γενεαλογεῖται ἀκριβοῦσης κατ' εὐθεῖαν τῆς γενεαλογίας.

Δ. Λέγε μοι τούτοις ἐπόμενα.

Μ. Παθόντα ὑπὸ Ποντίου Πιλάτου, σταυρωθέντα, θανόντα, καὶ ταφέντα.

Δ. Διὰ τί τὸ Σύμβολον τὸν ὅλον τοῦ Χριστοῦ βίον σιγᾷ ἐῶν, ἀπὸ τῆς γενέσεως εὐθὺς ὅπου τὸν θάνατον αὐτοῦ μεταφέρεται;

Μ. Ὅτι τὸ σύμβολον τῶν κορυφαίων μόνον ἐμνήσθη τῆς ἡμετέρας ἀπολυτρώσεως; κεφαλαίων, καὶ τὰ οὕτω συνειζευγμένων αὐλῇ, ὥστι τὰ ὅλλων αὐτοῦ ἐνέργειαν περιέχειν.

Δ. Ὀλίγῳ δὲ σαφέστερον εἰπὲ πῶς ὁ Χριστὸς ἐθανατώθη.

Μ. Ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ Ἰούδα, ἀργυρίῳ καὶ μισθῷ εἰς ὃν τὰ πειθέντος, ἀπίστως προεδόθη, ὑπὸ τῶν ἄλλων μαθητῶν ἔρημος κατελείφθη, ὃν Πέτρος καὶ ἀκολουθοῦντα μὴ ὁρᾶν εἴρηται, ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ψευδῆ κατηγορήθη, ὑπὸ Ποντίου Πιλάτου ὃν προσάτου Ρωμαίου ἔντος κατεκρίθη, κολάφοις καὶ ἱμᾶσιν ἐμαστιγώθη, πλεκτᾶς ἀκάνθας ἐστεφανώθη, ἱμάτιον πορφυροῦν περιεβλήθη, καὶ ἄλλα ἰοιαῦτα πάμπολλα ἑαυτοῦ ἀνάξια καὶ δήτα πέπονθε, καὶ ἐνεπαίχθη, καὶ τέλος τὸν σταυρὸν ἀράμενος, ἐκτὸς τῆς πόλεως ὅπου τόπον τὸν καλούμενον Κρανίου ἀπήχθη, ἵνα τῇ ἰσχάτῃ τιμωρίᾳ κολασθῇ, οὗ ἐν μέσῳ δύο λῃστῶν ξύλῳ προσηλώθη ἀτιμότατα, καὶ πά-

A. PASSVS SVB PONTIO PILATO, CRVCIFIXVS, MORTVVS, ET SEPVLTVS.

M. *Verùm cur Symbolum, Christi vita silentio praterita, protinùs ab eius ortu ad mortem transit?*

A. Quòd in Symbolo summa solùm redemptionis nostræ capita memorentur: quæq; illi a deò sunt peculiaria, vt illius vim omnem in se inclusam teneant. *Esa.53. Act.13.d.23. 27.&c.*

M. *Mortis eius rationem paulò adhuc apertiùs explicato.*

A. A discipulo suo Iuda, qui corruptus pretióque conductus ad id fuerat, est perfidiosè proditus: a reliquis discipulis desertus: a Petro denegatus eiuratusque: a Iudæis, falsis criminibus obiectis, malitiosè accusatus: a pontio Pilato Romano præside condemnatus est: pugnis loríque cæsus, contextis spinis coronatus, toga purpurea indutus, aliísque multis modis indgnissimè crudelissimèque tractatus est & ludificatus: tandémque cruce ceruicibus imposita, extra vrbem in locum, qui Caluaria appellabatur, ad supplicium tractus est, vbi medium inter duos latrones ignominiosissimè cruci suffixerũt: in qua summo cruciatu cõfectus, crudelissimam *Mat.26.b.14 15.&c.&.27. totum. Marc.14.f.45. &c.&.15. totum. Luc.22.e.47. &c.&.23. totum. Iob.18.&.19. totum.*

pro-

probrosissimámq; mortem oppetijt: animi interim dolores, quanis morte acerbiores, perpessus.

M. *Suáne voluntate, an vi coactus, ista sustinuit Christus?*

Matth.26.37. 38.39.41.42. Ioh.3.d.36 & 20 d. 28. Mar.10.f.45. Ioh.10.c.11. 15. 15.d.17.18. Phil.2.b.8. Luc.23.c.34.

A. Tametsi probrosa hæc sæuissimáque mors humanæ suæ naturæ maximé terribilis erat, volũtati tamé patris sui qui isti ipsum morti addixerat, totum se permisit: itaq; contumeliosa illa in se probra, tormenta, mortémque atrocissimam, & sponte, & patientissimè pertulit, tum patri obtemperans, tum veniam ijs, a quibus est in crucem actus, a Deo precatus.

M. *Quamobrem voluit Deus innocentissimum filium suum tam ignominioso truculentóq; genere mortis affici?*

Esa.53.totum. Rom.1.a.3. 2.Cor.5.d.21. Gal.1.a.4. Ephe.1.a 3. & c.b.7.&c. Col.1.a.13.14 1.Pet.3.d.18. & 4.a.1. Ioh.3.c.16. 2.Cor.5.d.21

A. Christus Deo patri pro nobis se obligauit, atq; spopondit: quicquid ergò nos debeamus, aut eramus commeriti, id omne sibi præstandum, soluendum, & dependendum Christus in se recipit. Et proindè ipse tametsi maximè innoxius, pro nobis nocentissimis luit. Deúsq; pater onus illi nostrum imponens, summa iuris iudicíq; seueritate in eum animaduertit,

πᾶσαν αἰκίαν αἰκιωθεὶς θάνατον ὑπέμεινεν ὠμότατον καὶ ἀδεξότατον. τῇ ψυχῇ δὲ μεταξὺ ταῦτα πάσχων λύπας ὑπεδύετο παντὸς θανάτου βαρυτέρας.

Δ. Μῶν ἐθελούσιος ταῦτα πεῖσονται ὁ Χριστὸς ἢ ἀνάγκῃ;

Μ. Εἰ καὶ ὁ χριστὸς τὸν ἀτιμότατον καὶ τὸν κῆ ἀπλωίστατον θάνατον, ἢ ἄνθρωπος ἦν, σὺν τοῖς μάλιστα φρικτοῖς ἠγεῖτο, ὅμως δὲ ᾧ θεῖ παῖδος βουλήματι, ὃς ἐκεῖνον οὕτω τελευτῆσαι κατέκρινεν, ἑαυτὸν ὅλως πρὸς πάντα χρῆσθαι παρέδωκεν. διὰ τοῦτο τὰς δεινὰς ὕβρεις, καὶ αἰκίας, καὶ θάνατον ὠμότατον, καὶ ἐκὼν καὶ εὐγνωμονίσαλα ἤνεγκε, τῷ τε πατρὶ ὑπακούων, καὶ συγγενόμενος τοῖς, ὑφ' ὧν ἐσταυρώθη, παρὰ θεοῦ αὐτῷ.

Δ. Διὰ τί ὁ Θεὸς τὸν μηδὲν ὅλως ἄδικον πεπραχότα τὸν ἑὸν υἱὸν οὕτως ἀτίμως καὶ ὠμῶς ἀποκτεινόμενον περιεῖδεν;

Μ. Χριστὸς ἑαυτὸν Θεῷ τῷ πατρὶ ἐγγυητὴν ὑπὲρ ἡμῶν κατέστησεν: ὅθεν πάντα, ὅσα ἡμεῖς ὠφείλομεν ἢ ἡμαρτήκαμεν, ἐφ' ἑαυτὸν ἐκεῖνος ἀνεδέξατο. αὐτὸς οὖν, εἰκαὶ πάντων ἀβλαβέστατος ὤν, ὑπὲρ ἡμῶν ἀδικωτάτων ὑπαρχόντων ἀπέθανεν. καὶ Θεὸς ὁ πατὴρ τὸ ἡμῶν βάρος αὐτῷ ἐπιθεὶς αὐτὸν κατὰ

τὰ τ᾽ ἀκριβοδίκαιον σκόλασιν, ὅπως ἡμῖν τῆς μεγίστης δι᾽ αὐτὸν συγγνώμης μεταδῷ.

Δ. Λέγε οὖν μοι τὸ κεφάλαιον τῆς εὐεργεσιῶν αὐτῆς, ὧν σὺ τῆς θ χριστῷ τελευτῆς ἐγκρατεῖς ἐγενήθημεν.

Μ. Χριστὸς, ὡς μοι ἀνωτέρω εἴρηται, Θεῷ τῷ πατρὶ ἠγωνίσατο καὶ ὡμολόγησε τὰ ἡμέτερα ἁμαρτήματα σκπίσαι. καὶ τῷ ὀργῷ αὐτοῦ, ἣν πρὸς ἡμᾶς ἕνεκα τῆς ἡμετέρας ἀπειθείας εἶχε, τῷ καρπεσάτῳ τῆς ὑπακοῆς θυσίαν προσφέρων καταπαύσειν, καὶ ἡμᾶς αὐτῷ καταλλάξειν, καὶ οὕτω Χριστὸς ὁ ἀκακώτατος σκεῖνος θ Θεοῦ ἀμνὸς δεσμοῖς ἐδήθη, ὅπως ἡμᾶς κακοὺς ὄντας, καὶ Σατανᾶ τε καὶ θανάτῳ, καὶ κατακρίσει καταδεδουλωμένους ἐλευθερώσῃ. Χριστὸς ὁ μηδὲν ὅλως ἀδικήσας κατηγορήθη καὶ κατακρίθη ὑπὸ θ γῆινου δικαστοῦ, ἵνα ἡμᾶς τοὺς τὰ μέγιστα πλημμελήσαντας, καὶ τῆς κατακρίσεως ἀξιωτάτους ὑπάρχοντας παρὰ φ οὐρανίῳ βήματι τῆς αἰτίας ἀπολύσῃ. ὁ Χριστὸς τὸ ἔντιμον αὐτοῦ αἷμα ὑπὲρ ἡμῶν σκχέας τὰς τ ἡμετέρων ἁμαρτιῶν κηλῖδας καὶ σπίλους ἀπεψήσαλο καὶ ἐξήλειψε. τελευταῖον ὁ Χριστὸς ἀναξιώταλα ὑβριθεὶς, καὶ θάνατον ὑπομείνας σκληρόταλον καὶ μάλιστα αἰσχυντὸν

uertit, vt nobis ipsius causa, summam misericordiam impartiretur.

M. *Summam igitur beneficiorum illorum, quæ ex Christi morte capimus, mihi explicato.*

A. Christus, quemadmodum anteà attigi, nostro nomine locóque Deo patri satisfecit, se pro nostris peccatis ipsi esse satisfacturum : se ipsius iram in nos ob contumaciam nostram conceptam, suauissimo obedientiæ suę sacrificio placaturũ, nósq; in gratiã cũ Deo restituturum esse . Atque ita Christus innocentissimus ille Dei agnus vinculis constrictus est, vt nocentes nos, qui Sathanæ, morti, & damnationi eramus mancipati, in libertatem vindicaret : Christus qui extra omnem omninò culpam erat, accusatus, condemnatúsq; fuit iudicis terrestris sententia, vt nos qui culpa tenebamur maximè, damnationéq; eramus dignissimi, pro cœlesti tribunali absolueret : Christus pretioso sanguine suo pro nobis fuso peccatorum nostrorum maculas sordésq; eluit atque deleuit : Christus postremò, contumelijs, quibus est immeritissimè vexatus, acerbissimáque atq; ignominiosissima morte, qua est affectus, nos a pœna, ignominia, mortéq; sempiterna,

Rom.5.b.8.10. 11. 2.Cor.8.d.18. 19.20.21. Ephe.2.c.13. 13.14.17.&c. Heb.7.d.26. 27.&.9.d.12. 14.&.10.c.12 14.17. Rom.8.a.1.2. c.13.14. Col.1.c.3.14. &c.d.20.21. Psal.51.b.7. Heb.9.d.14. 1.Ioh.1.b.7. Apoc.1.b.5. 1.Pet 2.d.21 22.&c.

Rom.1.b.7.8. Col.2.c.13.14 Heb.10.c.17. Rom.8.a.1.2.

na, quæ nostris sceleribus eramus maximè commeriti, liberauit: adeóque peccata omniâ nostra obliuione sepulta, & procul a Dei conspectu per Christum amota sunt. Atque ita miseriarum omnium nostrarum, in quas vel origine per Adamum, vel postea proprijs nostris peccatis incidimus, Christi perpessio medicina est atq; remedium, modo fiduciam omnémq; spem in illo collocemus, amoréq; illum amplectamur.

M. *Morte tamen corporis, quæ pœnæ peccato debitæ pars aliqua est, nos nihilominus mulctamur.*

A. Corporis mors, quæ sine Christo atrium inferorum fuerat, iam per Christum, omnibus illi fidentibus, ianua aditúsque in cœlum est effecta: quemadmodum & Christus ipse per mortem suam est regnum ingressus: ita vt mors quę anteà peccati pœna erat, iam per Christum in maximo sit lucro ponenda.

Luc.23.f.43. Ioh.c.25.26. 2.Cor.5.c.18. 21.g.54.55. &c. 1.Thes.4.c.13. 14. Phi.1.c.21.23. Apoc.14.c.13

M. *Ecquem alium nobis vtilitatis fructum præbet Christi mors.*

Ephe.5.a.2. 1.Pet.2.d.21. &c. & 4.a.1. 2.&c.

A. Christi supplicium & mors non solùm ærumnarum nostrarum, vt antè dixi, salu-

τὸν ἡμᾶς τιμωρίας, καὶ ἀτιμίας, καὶ αἰωνίου θανάτου, ὃν διὰ τὰ ἡμέτερα πλημμελήματα ἀξιώτατοι ἦμεν, ἀπήλλαξεν. ὥστε πάσας ἡμῶν ἁμαρτίας εἰς τὸ δίκαιον ἐξηλεῖφθαι, καὶ τὸ ὄφλημα τῆς τοῦ Θεοῦ ὀργῆς διὰ Χριστοῦ πεποιῆσθαι. καὶ οὕτω πάντων τῶν κακῶν, οἷς ἢ ἐξ γενετῆς διὰ τὸν Ἀδὰμ, ἢ ὕστερον, διὰ τὰς ἰδίας ἡμῶν ἁμαρτίας περιεπίπτομεν, τὸ τοῦ Χριστοῦ πάθος ἴαμα καὶ φάρμακόν ἐστιν, ἐάν γε πάσας ταῖς ἐλπίσιν ἐς αὐτὸν ἀναρτώμεθα, καὶ αὐτὸν ἀγαπῶμεν.

Δ. Ἀλλά γε ὁ τοῦ σώματος θανάτος, ὃς τῆς ὀφειλομένης τῇ ἁμαρτίᾳ τιμωρίας μέρος τί ἐστιν, οὐχ ἥδιον κολαζόμεθα καὶ τοῦτο;

Μ. Ὁ τοῦ σώματος θάνατος, ὃς ἄνευ Χριστοῦ τὸ πρόθυρον ἦν τοῦ ᾅδου, νῦν διὰ Χριστοῦ θύρα καὶ εἴσοδος ἐπ' οὐρανὸν ἐγενήθη, ὥσπερ καὶ ὁ Χριστὸς αὐλὸς διὰ τοῦ θανάτου εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ εἰσῆλθεν, ὅθεν θάνατος ὁ πρότερον κόλασμα, ἀνθ' ὧν ἡμαρτάνομεν, ὑπάρχων, νῦν διὰ Χριστὸν μέγιστον κέρδος ἐστὶν.

Δ. Μῶν ἄλλην τινὰ ὠφέλειαν ἡμῖν παρέχεται ὁ τοῦ Χριστοῦ θάνατος;

Μ. Τὸ πάθος καὶ θάνατος τοῦ Χριστοῦ, οὐ μόνον τῶν ἡμετέρων συμφορῶν, ὡς ἄνω εἴρηκα, σωτήριόν

ριόν ἐστι φάρμακον, ἀλλὰ καὶ ὑπογραμμὸν ὃν ἐντεῦθεν ἔχομεν, ὃν μιμεῖσθαι ἡμῖν προσήκει.

Δ. Σαφέστερον εἰπέ τι νοῆς.

Μ. Ὀφείλομεν καὶ ἡμεῖς τῷ Χριστῷ ἀκολουθοῦντες, εὐπειθεῖς εἶναι τῷ θελήματι Θεοῦ τοῦ οὐρανίου ἡμῶν παιδὸς, καὶ παντοδαπὰς βλάβας καὶ ἀδικίας ὑπ' ἄλλων ἡμῖν γινομένας εὐγνωμόνως φέρειν, τὰς πονηρὰς τῆς σαρκὸς ἐπιθυμίας σαυτῷ προαπηγύειν, καὶ ἁμαρτίας πάσας οἷονεὶ τεθνηκέναι, καὶ ταφῆναι. ὥστε μηκέτι κακόν τι πράττειν, καὶ ταῦτα τὸν Χριστὸν μιμούμενοι, ὃς ἕνεκα τῆς ἁμαρτίας ἐσταυρώθη, καὶ ἔθανε, καὶ ἐτάφη. καὶ μοὶ ὡς ἀληθῶς τὰ φαῦλα τῶν παθῶν, τὰ ἄλλως ἀνάγωγα καὶ ἄλογα ὄντα. ἐν τοῖς τῷ Χριστῷ διὰ πίστεως προσπεφυκόσι τῇ δυνάμει τοῦ θανάτου αὐτοῦ οὕτως οἷονεὶ σταυροῦται, καὶ τὸ διάπυρον αὐτοῦ τῷ σῷ αἵματι αὐτοῦ οὕτω σβέννυται, ὥστε σῷ πνεύματι πολλῷ εὐπρόθυμα γενέσθαι. καὶ οὕτω τῇ δυνάμει τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἰσχυὸν λαμβάνομεν πρὸς τὸ ἐπιτελεῖν ἐκεῖνα ἐφ' ἃ ὁ τύπος τῆς ζωῆς τε καὶ τῆς τελευτῆς αὐτοῦ ἡμᾶς παρορμᾷ.

Δ. Ἦ οὐ καὶ ἐντεῦθεν καταμαθεῖν ἔχομεν, πῶς ἡμᾶς δεῖ πρὸς τὸν Χριστὸν διακεῖσθαι;

Μ. Ἔχομέ γε. μανθάνομεν γὰρ ὅτι οὐκ ἐσμὲν

salutare medicamentum, sed & exemplar etiam est nobis ad imitandum.

M. *Idem istuc planiùs expone.*

A. Debemus & nos ad exemplum Christi, voluntati Dei cœlestis nostri patris obedire, iniuriásq; omnes nobis ab alijs illatas patienter accipere: vitiosos carnis appetitus cruci suffigere, peccatísque omnibus quasi mortuos sepultósq; esse, ita vt posthac nihil mali admittamus: idq; exemplo Christi, qui propter peccatum in crucem sublatus, mortuus, & sepultus est. Et reuerà deprauatæ affectiones, quæ alioqui indomitæ sunt, in ijs, qui Christo per fidem adhærent, ita virtute mortis eius quasi cruci suffiguntur, illarúmq; incendia ipsius sanguine ita restinguuntur, vt spiritui multò obsequentiores reddantur. Atque ita virtute mortis eius ad ea præstanda confirmamur, ad quæ, vitæ mortisque eius exemplis excitamur.

Ioh.13.b.15. &c. Ephe.5.a.2. 1.Pet.2.d.21. &c. & 4.a.1. 2. &c. 1.Ioh.2.a.6. Rom.6.a.24. 7.b.11. &c. Gal.2.d.20. & 5.d.24. Col.2.c.13. &c

M. *An non & de nostro etiam in Christum officio commonemur?*

A. Commonemur profecto non in nostra

Rom 14.b.7.8 1.Cor.6.d.20. & 2.Cor.5.d. 15.

nos eſſe poteſtare, vt quæcunque velimus, noſtro arbitratu faciamus: verùm Chriſti, qui nos tam magno redemit, nos totos eſſe, illius voluntati parere, ad illius nos nutum accõmodare oportere Chriſtum, qui nos adhuc hoſtes amore tanto prior amplexus eſt, vt redamemus, maximè nos eſſe obligatos: paratiſſimos etiam eſſe debere, Chriſto, qui ita ſe nobis totum dedit, omnia noſtra, nóſq; adeò ipſos totos viciſſim reddere: Chriſti cauſa non omnia ſolùm mundana commoda, huiúſq; vitæ voluptates negligere, ſed & vitam adeò ipſam deſerere, potiùs quàm Chriſtum amittamus, noſtrumq; erga ipſum officium pietatémq; non præſtemus. Beata eſt enim cenſenda mors, quæ mortalis vitæ cõditioni debita, Chriſti maximè gratia oppetita eſt: gratia dico Chriſti, qui ſua ſponte vitam profudit, mortèque pro nobis occubuit, quiq; vitæ author, mortuos nos, a morte reuocatos, & vult & poteſt immortalitate donare.

1.Theſ.5.b.10. Rom.5.b.8.10 Mat.10.d.17. & 16.d.25. Luc.9.c.23.24 & a.& 24.f. 26.

Math.16.d.25 Mar.8.d.35. &c.

M. *Quare adiungis eum fuiſſe, etiam ſepultum?*

A. Corpus exanime ſepultura eſt effectum,

ἐγὼ μὲν ἀντιξοῦσθαι πρὸς τὸ παιδεῦσαι, τί δὲ ἡμῖν, ζηλωτὰ τὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν, ἀλλ' ὅτι χρείᾳ, ἐξ ἧς ἡμεῖς τοσούτου ἀπελαύομεν, ἵλεως ἔσται, πρὸ πάντων αὐτῷ ὅτι πάντα ὑπήκοοι, καὶ ὅτι ἡμέτερον ἔργον ἐστὶ χριστὸν, τοὺς εἰς ἡμᾶς ἔτι ἐχθροὺς αὐτῷ ὄντας ἀγάπης ὑπαρξάντας; ἀντιφιλεῖν, καὶ ὅτι δεῖ ἡμᾶς χ. τῷ ἑαυτὸν ἡμῖν ὅλον δόντι, πάντα ἴσα ἡμῖν προσενεγκεῖν; καὶ δὴ καὶ ἑαυτοὺς ὅλους ἀντιπαραδοῦναι, καὶ ὅτι προσήκει τοῦ χριστοῦ χάριν μὴ μόνον ἁπάντας τὰς κοσμικὰς χρείας καὶ τὰς θείας ζωῆς ἡδονὰς περὶ οὐδενὸς ἡγεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ ζῆν αὐτῷ μᾶλλον ἀποδιδόναι, ἢ τὸν χριστὸν ἀποβάλλειν, καὶ ὃ πρὸς αὐτὸν καθήκοντος καὶ εὐσεβείας ἀπολείπεσθαι. μακάριος γὰρ εἰκότως ἂν μείζοιτο ἢ ὁ ζήσατο; ἐν τῇ ζωτῇ φύσει ὀφειλόμενον, τοῦ χριστοῦ μᾶλλον χάριν ὑπομείνας τις. χριστοῦ λέγω, ὃς ἐκὼν εἰς ἀπίθανα καὶ ἐπιλείψιμον ὑπὲρ ἡμῶν, ὃς καὶ τῆς ζωῆς αἴτιος ὢν, ἡμᾶς νεκροὺς ὑπάρχοντας θανάτου ἐλεύθερος καὶ θεὶς καὶ δυνάστας ἀθανάτους καταστήσας.

Δ. Τίνος ἕνεκα ἐπιζητοῦμεν τὸ ταφῆναι;

Μ. Τὸ σῶμα αὐτοῦ ἄψυχον ὂν ἐτάφη, ἵνα

πάντες σαφῶς καὶ ἀτεχνῶς οἴδασιν, ὅτι ἀλλ-
ηθῶς τέθνηκεν, εἰ γὰρ παράχρημα ἀνεβίω
ὁ θάνατος αὐτῷ πολλοῖς ἂν ἐγένετο ἀμφισβη-
τήσιμος, καὶ πολλὴν ἴσως ἀπορίαν παρεῖ-
χεν ἀνθρώποις.

Δ. Τίνα γοῦν ἔχει τὸν Καλεληθότα εἰς ᾅδου;

Μ. Μανθάνομαι ὅτι Χριστὸς, καθὼς τὸ σῶ-
μα εἰς γῆν ἐκρύβη, οὕτω τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ
σώματος χωρισθείσης εἰς ᾅδου κατῆλθε. καὶ
ἅμα ἡ ἐνέργεια τοῦ θανάτου αὐτοῦ εἰς τοὺς νε-
κροὺς καὶ τοὺς ἐν ᾅδου ἦλθε οὕτω διϊκνεῖτο.
ὥστε τὰς τῶν ἀπίστων ψυχὰς τὴν φρικιοτά-
την καὶ ἢ ἀπιστία αὐτῶν μᾶλλον παροξύνου-
σαν καλάχρισιν ἰαυλὰς ἀφλεκτίνας ἀϊδίους
καὶ Σαλαγὰς αὐτὸν τὸν ἀρχηγὸν τῶν ἐν ᾅδου
τὴν τυραννίδος καὶ σκότους δυνάμιν αὐτοῦ
καταλελυμβύλιν, καὶ διεφθαρμβύλιν, καὶ εἰς
οὐδὲν πεπλοκυῖαν ὁρᾷ. τοιοῦτον δὲ, τῶν νε-
κρῶν τοὺς χριστῷ πεπιστευκότας ἐν ᾧ βίῳ, τὴν
ἀπολυτρώσεως αὐτοῦ ἔρχον ἔδη τελειωμέ-
νον σωιδεῖν, καὶ τῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργεί-
ας αὐτοῦ ἀπολαύοντας γλυκυτάτης καὶ ἀληκ-
του παραμυθίας ἐμπεπλῆσθαι.

Δ. Μεταβαίνωμεν νυῦν ὅπῃ τὰ λοιπά.

Μ. Τῇ

ctum, vt omnes eius mortem exploratam magis, penitúsque cognitam haberent, nam si redivivus subitò extitisset, mors eius in quæstionem a multis dubitationémque adducta, scrupulúsque hominibus aliquis fuisset iniectus.

Mat.12.d.40 & 27.g.59. 60.&c. 1.Cor.15.a.4.

M. *Eius ad inferos descensus, quam habet sententiam?*

A. Quòd Christus, vt corpore in terræ viscera, ita anima a corpore separata ad Inferos descendit, paritérque mortis eius vis ad mortuos inferósque adeò ipsos vsquè eò permanauit, vt & animæ incredulorum tristissimæ, ipsorúmque incredulitati maximè debitæ condemnationis sensum perciperent, ipséq; Satanas inferorum princeps, tyrannidis suæ, & tenebrarum potentiam omnem afflictam profligatam, & ruina oppressam esse animaduerteret: e contraria verò parte, mortui, qui viui Christo confidebant, redemptionis suæ opus iam perfectum esse perspicerent, eiúsq; vim & effectum sentientes, dulcissimo perpetuóque solatio fruerentur.

1.Pet.3.d.19. Ioh.8.d.24. 1.Cor.15.g.54. 55.&c. Heb.2.d.14.15 Ioh.5.e.25.28. & 11.e.25,26 Rom.14.b.8.9 Col.2.e.13.14. 19.20.

M. *Reliqua nunc persequamur.*

A. TERTIA DIE RESVRREXIT A MORTVIS.

M. *Satisne ergo effectum non erat, quòd Christi morte nobis culpa liberatis, venia data sit?*

A. Id sat non fuisse constabit, si vel ipsius, vel nostram conditionem nobiscum reputemus. Nam si iu vitam non rediisset, nequaquam Dei filius fuisset habitus, neque nos morti eripere potuisset. At a mortuis ad vitam sempiternam excitatus, & diuinitatis suæ vim ostendit pariterque peccati, & mortis, atque ipsius etiam Diaboli domitorem se esse comprobauit.

Rom.1.d.4.&.6.d.4.b.9.10.&.8.d.2.&c. 1 Cor 15.d.16 & 54.&c. Ephe 1.d.20. &c. Phil.2.b.9. &c.

M *Quæ adpiscimur commoda ex eo, quòd Christus redimimus fuit?*

A. Plurima, maximàque. Etenim illinc desiderium nobis, facultásq; atque adiumenta, ad vitam cum virtute pietatéq; degendum suppeditantur. Illinc nos Christus iustitia, quæ nobis anteà defuit, imbuit. Et Christus a mortuis ad vitam excitatus, vitæ nobis author exiitit: illinc enim spes nobis ostenditur, fore aliquando tempus, cum & mortalia corpora nostra a morte ad vitam reducentur, quòd Christus nos resurrectionis vitæq; suæ fecit participes. Fieri enim omninò non

Gal.2.d.19.20 Rom.4.d.25. &.5.d.15.&c. &.6.a.4.5.b. 11.d.12.&c. 1.Cor.15.a.20. &c. 1.The.4.d.14. &c.

posse,

Μ. Τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν.

Δ. Οὐκ ἄρα ἀπέχρησεν ἡμῖν τ̃ αἰτίας, δι' ἣν ὁ ἀπέθανεν ὁ Χριστὸς ἀποκλαγμάτις συγγνώμης τετυχηκέναι;

Μ. Τοῦτο μὴ ἀποχρῆσαι φανερὸν ἔσται ἐὰν τὸν χριστὸν αὐτὸν, ἢ ἑαυτοὺς λογιζώμεθα. εἰ γὰρ ὅτι μὴ ἀνέστη, πῶς ἐνομίζετο ἂν τ̃ Θεοῦ υἱὸς εἶναι, ἢ πῶς ἡμᾶς τ̃ θανάτου ἀπολύειν ἠδυνάτο; νυνὶ δὲ ἐκ νεκρῶν εἰς ζωὴν αἰώνιον ἐγερθεὶς, τ̃ τε τ̃ θεοστυγοῦς αὐτ̃ δυνάμεως ἐκβεβέξηλο, καὶ ἁμαρτίαν, καὶ θάνατον, καὶ αὐτὸν τὸν διάβολον φανερὸς ἦν νενικηκώς.

Δ. Τίνα ὠφελούμεθα ἐκ τ̃ τὸν χριστὸν ἀναστῆναι εἰς ζωήν;

Μ. Πλεῖστα καὶ μέγιστα. ἐλεύθεν γὰρ ὀπτηυμίαν, καὶ ἰσχὺν καὶ βοήθειαν λαμβάνομεν εἰς τὸ σωφρόνως καὶ εὐσεβῶς ζῆν. ἐλεύθεν ἡμῖν ὁ Χριστὸς δικαιοσύνης, ἧς ἐνδεεῖς πρότερον ἦμεν, μετέδωκε: καὶ χριστὸς ἐκ νεκρῶν εἰς ζωὴν ἀναστὰς, τ̃ ζωῆς ἡμῖν αἴτιος ἐγένετο. ἐλεύθεν γὰρ ἐλπίδα ἔχομεν καὶ τὰ φθαρτὰ ἡμῶν σώματα ἐκ θανάτου εἰς ζωὴν ποτε ἀναστήσεσθαι, ἐπειδὴ ὁ χριστὸς ἡμᾶς τ̃ ἀναστάσεως καὶ ζωῆς αὐτ̃ κοινω-

νοὺς ἐποίησεν. χρισὸν γὰρ, ὃς ἡμέτερα κεφαλή ἐστιν, ἀναβιώσαντα, ἡμᾶς τὸ σώματος αὐτοῦ μέλη ὄντας εἰς τὸ διηνεκὲς ἀποθνήσκοντας καὶ παντελῶς ἀπολυμβήνους περιορᾶν ἀμήχανον.

Δ. Πρόϊθι δὴ.

Μ. Ὥσπερ αἱ ἱεραὶ γραφαὶ διδάσκουσιν, ὅτι ὁ Χριστὸς διὰ τὴν ἡμετέραν δικαιοσύνην ἠγέρθη, ὡσαύτως καὶ ἡμᾶς παιδεύουσιν ἀκολούθως αὐτῷ τῇ ὁλοτρίᾳ τῆς ἀσεβείας ἔργων ἀπεσταμένους δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι ζῆν εἰς τὸ λοιπόν. ὁ ποιήσας ἱκανωτέρους ἡμᾶς ὁ χριστὸς ἀπεργάζεσθαι δυνάμιν ἡμῖν διὰ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ παρασχών.

Δ. Τί γὰρ ἔπεται διὰ τῆς ὁμολογήσεως τῆς πίστεως;

Μ. Ἀναβάντα εἰς οὐρανοὺς, καθεζόμενον διὰ δεξιῶν θεοῦ παντοκράτορος.

Δ. Εἰπὲ πῶς τοῦτο νοητέον.

Μ. Σαφέστατα. δηλαδὴ τὸ χριστὸν ᾧ σώματι εἰς οὐρανὸν ἀναβεβηκέναι, διὰ ᾧ οὐκ ἦν πρότερον ᾧ σώματι. καὶ τὸ γεγονὸς, διὰ ἣ ᾧ σώματι πρότερον διέτριβε, καταλελοιπέναι.

Δ. Οὐκοῦν ἡμῖν ἔτι τυγχάνει παρὼν ὁπὸ γῆς;

Μ. Οὐ-

posse, vt Christus caput nostrum reuiuiscens, nos sui corporis membra, morte in nihilum recidere funditúsque interire patiatur. *Colos.1.d.18. 2.Tim.2.b.11.*

M. *Perge.*

A. Sicuti sacræ literæ declarant Christum propter iustitiam nostram excitatũ fuisse, ita nos etiam docent, vt Christi exemplo de mortiferis peccatorum operibus exurgentes, iustitiæ posthac atque sanctitati viuamus: ad quod præstandum virtute potentiáque gloriosæ resurrectionis suę nos Christus corroborat. *Rom.6.a.4. &c.b.9.10.11. &c. Ephe.5.d.23. Col.3.a.1.2. &c.*

M. *Quid in fidei confessione deinde sequitur.*

A. ASCENDIT AD COELVM, SEDET AD DEXTERAM DEI PATRIS OMNIPOTENTIS. *Mar.16.d.19. Luc.24.g.51. Act.1.b.9.10. &c.*

M. *Hoc quemadmodum sit accipiendum expone.*

A. Planissimè, quòd Christus corpore in cœlum ascendit, in quo anteà corpore nõ aderat: quòdque e terra, in qua priùs corpore præsens fuerat, discessit. *Iob.12.b.8.& 16.b.10.c.16. d.18.& 20.d. 17.*

M. *An nõ ergò nobiscũ amplius in terris adest?* A. Prę-

Ioh.12.b.8.

Ioh.17.a.5.
Matth.18.c.20
& 28.d.20.
Ioh.14.d.18. &
16.b.7.
Rom.8.b.9
&c.

A. Præmonuit ipse Apostolos suos, non semper se cum illis præsentem futurum: quod de corporea eius presentia est intelligendum. Diuina enim natura sua qua vniuersa complet, tum in cœlo semper aderat, tum eadem, & spiritus sui virtute præsens Ecclesiæ suæ in terris perpetuò adest, & adfuturus est, vsq; eò, dum mundana omnia ad exitum perueniant.

M. *Minimé ergò deserti sumus ab auxilio, defensioné q; Christi, tametsi corpore præsentem illum non habeamus?*

Matth.28.d.18
Ioh.16.b.7. &
17.a.2. &c.
Ephe.1.d.22.
& 4.b.8. &c.
Phil.2.b.9.10
Colos.1.a.18.
Apoc.11.a.15.

Rom.5.a.5. &
8.a.15.b.9.
&c.

A. Nequaquam. Christus enim patri ad dexteram assidens, potestate, sapientia, prouidentiáq; sua mundum regit, & moderatur: mouet, gubernat, temperat vniuersa: sacrum etiam spiritum suum, vt maximum charitatis in nos suæ pignus, de cœlo vt est pollicitus, in animos nostros dimittit: cuius sui spiritus clarissimo lumine, mentes nostras, tenebris cæcisq; nubibus circumfusas, illustrat: ab animis etiam nostris ægritudinem repellit, consolationéque nos lenit, atq; sustétat: eadem præstiturus, quoad hic mundus

Μ. Αὐτὸς τοῖς ἀποστόλοις παρεῖχεν μὴ διάδηλον εἶναι αὐτῷ συνιχῶς ὃ περὶ τῆς σωματικῆς αὐτοῦ παρουσίας γενήσεσθαι ἔμελλεν. τῇ γὰρ αὐθ' ὑπερβαλλούσῃ φύσει, ἣ πάντα πληροῖ, οὐρανῷ ἀεὶ παρὼν διατελεῖ, καὶ τῇ αὐτῇ τε καὶ τῷ πνεύματος αὐτοῦ δυνάμει τὴν ἐκκλησίαν αὐθ' ὑπὸ γῆς συνιχῶς παρεστί τε καὶ παρέσεσθαι ἄχρι ἂν τὰ ἔσχατα κόσμου σύμπαντα πρὸς ὃ τέλει ἕκαστα γενήσεται.

Δ. Οὐκ ἄρα τοῦ βοηθήσοντος καὶ ὑπερασπίσοντος ἡμῖν χρεισοῦ ἔρημοι καταλείφθημεν, εἰ καὶ μὴ ἐχομεν αὐτὸν ᾧ σώματι παρόντα.

Μ. Ηκιστά γε. χρεισὸς γὰρ οὐκ ἐξιῶν τοῦ παντὸς καθεζόμενος τῇ αὐτοῦ δυνάμει, καὶ σοφίᾳ, καὶ προνοίᾳ τὸν κόσμον κυβερνᾷ καὶ διέπει. καὶ κινεῖ, καὶ διοικεῖ, καὶ διακοσμεῖ σύμπαντα. ἔτι καὶ τὸ ἱερὸν αὐτοῦ πνεῦμα, ὡς μέγιστόν τι τῶν ἐκείνου εἰς ἡμᾶς ἀγάπης ἐνέχυρον ἐξ οὐρανοῦ, καθὼς προεπηγγείλατο, εἰς τὰς ἡμῶν φρένας καταπέμπει τὸ λαμπροτάτῳ φωτὶ τὰς ἡμετέρας διανοίας σκότῳ, καὶ ζοφερᾷ νεφέλῃ περιεχομένας καταυγάζει καὶ καταλάμπει. πρὸς τούτοις καὶ τὰς ἡμῶν καρδίας λύπη κατέχεσθαι οὐκ ἐᾷ, παραμυθίαν ἡμῖν φέρων. ὥσπερ

τὰς

τως ποιήσων μέχρι τέλους τοῦ κόσμου.

Δ. Νῦν λέγε τι μάλιστα τῷ ὦ Χριστῷ αὐτῷ ἰδίως προσηκόντων νοῆς, ὃν ὦ αὐτὸς ἀνέβη καὶ ἐκ δεξιῶν κάθηται τοῦ πατρός.

Μ. Πρέπον ἦν Χριστὸν, ἐς ὑψηλοτάτην τιμὴν καὶ μεγαλειότητι γενόμενος, εἰς ἐλαχίστων τοῦ δούλου τάξιν, καὶ ἀτιμίαν τοῦ καταχρίεσθαι καὶ ἀκλεῶς ἀποκτείνεσθαι ἑταπείνωσεν ἑαυτὸν, μᾶλλον εἰς μεγαλοπρεπεστάτων δόξαν, καὶ λαμπρότατον ἀξιώματος βρόνον ἀναβαίνειν, καὶ τὴν πρωτίστην κατάστασιν ἀναλαβεῖν. ὅπως δηλαδὴ τῇ ἀτιμίᾳ καὶ λώβῃ αὐτοῦ δόξα καὶ μεγαλειότης ἴση καὶ ἀνάλογος γένηται.

Δ. Τί δὲ ἡμῖν συμφέρει τὸ τὸν Χριστὸν εἰς οὐρανὸν ἀνελήλυθέναι, καὶ ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρὸς καθῆσθαι;

Μ. Πρῶτον ὁ χριστὸς καθάπερ, τῷ ἀνθρώπων χάριν ἐξ οὐρανοῦ εἰς γῆν, ὡς χωρίαν τινα, κατέβη, οὕτω καὶ εἰς οὐρανὸν τὴν αὐτοῦ κληρονομίαν ὄντα ἐπ' ἀγαθῷ τῷ ἀνθρώπῳ ἀνῆλθε, τὴν εἰς οὐρανὸν ἀνάβασιν ἡμῖν ὁδοποιῶν, καὶ τὰς τοῦ οὐρανοῦ πύλας τὰς πρότερον διὰ ἁμαρτίαν κεκλεισμένας ἀνοίγων. χωρὶς δὲ τούτων τῷ Θεῷ παρασὰς.

καὶ

dus exitum habebit.

M. *Nunc autem dicito, quid præcipuè de Christi ascensu, sessionéque a dextera patris consideres, quod quidem ad Christum ipsum propriè pertineat.*

Ephe.1.d.20. &c.
Phil.2.b.8.9. &c.
Ioh.17.a.5.

A. Æquum fuerat, vt Christus, qui ab altissimo decoris, & amplitudinis loco, ad infimum serui gradum, dedecúsq; condemnationis, & ignominiosæ mortis sese demiserat, ad illustrissimum vicissim honorem, celsissimámq; dignitatis sedem ascenderet, & in antiquum statum restitueretur: vt contemptio videlicet, illatáque ipsi probra, gloria & maiestate, quasi paria paribus, compensarentur.

M. *Nobis verò Christi in cœlum ascensus, sessióque a patris dextera quam adfert vtilitatem?*

Ioh.14.a.2.3. &c.

A. Principio, Christus, vt hominum gratia e cœlo in terram tanquam ad exulãdũ venit: ita & in cœlum, patrimonium suum, hominum vice ascendit, viam qua nobis sit ingrediendum in cœlum muniens, cœlíque portas nobis priùs ob peccatum occlusas reserans. Porrò præsens

coram

Ioh.16.c.26. Rom 8 f.34. Heb.7.d.25.& 9.c 24. 1.Ioh.2.d.1.

coram Deo, nósque illi commendans,& veniam nobis ab illo petens, causæ nostræ patrocinium suscipit, quo defensore, causam nunquam amittemus.

M. *Verùm qua ratione ascensus Christi in cœlum imitatores esse possumus?*

1.Cor.15.f.47. 48.&c. Coloss.3.a 1.2. &c.

A. Suspicere in posterum, mentisq; & animi aciem in cœlum, vbi Christus patri dexter assidet, intendere debemus: cogitationes omnes & curas nostras in rebus diuinis, cœlestibus, sempiternis, non in humanis,terrenis atque fragilibus defigentes.

M. *Ecquid preterea?*

Esa.1.b 11.&c 6.16.17.&c. Matth 5.a.8. &c. Ioh.4.c.20. &c.d.24.

A. Commonemur etiam vt Christo Domino cœli iam imperium tenenti, non mundano ritu, aut futilibus commentis humanis honorem habeamus, sed vt diuino plane spirituali cultu, qui & nobis, qui tribuimus, & illi, cui tribuitur, potissimùm conueniat, eum piè sanctéque veneremur.

M. *Nunc te volo quæ de supremo iudicio, mundique exitu didiceris, mihi breuiter enarrare.*

Mat.24.c.29 30 31.& 25. c.31.32.&c.

A. Christus cum illustrissimæ dignitatis splendore, magnificentiæq; præcellentissima amplitudine in cœli nubibus aduenie-

niet,

καὶ ἡμᾶς αὐτῷ συνισάνων, καὶ συγγινώμενον ἡμῖν παρ' αὐτοῦ αἰτῆσαι χαλεπὸν ἦν ἀλλήλοις. οὐ συναγορεύσαντος ἡμῖν τοῦ ἐγκλήματος ἀπολύεσθαι ἡμᾶς ἀνάγκη.

Δ. Ἀλλὰ πῶς ἂν δυναίμεθα μιμεῖσθαι τὸν Χριστὸν εἰς οὐρανοὺς ἀνάβασιν,

Μ. Δεῖ ἡμᾶς τοῦ λοιποῦ ἀναβλέψαι καὶ τὴν διάνοιαν καὶ τοῦ νοὸς ὄψιν εἰς οὐρανὸν ἀπειρέσιον, ὅπου ὁ Χριστὸς ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρὸς καθέζεται, πάντως ἐθυμουμένους καὶ φροντίζοντας τὰ θεῖα, καὶ οὐράνια, καὶ αἰώνια, ἀλλὰ μὴ τὰ ἀνθρώπινα, καὶ ὀπτασίαν, καὶ ἴνητὰ.

Δ. Μῶν τι ἄλλος;

Μ. Μανθάνουσιν ὡσαύτως χριστῷ τῷ Κυρίῳ τοῦ οὐρανοῦ τὸ κράτος ἐχοντινεῶ, μὴ κοσμικὸν τόπον ἢ διὰ τῆς ὑπ' ἀνθρώπων ὀπτανομένης θεοθρησκείας τιμὴν ἀποκομίζειν, ἀλλὰ πίστει καὶ παντελῶς πνευματικῇ λατρείᾳ χρώμενοι, ὅταν δηλαδὴ, καὶ ἡμῖν δοῦναι καὶ αὐτῷ λαβεῖν πρέποι ἂν μάλιστα, εὐσεβῶς καὶ ὁσίως ἀπὸ τὸν σέβεσθαι.

Δ. Νῦν δὲ ὀλίγων διασαφῆσαί σε βούλομαι, περὶ τῆς ἰσχάτης χρίσεώς τε καὶ τῆς τοῦ κόσμου καταλύσεως ἐδιδάχθη;.

Μ. Ὁ Χριστὸς ἦξει ἐν νεφέλαις τοῦ οὐρανοῦ μετὰ ἀξιώματος, λαμπρότατου, καὶ ὀπτανομένης

τῆς

τῆς μεγαλειότητος, κυκλωθεὶς, καὶ τῶν οὐρανίων δορυφόρων χορῷ καὶ κύκλῳ περιεχόμενος. καὶ ἐπειδὰν ἡ φρικτὴ σάλπιγξ τὸ φοβερὸν σημεῖον σαλπίσῃ, σύμπαντες οἱ ἄνθρωποι, οἱ ἀπ' ἀρχῆς τοῦ κόσμου ἄχρις ἐκείνης ἡμέρας τετελευτηκότες, τάς τε ψυχὰς καὶ τὰ σώματα ἀρτιμελεῖς ἀναζήσουσι, καὶ ὃ χρίζω ὑπὲρ βήματος καθημένῳ εἰς κρίσιν καταστάντες, ἕκαστοι τὰ αὐτοῖς πεπραγμένα εὐθυμίας ὑρίξουσιν, ἃς ὁ δικαιότατος καὶ ἀπολογώτατος κριτὴς πρὸς τὰς τελείας ἀληθείας σταθμίσῃ ἐξελάσει.

Δ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ καλῶ τελευτῆσαι, τί ἄντων ἡ φύσις κατέκρινε, πῶς ἐν τῷ συμβόλῳ λέγεις ὅτι ζῶντες ἐσόμενοί τινες τότε;

Μ. Ὁ Θεῖος Παῦλος δηλοῖ ὅτι ὅσοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ ζῶντες εὑρηθήσονται, ἐξαίφνης ἀναλαμβάνεσθαι μέλλουσι, καὶ πᾶσαν τὴν σωμάτων ἀπομορχθέντες φθοράν, καὶ τὸ θνητὸν ἀποβαλόντες, ἀθάνατοι γενόμενοι ἀναρπάζονται. καὶ αὕτη ἡ μεταβολὴ ἐν τάξει θανάτου ἔσαι, ὅτι ἡ τοῦ θνητοῦ βίου τελευτὴ τ' ἀθανάτου ζωῆς ἀρχὴ γενήσεται.

Δ. Πότερον οὖν οἴει δεῖν τοὺς εὐσεβεῖς ἐκείνης μεμνημένους τ' ἡμέρας φρίττειν, ἢ καὶ ἐκείνῃ φρικτὴν αὐτοῖς καὶ φευκτέαν εἶναι νομίζειν.

niet, cinctus ſeptúſque copijs & corona cœleſtiũ illi patrorum, & ad terribilis buccinæ ſignum clangorémque formidoloſum, mortales vniuerſi, qui ab ortu mundi ad illud vſq; tempus ex hac vita migrarunt, tum animis tum corporibus integri reuiuiſcent, & pro Chriſti tribunali iudicandi adducentur, vnuſquiſq; de factis ſuis rationem redditurus, quę æquiſſimus atque acerrimus iudex ad ſummæ veritatis regulam exquiret. 1.Cor.15.g.52.&c. 1.Theſſ.4.d.16.&c. 2.Pet.3.10.&c. Rom.14.b.10.12. 1.Cor.4.a.4.5. 2.Cor.5.b.10.11.

M. *At cùm natura mortẽ omnibus certò propoſuerit, quomodo in fidei confeſſione victuros tũ eſſe aliquos affirmas?*

A. Diuus Paulus declarat eos, qui eo tempore in vita commorabuntur, repentina mutatione renouandos; & omni corruptione corporibus abſterſa, remotáq; mortalitate, immortales eos exorituros eſſe: & iſta ipſis commutatio, mortis eſt futura loco, quòd mortalis vitæ occaſus vitæ fiet ortus immortalis. 1.Cor.15.g.51. 2.Theſſ.4.d.17. 1.Cor.15.g.53.&c.

M. *Num igitur pios metu perterritos memoria illius diei perhorreſcere debere, aut eam ipſis pertimeſcendam & fu-*

gienda̅m eſſe putas?

Rom.8.d.11 c.15.d.23.g.38.39. 1.Cor.1.b.7. Phil.3.d.20. Tit.2.d.13. 2.Pet.3.c.12.

A. Nequaquam: quin etiam illius expectatio piorum animos ad ſpem optimam erigit, ſolatióq; maximo permulcet. Is enim ſententiam pronunciabit, qui noſtro loco ſententia iudicis eſt condemnatus, ne nos in ſeuerum Dei iudicium vocati conuincamur, ſed indemnati iudicio liberemur.

Tertia pars Symboli.

M. *Quando igitur de* DEO PATRE CREATORE, ET FILIO QVE EIVS IESV CHRISTO LIBERATORE, *hactenùs ſit dictum, duabus iſtis Chriſtianæ profeſſionis partibus ad exitum iam perductis, tertia nunc quid videlicet de* SPIRITV SANCTO *credas eſt declaranda.*

Math.28.d.19 1.Ioh.5.b.7. Ioh.14.d.15. & 15.d.26.& 16.b.7.& 20.f.22. Act.5.a.3.4.

A. Eum tertiam eſſe ſacroſanctè Trinitatis perſonam profiteor, a patre & filio ex omni æternitate procedentem, vtriq; parem, atque eiuſdem omninò ſubſtantiæ, ſimúlque cum vtroque venerandum & implorandum.

M. *Sanctus, quare vocatur?*

Rom.1.a.4.& 15.d.16. 2.Theſ.2.c.13. Tit.3.b.5. 1.Pet.1.a.2.

A. Non ſolùm propter ſuam ipſius ſanctimoniam, quę eſt omninò maxima: verùm etiam, quòd electos a Deo, & Chriſto

μίζεις;

Μ. Οὐ δῆτα. μᾶλλον δὲ ἡ προσδοκία αὐτῆς τὰς τῶν εὐσεβῶν διανοίας εἰς ἀγαθὴν ἐλπίδα ἄγει, καὶ μίγισα παραμυθῆται. αὐτὸς γὰρ δικάσει, ὁ ὑπὲρ ἡμῶν καταδικασθεὶς ὑπὸ δικάσου, ὅπως μὴ ἡμεῖς εἰς ἀπότμου θεῷ χρίσιν ἀχθέντες καταχριθῶμεν, ἀλλὰ τῆς χρίσεως ἀπαλλαγῶμεν ἀκατάκριτοι.

Δ. Ἐπειδὴ γοῦν περὶ Θεοῦ παιδὸς καὶ κτίσαντος ἅπαντα, καὶ περὶ Θεοῦ υἱοῦ τοῦ σώσαντος ἡμᾶς ἐν τοῖς ἐπομένοις ἐποιήσω, δύο τῶν Χριστιανῶν ὁμολογήσεως κεφάλαια διεληλυθότες, τὸ τρίτον τοῦ διασαφητέον ἐστὶν, ὁποίαν ἔχεις περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος πίστιν.

Μ. Ὁμολογῶ τὸ τρίτον εἶναι τῆς ἱερᾶς τριάδος πρόσωπον, ἐκ τοῦ παιδὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἐκ πάντος αἰῶνος ἐκπορευόμενον, ἴσον ἀμφοτέρῳ καὶ παντελῶς ὁμοούσιον, καὶ σὺν ἀμφοτέροις θεραπευόμενον καὶ θεοκλυτούμενον.

Δ. Διὰ τί ἅγιον καλεῖται;

Μ. Οὐ διὰ τὸ ἐν αὐτῷ ὑπάρχειν μόνον ἁγιωσύνην, τὸ πάντη πάντως μεγίστην οὖσαν, ἀλλὰ καὶ διότι τοὺς ἐκλεκτοὺς θεοῦ

ῦ καὶ τὰ τῦ Χριςῦ μίλη ἅγια ποιεῖ. δι' ἣν αἰτίαν ἡ ἱερὰ γραφὴ αὐτὸ καλεῖ τὸ πνεῦμα τῦ ἁγιασμοῦ.

Δ. Τίνα δὲ ἔστιν ἐν οἷς τὸν ἁγιασμὸν τῦτον κεῖσθαι νομίζεις;

Μ. Πρῶτοι, τῇ δυνάμει αὐτῦ θεόθεν ἀναγεννώμενα. τῦτο γὰρ ἔστι τὸ ῥηθὲν ὑπὸ Χριςῦ, ἀναγκαῖον εἶναι ἡμᾶς ἐκ ὕδατος καὶ πνεύματος ἀναγεννᾶσθαι. ἔτι τῇ ἐπινοίᾳ αὐτῦ κατεχόμενοι, Θεῷ ᾧ πατρὶ ὁμοιούμεθα, ἐκ οὗ καὶ πνεῦμα υἱοθεσίας εὐλόγως ὀνομάσθη δ καὶ ἐπισφραγίζεται ἐν ταῖς καρδίαις: τὸ ἐκλεκτοὺς εἶναι ἡμῶν διαβεβαιούμενον συμπάσα; τὰς τῦ Θεοῦ εὐεργεσίας διὰ Χριςῦ ἡμέρας γενέσθαι.

Δ. Δίελθε τὰ λοιπά.

Μ. Τὸ ἅγιον πνεῦμα τὰ οὐράνια μυςήρια ἡμῖν ἑρμηνεύει καὶ σαφηνίζει καὶ τοὺς τῆς ἡμετέρων διανοιῶν ὀφθαλμοὺς φωτίζει, ὥςε σωίεσιν αὐτῆς λαβεῖν δυνάσθαι. καὶ κατὰ τὴν αὐτοῦ γνώμην ἢ συγγινώσκονται αἱ ἁμαρτίαι ἢ οὐ συγγινώσκονται. καὶ τῇ αὐτοῦ δυνάμει ἡ κακία τῆς φύσεως ἀναςέλλεται, καὶ αἱ διάστροφαι τῆς ὀρέξεων καλινομῶνται, καὶ αἱ διάνοιαι εἰς τὴν τῆς εὐσεβείας μελέτην παρορμῶνται, καὶ ποικίλας ἐνεργεσίας οἱ εὐσεβεῖς

Christi membra sanctitate imbuat: quam ob rem sacra scriptura ipsũ SANCTIFICATIONIS SPIRITVM nuncupat.

M. *Quibus in rebus sanctificationem hanc sitam esse putas?*

A. Principio, eius virtute diuinitùs renascimur: hoc est enim quod Christus dixit, necessarium esse, vt ex aqua & spiritu de integro nascamur. Eius etiam numine afflati Dei patris filij adoptione instituimur: ex quo fit, vt SPIRITVS ADOPTIONIS meritissimè nominetur: qui electionem etiam nostram quasi consignat in animis nostris, nobis confirmans atq; persuadens, diuina beneficia vniuersa nostra per Christum fieri.

Ioh.3.a.5.6. Tit.3.b.5. Rom.8.c.15. d.23. Gala.4.a.5.6. Rom.8.c.14. 15.&c. 2.Cor.1.d.22. &.5.a.5. Ephe.1.c.13. 14.

M. *Prosequere.*

A. Spiritus sanctus cœlestia mysteria animis nostris interpretando explanat: mentiúmque nostrarum oculis, vt illorum intelligentiam capere possint, lumina præfert: ad ipsiqs porrò arbitrium peccatis venia vel tribuitur, vel negatur: eius virtute naturæ vitiositas comprimitur & edomatur, peruersiq; appetitus frenentur atque franguntur, animíque ad studium pietatis concitantur: ipsius arbitratu varia beneficia diuinitùs

Ioh.14.b.17.d 26.&.16.b.13 &.20.f.22.23 1.Cor.2.e.10. 11.d.13.15. Ephe.1.d.17. Rom.8.a.5.b. 9.&c. Act.2.a.4.c. 17.&c. 1.Cor.12.d.4. 7.&c.

in pios conferuntur.

M. *Ecquid habes preterea quod de hac re dicas?*

A. Inter vitæ huius multiplicia diuerſaque malorum, ſolicitudinum, & calamitatum genera, piorum dolores & mœrores (quorum in hoc mundo conditio plerunq; miſerrima, luctúſque vix alioqui conſolabilis eſſe ſolet) ſpiritus ſanctus occultè conſolando, fiduciámq; afferendo minuit, leuat, atque mollit: & ex eo PARACLETVS, hoc eſt CONSOLATOR, verè proprièque nominatur. Poſtremò ſpiritus ſancti potentia mortalia noſtra corpora à mortuis excitata ad vitam reuocabuntur. Summa autem, quãtacunque nobis bona Deus per Chriſtũ largitur ea vniuerſa Spiritus ſancti efficientia cognoſcimus, percipimus, comprehendimus, Tantorum igitur datori beneficiorum meritiſsime confidimus, & ſpem in eo reponimus, ipſúmque veneramur, atque opem ab illo petimus.

Iob.14.b.16.a. 26.&.15.d.26 &.16.a.7.

Rom.8.b.11. 1.Cor.12.a.47. & c.b.11.13. &c.

M. *Reliqua eſt pars quarta de* SANCTA ECCLESIA CATHOLICA, *de qua ſententiam tuam iam intelligere cupio.*

Symboli par.4.

A ſum-

σιβεῖς κατὰ τὴν δόξαν αὐτῶν ἐνεργετουμένας.

Δ. Μῶν ἄλλο τι ἔχεις εἰπεῖν περὶ τούτου;

Μ. Πολλαπλασίων ὄντων καὶ διαφόρων τῶν ἐν βίου τούτῳ κακῶν, καὶ μεριμνῶν, καὶ συμφορῶν, τὸ ἅγιον πνεῦμα τὰς τῶν εὐσεβῶν λύπας καὶ ἀνίας (οἷς ἰσχάτη εἴωθε τὰ μάλιστα ἐν ᾧ κόσμῳ τούτῳ δυσχέρεια, καὶ ταλαιπωρία ἄλλως μυθευομένη ἐπεισθαι) χρυσίῳ τινὰ παραμυθίαν καὶ ἐλπίδα αὐτοῖς ἐμποιοῦσι μείονας καὶ ἐλαφροτέρας καὶ πρᾳοτέρας ποιεῖ, ὅθεν Παράκλητος, ἐγοῦν Παραμυθητὴς ἀληθῶς καὶ γνησίως προσηγορεύθη. τὸ τελευταῖον τῇ δυνάμει τοῦ ἁγίου πνεύματος τὰ θνητὰ ἡμῶν σώματα ἐκ νεκρῶν ἐγερθήσεται. καὶ συλλήβδην εἰπεῖν, ὅσα ἡμῖν ἀγαθὰ ὁ Θεὸς διὰ Χριστοῦ χαρίζεται, ταῦτα πάντα διὰ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐνεργείας καὶ σωτήριά καὶ ἀθάνατα καὶ συναμβάνειν ἡμῖν συμβαίνει. δικαίως οὖν ὅτι τῶν τηλικούτων ἀγαθῶν δοτῆρι τῷ θεῷ ἐλπίζομεν, καὶ πεποιθαμεν, καὶ προσπεσόντες αὐτῷ καὶ βοηθείαν παρ' αὐτοῦ αἰτούμεθα.

Δ. Δοκεῖ μοι ὅτι τὸ τέταρτον κεφάλαιον τὸ περὶ τῆς ἁγίας καθολικῆς ἐκκλησίας, περὶ ἧς ποίαν τινὰ διδασκαλίαν ἔχεις ἀκοῦσαι ποθῶ.

Μ. Ἐξεις διὰ βλαχέων εἰπῆν, ὅτι ἐκκλησία ὄστι σῶμα τ̃ Χριστοῦ.

Δ. Ἀλλὰ σαφέστερον καὶ διὰ πλειόνων εἰπὲ, τί τοῦτο θέλει.

Μ. Ἐκκλησία ὄστι σῶμα τ̃ν τ̃ῦ Χριστιανῶν πολιτείας, τουτέστι πᾶν τὸ πλῆθος καὶ κοινωνία ἁπάντων τ̃ῦ εὐσεβῶν, ὧν ὁ Θεὸς διὰ χριστοῦ εἰς αἰώνιον ζωὴν ἐκ παντὸς αἰῶνος ἀφώρισεν.

Δ. Τίνος ἕνεκα τόδε τὸ κεφάλαιον ὡς συμβόλῳ προσεθῆκας νομίζεις;

Μ. Ὅτι οὐ μόνον μάτην ἀπέθανεν ὁ χριστὸς εἰ μὴ ἦν ἐκκλησία, ἀλλὰ καὶ ὅτι ὅσα μέχρι νυῦ εἰρήκαμεν κενὰ καὶ μάταια καὶ οὐδενὸς ἄξια γενήσεται.

Δ. Πῶς τοῦτο φῄς;

Μ. Ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τοῦδε τὰ αἴτια τ̃ς σωτηρίας διηλθομεν καὶ τὰς ῥίζας αὐτ̃ς ἐσχεψάμεθα, δηλονότι ὅτι ὁ Θεὸς διὰ τ̃ῦ χριστοῦ ἀξίως φιλικῶς καὶ εὐνοϊκῶς πρὸς ἡμᾶς ἔχει. εἶτα, ὅτι ταύτ̃ς τ̃ς χάριτος, ἧς ἦν ᾧ Θεῷ κατηλλάγημεν, διὰ τ̃ς τ̃ῦ ἁγίου πνεύματος ἐνεργείας ἐπιβολοί ἐσμεν ταῦτα δὲ πάντα εἰς οὐδὲν ἄλλο τείνει, ἢ τὸ εἶναι ἐκκλησίαν τινα τοῦτ' ὄστιν ὁμιλον τ̃ῦ πιστῶν, οἳ τὰ θεῖα καὶ ταῦτα χαρίσματα δέχονται.

Δ.

A Summatim dici potest, ECCLESIAM ESSE CORPVS CHRISTI, 1.Cor.12.d.27 Ephe.1.d.22. 23. Coloss.1.e.18. d.24.

M. *Verùm magis hoc perspicuè pluribúsque verbis dicito.*

A. Ecclesia est corpus reipublicæ Christianæ, hoc est, vniuersa multitudo consociatióque piorum omnium, quos Deus per Christum ad vitam sempiternam ex omni æternitate designauit. Rom.12.b.5. &c. 1.Cor.12.b 12. 13.&c.c.20.d 26. Ephe.1.a.4.5. &.3.b.9.10.

M. *Quam ob causam hanc articulum Symbolo additum esse putas?* Mat.27.f.34. Mat.16.a.18.

A. Quoniam quidem non solùm nequicquam Christus mortem oppetijsset, si nõ existeret Ecclesia, sed etiam, quæ hactenùs dicta sunt vniuersa, superuacanea forent, & ad nihilum recasura.

M. *Quamobrem?*

A. A principio, ad hunc vsq; locum salutis causas recensuimus, nominatim verò, quòd Deus nos, propter Christi meritum diligat, & beneuolentia complectatur: præterea, quòd huius gratiæ, in quam cum Deo reconciliati sumus, efficacitate spiritus sancti participes reddimur. Verùm ista hunc vnicum habent exitum, vt instituatur Ecclesia, hoc est, concilium fidelium, in quos diuina hæc munera conferantur. Act.20.f.28. 1.Cor.12.b.12. 13.&c. Ephe.1.a.3.4. 5.&c.d.11.&c et.3.b.9.10.d. 21.&.5.d.24. 1.Tim.3.d. 15.&c.

M.

M. *Quare hanc* ECCLESIAM *vocas* SANCTAM.

Rom.8.c.29. 30. *A.* Vt hac nota ab impia incredulorum turba internoscatur. Quotcunq; enim de-
1.Cor.14.f.33. legit Deus, eosdem pietate morúmq; in-
Ephe.1.a.4.5. b.11.12.&c. tegritate imbuit.

M. *Ista quam Ecclesiam assignas, sanctitas estne iam in omni genere perfectè absoluta?*

A Nondum. Quamdiu enim mortali hic conditione vivitur, ea est humanæ naturæ
Rom.8.f.26. infirmitas, vt parùm validis viribus fi-
1.Cor.13.c.9. &c. mus, ad omnem vsquequaq; culpam ef-
2.Cor.12.b.5.9 fugiendam, Proindè Ecclesiæ sanctimonia non est adhuc plenè cumulatéq; perfecta, veruntamen probè instituta. Sed
1.Cor.13.c.10. &c.& 15.g.52 53.&c. quando cum Christo, a quo nitorem & splendorem omnem obtinet, penitùs co-
Ephe.5.d.26. 27. pulata fuerit, iam tandem innocentia &
Apoc.19.b.8. &c.21.a.2.c. 10.11.&c.g. 27. sanctitudine omnibus suis numeris planè expleta, vt vestitu quodam candidissimo nitidissimóque exornabitur.

M. ECCLESIAM *cur appellas* CATHOLICAM?

A. Idem valet, atq; si vniuersalem vocarem. Hæc namq; multitudo & comentus piorum non habet definitam aliquam regionē aut tempus, cuius terminis sep-

tus

Δ. Διὰ τί τ' ἐκκλησίαν ταύτην ἁγίαν ἀποκαλεῖς;

Μ. Ἵνα σ' ἐτεῦθεν ἀπ' ἀσεβοῦς τῆς ἀπίστων χορο- διάγνωσιν ἔχῃ. ὅσους γὰρ ὁ Θεὸς ἐξελίξαλο, ἐκείνους εὐσεβείᾳ καὶ δόξῃ καλοκαγαθίᾳ ἐκόσμησεν.

Δ. Αὕτη δὲ, ἣν τῇ ἐκκλησίᾳ προσάπτεις, ἁγιότης, μῶν παντελῶς τελεία ἔστι καὶ ὁλόκληρος;

Μ. Οὐκ. ἐφόσον γὰρ ἔτι τοῦτῳ ἐνδιατρίβομεν βίῳ, οὕτως ἀσθενής ἐστιν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ὥστε μὴ ἱκανοὺς ἡμᾶς εἶναι πάσης ἁμαρτίας ὅλως καθαριῦαι. διὸ ἡ τῆς ἐκκλησίας ἁγιωσυνη οὐκ ἔστιν ἀκριβῶς ἐντελὴς καὶ τοιαύτη ὥστε μηδενὸς προσδεῖσθαι ἱκανή γε καλῶς μὴν ἔχει τῆς τελειότητος. ἀλλ' ἐπειδὰν ὁ Χριστὸς, ἀφ' οὗ πᾶσαν τὴν ἐκ- κλησίαν καθαρὰν καὶ κόσμον λαμβάνει, παντελῶς συνενωθῇ, τότε μὴν ἁγνείαν καὶ ὁσιότητα πάντως τελείαν οἱονεί τι ἱμάτιον λευκόταλον καὶ λαμπρόταλον ἀμφίεται.

Δ. Τίνος χάριν τῇ ἐκκλησίᾳ προσάπτεις τὸ τ' καθολικῆς ὄνομα;

Μ. Ὅτι οὗτος ὁ χορὸς καὶ σύλλογος τ' εὐσεβῶν οὐδεμίᾳ τακτῇ χώρᾳ ἢ χρόνῳ περιώρισται καθ' περιγέγραπται, ἀλλὰ σύμπαντα τὸν

ἀριθ-

ἀριθμὸν περιέχει τ̃ εὐσεβῶν, ὅσοι ἀπ' ἀρχῆς τ̃ κόσμου ἐν πᾶσι τ̃ποις καὶ χρόνοις ἢ πρότερον ἔζησαν, ἢ νῦν ζῶσιν, ἢ καὶ ὕστερον ζήσουσιν. ὅπως ἐν ἡ τ̃ ἐκκλησίας σῶμα, καθὼς καὶ εἷς χριστός ἐστιν, ἡ μόνη τοῦ σώματος ἐκείνου κεφαλή.

Δ. Νῦν μοι σαφήνισον τὴν αἰτίαν, δι' ἣν τῇ ἁγίᾳ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ εὐθὺς βαπτισθέντες, ἡμᾶς πιστεύειν τ̃ κοινωνίαν τ̃ ἁγίων;

Μ. Οντων τινων ἐν παντὶ ἔθνει καὶ διὰ πάντας χρόνους καὶ αἰῶνας, οἵτινες ᾧ Θεῷ εὐσεβῶς καὶ ὁσίως λατρεύοντες διατελῶσιν, ἐκεῖνοι σύμπαντες καὶ οἱ ἐκ πολλῶν τόπων καὶ χρόνων διασήματος ἀλλήλων ἀπασχιδέντες, ἑνὸς καὶ ἑ αὐτοῦ σώματός εἰσι μέλη, ἑαυτοῖς οἰκειότατα συμπεφυκότα, οὗ ὁ χριστὸς κεφαλὴ τυγχάνει ὢν τοιαύτῃ οἱ εὐσεβεῖς τ̃ ἀνθρώπων πρός τε τ̃ Θεὸν καὶ πρὸς ἀλλήλους συμπάθειαν ἔχουσι. τῇ γὰρ πνεύματος καὶ πίστεως, καὶ ἱερῶν μυστηρίων, καὶ προσευχῶν, καὶ συγγνώμης ἁμαρτιῶν, καὶ αἰωνίου εὐαρμονίας, καὶ δὴ καὶ πάντων τ̃ ἑ Θεοῦ δώρων, ὧν ἡ ἐκκλησία διὰ Χριστοῦ κέκτηται, κοινωνίᾳ ἀλλήλοις ὅτι μάλιστα συνέχονται. ἔτι δὲ ἀγάπῃ καὶ φιλίᾳ, μὴ προσποιητῇ, ἀλλὰ γνησίᾳ ἀλλήλους συνέχουσιν. Επειδὴ δὲ αὕτη

tus teneatur: verùm piorum, qui a mundi fabricatione omnibus locis atque temporibus vixerunt, viuúntue, aut victuri sunt, numerum integrum comprehendit: vt vnum sit ecclesiæ corpus, sicut vnus est Christus, corporis illius vnicum caput. *Matth.28.d.19 Act.2.a.1.9. b.9.10.&c. 1.Cor.12.b.12. 13.&c. Ephe.1.d.22. 23.&.2.c.12. &c.&.4.a.4. 5.&c.c.15.16. Coloss.1.c.18.*

M. *Nunc te explicare volo, quemobrem sanctæ Ecclesiæ Catholicæ continuò subiungas, nos* CREDERE SANCTORVM COMMVNIONEM.

A. Quum vbiq; terrarum & gentium, omnibúsq; temporibus & seculis, habeat Deus, qui pie ipsum sanctéq; colant, vniuersi illi, quamuis interuallis locorum & temporum longè disiuncti, vnius tamé eiusdémq; corporis, cuius est Christus caput, partes sunt summa inter se coniunctione deuinctæ. Tanta est sanctis hominibus & cum Deo, & inter se cõmunio. Namque spiritus, fidei, sacrorum mysteriorum, precationum, condonationis criminum, beatitudinisque sempiternæ, atque adeo vniuersorum diuinorum donorum, quibus Ecclesiæ per Christum fruitur, communicatione sunt inter se quàm maximè coniuncti. Charitate præterea, amicitiáq; non simulata, sed concordi, sese mutuò complectuntur. Quoniam verò *1.Cor.12.b.11. &c.c.20.&c. d.26.&c. Eph.4.c.15.16 Coloss.1.c.18. &.2.d.19. Ephe.4.a.3.4 c.15.16. Col.2.d.19. Matth.22.d.39 Ioh.13.d.34. 35. Rom.12.b.5. &c.*

ista

1. Cor. 10. f. 24. & 13. b. 4. 5. &c. 2. Cor. 11 f. 28. 29. Gal 6. a. 2. Phil. 2. a. 1. 2. &c.

ista piorum communitas in sensum intelligentiámq; humanam, perindè atq; aliæ coniunctiones consociationésque hominum, non cadit, iure hic inter ea, quæ creduntur, locum habet.

M. *Hæcquam commemoras, Ecclesia, conspicuáne est, an non conspicua?*

Rom. 8 c. 25. 30. 33. Ephe. 1. a. 4. 5. &c. b. 11. Coloss. 3. b. 12.

A. In hac fidei confessione præcipue tractatur de cætu illorum, quos Deus occulto arbitrio sibi per Christum delegit: quæ Ecclesiæ neq; in conspectum cadit, neq; eius ostendi indicia semper possunt. Est tamen aspectabilis quædam, quæq; cerni possit Ecclesia Dei, cuius nobis notiones atq; insignia palam profert & proponit.

M. *Quænam ea sunt?*

Esa. 55. b. 10. 11. Luc. 24. c. 47. Ioh. 14. b. 13. 14. & 15. c. 16. & 16. c. 23. Rom. 10. b. 1. 9 1. Cor. 11. d. 20. 21. 23. &c. Matth. 18. c. 16 17. d. 19. 20. & 28. d. 19.

A. Vbicunq; gentium Euangelium Christi seruatoris purè declaratur, Deo Christi nomine preces verè adhibentur, sacra mysteria rectè celebrãtur, disciplináque ecclesiastica ritè exercetur, illi Christianorum hominum cætus ibi congregatus, est aspectabilis Christi Ecclesia.

M. *Súntne igitur vniuersi, qui in hanc spectabilem Ecclesiam conueniunt, numero destinatorum ad vitam sempiternam*

ἡ τῶν εὐσεβῶν κοινωνία οὐδεμίαν ἑαυτῆς παρέχει τοῖς ἀνθρώποις ἄφοδον, ὁμοίως ἄλλας τῶν ἀνθρώπων συναγωγὰς καὶ ὁμιλίας, εἰκότως σὺν τοῖς πιστευτέοις ἀριθμῆται.

Δ. Αὕτη δὲ, ἣν μυημονεύεις, ἐκκλησία μῶν ὁρατή ἐστιν ἢ ἀόρατος;

Μ. Ἐν ταύτῃ τ' πίστεως ὁμολογήσει ὁ λόγος ἔστιν ἡμῖν περὶ ἐκείνου συλλόγου τῶν ἀνθρώπων, ὃν ὁ Θεὸς κρυπτῇ βουλῇ ἑαυτῷ διὰ χριστοῦ προείλετο. καὶ αὕτη μὲν ἡ ἐκκλησία οὐδὲ ὁρᾶται ἀεὶ, οὐδὲ ἐκ σημείων φανερὰν ἔχει τὴν διάγνωσιν. Ἐστι δὲ καὶ ὁρατή τις ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, ἣ τὰ γνωρίσματα καὶ σύμβολα εἰς φανερὸν προφέρει.

Δ. Ποία γοῦν ἔστιν αὐτή;

Μ. Ὅπου ποτὲ γῆς τὸ τοῦ Χριστοῦ σωτῆρος εὐαγγέλιον καθαρῶς καὶ εἰλικρινῶς κηρυχθῇ, καὶ εὐχαὶ Θεῷ προσφέρωνται ἐκ τοῦ Χριστοῦ ὀνόματι, καὶ τὰ ἱερὰ μυστήρια ὀρθῶς ἐπιτελῶνται, καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ τάξις προσηκόντως διατηρῆται, ἐκείνη τῶν Χριστιανῶν ἀνθρώπων συναγωγὴ αὐτόθι συνηγμένη ἡ ὁρατὴ λέγοιτο ἂν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησία.

Δ. Ἡ οὖν ἅπαντας τοὺς εἰς τινὰ ὁρατὸν ταύτην ἐκκλησίαν συλλιχθέντας τοῖς εἰς αἰώνιον σωτηρίαν εἰσποιημένοις ἐγγράφειν προ-

προσήκει.

Μ. Υποκρίναι οὐκ ὀλίγοι σχῆμά τι εὐσεβείας κενὸν ἔχοντες εἰς ϐ τὸν ὑποδύσεσθαι τὸ ὁμιλεῖν, εἰκαὶ πορρωτάτω ὄντες ϐ εἶναι ἀληθινὰ τῆς ἐκκλησίας μέλη. ὅμως γε ἐπειδὴ ὁ ψευδήποτ' ἂν ὁ θεῖος λόγος ἀκριβοῦς τύχῃ τῆς ἑρμηνείας, καὶ τὰ ἱερὰ μυστήρια εὐλαβῶς τελῶνται ἐκεῖ πίνας τ̃ εἰς σωτηρίαν προωρισμένων εὑρεθῶσιν ἀνάγκη, τ̃ ὅλον ἐκεῖνον συναθροιτμὸν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν εἶναι λέγομεν. ἄλλως τε καὶ ἐπεὶ ὁ χριστὸς αὐτὸς δυσὶν ἢ τρισὶν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ συνηγμένοις παρὼν ἔσεσθαι ἐπαγγέλλεται.

Δ. Διὰ τί τῇ ἐκκλησίᾳ τ̃ τ̃ ἁμαρτιῶν ἄφεσιν παραζευγνύεις;

Μ. Πρῶτον, ὅτι αἱ κλεῖς δι' ὧν ὁ οὐρανὸς καὶ κλείεται καὶ ἀνοίγεται, τουτέστιν ἡ ἐξουσία τοῦ δῆσαι καὶ τοῦ λῦσαι καὶ τοῦ κρατεῖν τε καὶ ἀφιέναι ἁμαρτίας, ἥτις δηλαδὴ ἐν τῇ τοῦ θείου λόγου οἰκονομίᾳ πίστει, ἣν καὶ ὁ Χριστὸς τῇ ἐκκλησίᾳ παρέδωκεν, ἐν αὐτῇ ἰδίως διαμένει. εἶτα δὲ, ὅτι οὐδεὶς τ̃ τῶν ἁμαρτιῶν ἀφέσεως ἐπιτυχεῖν οἷός τ' ἂν εἴη, ἐὰν μὴ γνήσιον τῆς ἐκκλησίας, ἢ τοῦ Χριστοῦ σῶμά ἐστι, μέλος ᾖ, καὶ τ̃ κοινωνὸν τ̃ ἐκκλησιαστικῆς ὁμιλίας σωτήριαν ἐπιμελῶς, καὶ ἀκριβῶς, καὶ εὐσε-

nam accensendi?

A. Hypocritæ nonnulli ſpecie quadam aſſimulatæ ſanctitatis in hunc ſeſe conuentum inſinuant, qui tamen longiſſimè abſunt a veris Eccleſiæ membris. Quanquam, quoniam vbicunque verbum Dei verè explicatur, & ſacra myſteria ſanctè celebrantur, ibi ſemper ſunt aliqui ſaluti per Chriſtum deſtinati, vniuerſam illam frequentiam Eccleſiam Dei eſſe interpretamur: quum & Chriſtus ipſe duobus tribúſue, qui ipſius nomine conuenerint, præſentem ſeſe adfuturum ſpondeat.

Matth.13.c.19 &c.d.25.&c. f.47.&c. Eſa.55.b.10. 11. Matth.28.d.19 &c.vt ſupra. Matth.18.d.19 20.

M. *Quare Eccleſiæ* REMISSIONEM PECCATORVM *ſubijcis?*

A. Principio, quòd claues, quibus cœlum tum clauditur, tum aperitur, hoc eſt ius illud obligandi & ſoluendi, reſeruãdi & condonandi crimina, quod eſt in adminiſtratione diuini verbi poſitum, Chriſti munere donata & commiſſa Eccleſiæ poteſtati, in ipſa propriè reſideat. Deindè quòd nullus condonationem criminum impetrare poſſit, niſi qui Eccleſiæ, quæ eſt corpus Chriſti, pars verè fuerit: quique communem Eccleſiaſticæ ſocietatis coniunctionem diligenter, integrè, piéque,

Matth.16.c.18 19.&.18.c.17 18. Ioh.20.f.22. 23. 1.Tim.3.d.15. Matth.24.b.13 Ioh.15.a.4.5. &c. Col.2.d.18.

continenter etiam, & ad extremum seruat & defendit.

M. *Ab Ecclesia igitur alienis non superest spes vlla salutis.*

Ioh.15.4.5. &c. Col.2.d.18.19. 2.Tim.3.d.15.

A. Extra Ecclesiæ limen omnia sunt damnationi, morti, atq; exitio obnoxia. Membra enim distracta diuulsaq; a capite atque corpore omni spe vitæ orbata sunt.

M. *Vocabulum* REMISSIONIS *quam significationem habet?*

Psal.32.a.1.2. Ioh.3.c.16.17. Act.13.f.38. 39.& 26.d.18 Rom.3.d.24. 25.28. Ephe.1.b.7. Col.1.c.13.14.

A. Quòd videlicet a Deo impetrent fideles, vt peccati sibi ignoscat: Deus enim Christi gratia, qui pro peccatis satisfecit, omnibus ipsi fidétibus gratuitã dat crimi nũ veniam, & ex damnatione atq; iudicio ereptis commeritam pœnam remittit.

M. *Ad promerendam ergò peccatorum impunitatem, nónne benefactis nostris Deo satisfieri posse putas?*

Vt supra &. Esa.53.a.4.5. Rom.5.b.8.10 Gal.2.c.16. Col.1.c.20.21. 2.Tim.1.c.9. 10. Heb.9.d.14.15

A. Vnus omninò Christus cruciatu & morte sua, quibus est affectus, supplicium nostris maleficijs constitutum luit atque persoluit, simúlque Deo nomine nostro satisfecit. Solus igitur Christus aditum nobis ad diuinam clementiam patefacit.

Penes

εὐσεβῶς, ἔτι καὶ σωφρόνως καὶ μέχρι τέλους σῴζῃ καὶ διαφυλάττῃ.

Δ. Τοῖς γοῦν τῆς ἐκκλησίας ἀπεξενωμένοις οὐδεμία ἐλπὶς ὑπόλοιπός ἐστι σωτηρίας;

Μ. Τοῖς ἔξω τῆς ἐκκλησίας γινομένοις οὐδὲν ἄλλο παρέκειται ἢ καταάκρισις, καὶ θάνατος, καὶ παντελὴς ὄλεθρος. τὰ γὰρ τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ σώματος ἀποτμηθέντα καὶ ἀποπαυθέντα μέλη οὐδεμίαν ἔχει τοῦ βίου ἐλπίδα.

Δ. Τὸ αἵρεσις τί δηλοῖ;

Μ. Δηλονότι τοὺς πιστοὺς συγγνώμης τῶν ἁμαρτιῶν παρὰ Θεοῦ τυγχάνειν. ὁ Θεὸς γὰρ διὰ Χριστοῦ, ὃς τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων δίκην ἔτισε, πᾶσι τοῖς ἐπ' αὐτῷ πεποιθόσι συγγνώμην τῶν ἁμαρτηθέντων δίδωσι προῖκα, καὶ τῆς καταχρίσεώς τε καὶ αἰτίας ἀπαλλάξας ἄφεσιν ἣν ὠφλήκασι τιμωρίαν.

Δ. Οὐ δυνάμεθα οὖν τῶν καλῶν ἔργων, ὧν ποιοῦμεν, τὸ Θεὸν καταπραΰνειν, ὥστε καὶ ἀτιμώρητοι εἶναι ἀνθ' ὧν ἡμαρτάνομεν;

Μ. Εἷς μόνον Χριστὸς διὰ τῶν παθῶν καὶ θανάτου οὗ αὐτὸς ὑπέμεινε, τὸ προσεταγμένον τοῖς ἡμετέροις ἀδικήμασι τιμωρίαν ὑπέρ ἐστι, καὶ τὸ χρέος ἡμῶν διέτισε τῷ Θεῷ. ὁ Χριστὸς οὖν μόνος ἡμῖν πρὸς τὸν τοῦ Θεοῦ ἔλεον δο-

δοποιεῖ. ἡμεῖς δὲ τὸ μέγιστον τοῦτο δῶρον ἐκ τῆς μόνης αὐτοῦ χρηστότητος καὶ ἀγαθοσύνης παροῖκα λαβόντες οὐκ ἐσμὲν οἷοι ὁτιοῦν ὡς ἐν μισθαποδοσίας τάξει ἢ ἀποδοῦναι, ἢ ἀντιαποδοῦναι.

Δ. Οὐδὲν οὖν ποιητὸν ἡμῖν ἐστὶ, δι' οὗ συγγνώμης τῶν ἁμαρτανομένων τύχοιμεν ἄν;

Μ. Ὁ Θεὸς συγγνώμων τῶν ἁμαρτημάτων ἴσθι ὑπισχνεῖται, ἐάν γε ὅτι τοῖς ἡμαρτημένοις μεταγνόντες τὸν βίον ἑαυτῶν ἐπανορθῶμεν, καὶ τὰς διανοίας ἀπὸ τῶν πονηρῶς πολιτεύεσθαι, εἰς τὸ ὑπακούειν αὐτῷ μεταρρίψωμεν. μετανοίας οὖν καὶ ἐπανορθώσεως τοῦ βίου χρήζομεν παρὸ τὸ μὴ κολάζεσθαι ὅτι τοῖς πεπλημμεληκόσιν ἡμῖν.

Δ. Ἡ μετάνοια πόσα μέρη ἔχει;

Μ. Δεῖ ἡμᾶς πρῶτον τὰ ἡμέτερα πλημμελήματα ἐπιγινώσκειν καὶ κατηγορεῖν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ δεινῶς λυπεῖσθαι καὶ αἰσχύνεσθαι ὅτι ὧν προσκόψαμεν τῇ μεγαλειότητι αὐτοῦ, ἔτι καὶ τὴν ἁμαρτίαν σφόδρα μισεῖν καὶ βδελύττεσθαι καὶ ἀποστρέφεσθαι ἀνάγκη. αὕτη δὲ ἡ λύπη ὑπό τινων Σωζόμενος καλεῖται.

Δ. Μῶν τι ἄλλο ἐστί;

Μ. Ὅπως μὴ ὑπὸ τὴν ἄγαν λύπης ἐν ἀπογνώσῃ

Penes nos, summo hoc munere sola ipsius bonitate beneficentiáque gratis donatos, nihil est omninò quod ipsi inuicem mercedis remunerationisue loco vel deferamus vel refetamus.

M. *Nihil ne ergò prorsus superest a nobis præstandum, vt criminum condonationem consequamur?*

A. Deus nocentibus se crimina condonaturum pollicetur, modò pœnitendo errorem corrigant, atque deponant, métésq; a vitæ nequitia reuocent ad ipsius obsequium. Quamobrem pœnitentia correctióque vitæ nobis est necessaria, vt peccatorum impunitatem exoremus. *Ierem.18.b.8. Ezech.18.d. 21.e.30 31. 32.b.33.a. 14.&c. Matth.4.c.17. Luc.3.f.11.*

M. *Pœnitentia quas partes cõplectitur?*

A. Crimina nos primùm nostra agnoscere confiteriq; coram Deo oportet, acerbissimo etiã animi dolore angi pudoreq; affici, quòd illius maiestatẽ offenderimus, peccati præterea odium intimũ suscipere, illúdq; detestari atq; execrari oportet. Hic dolor a quibusdam CONTRITIO nominatur. *Psal.32.a.3.b. 37.38.a.3.4. Prou.28.c.13. Luc.15.d. 18.21. 1.Ioh.1.d.8.9. Psal.6.b.8.c.7. &.31.b.9.10. &.38.a.3.4.5. &c.b.8.&c. c.17.18.&c. &.51.c.17. 1.Cor.11.f.31. 2.Cor.7.c.9. 10.11.&c.*

M. *Ecquid amplius?*

A. Ne ex doloris magnitudine desperatio

Math.27.a.3. 4 &c. 2.Cor.2.b.6. 7.8. Luc.7.f.38 g. 47.&c.&.15. d 18.20.21.& 18.c.13.14 &. 23 d.42.43. &.14 e.47. Act.2.f.37. 38.&.3.d.19. &.16.f.30.31 1.Tim.1.c.11. 16.

tio animos nostros occupet, fides eos cõsolatione sua sustentat, quæ veniæ, a Deo peccatis nostris per Christum seruatorem impetrandæ, bonam certámque spem ostendit. Atque isthuc est, quod PECCATORVM REMISSIONEM, NOS CREDERE testificamur.

M. *An in tantam formidinem, atque in has angustias adductus homo, se ipse eripere valet?*

Psal.23.a.3. &.30.b.10.& 31.b.7.& 10. 11.12.& 80.a 3.b.7.c.18. &c. Act.11.c.18. 2 Cor.1.a.3.4. 2.Thes.2.d. 16.17. 2.Tim.2.d.25

A. Nequaquam. Solus namq; Deus hominem ab omni spe derelictum corroborat, prostratum & iacentem excitat, & in spem salutis restituit, cuius solius virtute peccator ad eam, quam memorau fiduciam, sensúmque, atque cogitationem reuocatur.

M. *Reliqua Symboli iam recense.*

Math.22.d. 30.&c. Ioh.12.c.25. 26.&c. 1.Cor.15.d.16.

A. CREDO RESVRRECTIONEM CARNIS, ET VITAM ÆTERNAM.

M. *De illis perpauca sciscitabor, quòd quædam de illis, quum de supremo iudicio agères, suprà dixeris. Quorsum demùm hæc aut quemobrem credantur?*

A. Quamuis humanas animas indissolubiles & æternas esse persuasum sit, men-

tes

γιώσῃ γένωνται αἱ ἡμέτεραι φρένες, ἡ πίστις παραμυθῆται καὶ βοηθῇ, ἀγαθὴν καὶ βεβαίαν ἐλπίδα φέρουσα τοῦ τεύξεσθαι ἡμᾶς παρὰ Θεοῦ συγγνώμης τῶν ἁμαρτημάτων διὰ χριστοῦ σωτῆρος. καὶ τοῦτό ἐστιν αὐτὸ ὃ ἐφ ᾧ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν πιστεύειν βεβαιούμεθα.

Δ. Μῶν ὁ ἄνθρωπος ὃ τοσούτῳ φόβῳ καὶ λύπῃ γενόμενος ἑαυτὸν ἀπαλλάξειν αὐτῶν ἱκανός ἐστι;

Μ. Ἱκανὸς γε, ὁ Θεὸς γὰρ μόνος τὴν πάσης ἐλπίδος ἐρημωθέντα ἄνθρωπον συνισχυρίζεται, καταβληθέντα καὶ καταστρωθέντα ἐπανίστησι καὶ εἰς ἐλπίδα σωτηρίας ἀνάγει. καὶ αὐτοῦ μόνου τῇ δυνάμει ὁ ἁμαρτωλὸς εἰς σωτηρίαν, ἣν ἔρκα, πίστιν καὶ γνῶσιν καὶ διάνοιαν μεταλαμβάνει.

Δ. Τὸ λεχθὲν ἅπαν συμβάλλου λέγε.

Μ. Πιστεύω ἁγίαν σαρκός, καὶ ζωὴν αἰώνιον.

Δ. Ὀλίγα περὶ τούτων ἐρήσομαί σε τὰ ὀφ ὑμῶν, ἐπειδὴ ἀνωτέρω περὶ τῆς ἰσχάτης κρίσεως διαφόρως ἔφα εἶρηκας περὶ αὐτῆς. Πῶς δὴ, ἢ διὰ τί πιστεύεται ταῦτα;

Μ. Εἰ καὶ τὰς ἀνθρωπίνας ψυχὰς ἀπαλλάξει

θρους καὶ ἀθανάτους εἶναι βεβαίως ὁπτευόμεθα, ὅμως γε ἀδημονήσαιεν ἂν αἱ ἡμέτεραι φρένες, εἰ τὰ σώματα ἡμῶν παντελῶς ἀπολεῖσθαι ἀπὸ ψυχῆς χωριζόμενα ὑπελάβομεν. τῶν γὰρ ἑτέρου ἡμῶν μορίου ἀπειρημένοι οὐδέποτ' ἂν ἐδυνάμεθα τελείαν χαρὰν καὶ ἀθανασίαν κτήσασθαι. ὥστε οὐ τὰς ψυχὰς μόνον ἡμείρας, ὅταν τὸν βίον τελευτήσωμεν, τῆς τοῦ σώματος κοινωνίας ἀποσχισθείσας, ἄνω εὐθὺς εἰς οὐρανὸν πρὸς Χριστὸν καθαρὰς καὶ ἀδιαφθόρους φέρεσθαι πεπείσμεθα. ἀλλὰ καὶ τὰ σώματα ἡμῶν ὁμοίως πάσης ἀπαλλαχθέντα διαφορᾶς, καὶ εἰς ζωὴν εὐδαιμονεστέραν καταστάντα, τοῖς ἰδίοις σώμασι πάλιν συνενωθήσεσθαι, καὶ παραπλησίως τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ ὑπέρλαμπρα ἔσεσθαι ἐλπίζομεν. καὶ οὕτω τῆς τελείας εὐδαιμονίας ὁλόκληροι ἐφιξόμεθα, ζωῆς ἀϊδίου καὶ ἀθανάτου μακαριότητος εἰς τὸ διηνεκὲς ἀπολαύοντες.

Δ. Φῂς οὖν τὸ σωματικὸν θάνατον τοῖς πιστοῖς φοβερὸν μὲν δεῖν φαίνεσθαι;

Μ. Ἐγώ γε ὦ διδάσκαλε. ἀκριβῶς γὰρ πιστεύομεν θάνατον σὺν εἶναι τὴν ὄντων ἀφανισμὸν τὸν πάντα διαφθείροντα καὶ ἀναιροῦντα, ἀλλὰ ὁδοποιὸν ἡμῖν εἰς οὐρανὸν, ἡμᾶς

tes tamen nobis omninò conciderent, si existimaremus corpora nostra morte in nihilum interitura : ex alterius enim nostri patris desiderio laborantes , perfecto gaudio atque immortalitate , nullo vnquam tempore plenè potiremur. Proindè nobis certò persuademus, non animas tãtùm nostras, quum hanc vitam, deserimus a corporum consociatione solutas, synceras atque incorruptas sursum continuò in cœlum ad Christum ferri : sed & corpora etiam nostra omni liberata corruptione , & in fœlicioré vitæ conditionem reuocata , cum animis iterum suis socienda , & instar corporis Christi splendida futura : atq; ita ad perfectam beatitudinis absolutionem integri perueniemus , immortali vita , sempiternáque fœlicitate in perpetuum perfruentes.

1.*Cor.*15.*c.*14. 17.18.19.

*Luc.*16.*f.*22. *&.*23.*f.*43.

*Rom.*8.*b.*11. 1.*Cor.*11.*f.*42. *&c.*g.53.*&c.* *Phil.*3.*d.*21. 2.*Cor.*3.*a.*1.2. 1.*Thes.*4.*c* 13. 14.*&c.*

M. *Mortem ergò corporis pijs pertimescendam non esse putas?*

A. Certè præceptor. Est enim nobis persuasissimum , non esse morté rerum deletricem, quæ omnia omninò perdit ac perimit , verùm ducem nobis in cœlum esse, quę cursum nostrum ad placidam, quie-

Vt supra.&. *Luc.*23.*f.*43. *Ioh.*11.*a.*25. *&c.* *Phil* 1.*c.*21. 23.*&c.* *Apoc.*14.*d.*13.

quietam, fœlicem, perpetuámq; vitam dirigit.

M. *Cùm verò Symboli, hoc est, summa fidei Cstristiana declarationem iam absolueris, narra mihi quem fructum ex ista fide percipimus.*

A. Ex ea iustitiam in conspectu Dei consequimur, qua vitæ sempiternę hæreditatem adimus.

Rom.3.c.21. 22.&c. Gal.2.c.16. &c.

M. *Nonne igitur sanctitas, quam diuino numini tribuimus, viteq; inter homines honestas & innocentia nos Deo integros exhibet?*

A. Isthuc anteà sub legis explicationem, aliisq; item locis, breuiter attigi. Summa autem, si ex legum diuinarum præscripto, vitam quis sancti agere omninò posset, iure ille bonorum operum ratione iustus haberetur: sed quia ab illa absolutione nostra omnium vita longissimè aberrat, scelerúmq; nostrorum conscientia conuicti, animis succumbimus, aliam sequi rationem, viam indagare aliam debemus, qua in gratiã cum Deo reducamur, quam nostris in ipsum promeritis.

Rom.7.c.14 15.&.8.a.3. &.10.a.5. &.11.a.6. Gal.2.c.16.& 3.b.10.&c.

M. *Quænam ea est?*

A. Vnum

μᾶς εἰς ἔρημον καὶ ἡσυχον καὶ μακάριον καὶ ἀθάνατον βίον ἀπεύδοντας ὁδηγοιῦντα.

Δ. Ἐπειδὴ δὲ τῶν περὶ τὸ σύμβολον, ἤγουν τὸ τῆς χριστιανικῆς πίστεως κεφάλαιον, ἐμείνωμεν εἰς τέλος ἤγαγες, νυνὶ εἰπὲ τί ἡμῖν ὄφελος γίνηται τῆς πίστεως ταύτης.

Μ. Ἐξ αὐτῆς δικαιούμεθα παρὰ θεῷ, ὅθεν τῶν τῆς αἰωνίου ζωῆς κληρονομίαν λαμβάνομεν.

Δ. Οὐκ ἄρα ἡ εὐσέβεια, ἢ τῷ Θεῷ ἀπονέμομεν, καὶ ἡ τοῦ κόπου παρ' ἀνθρώποις χαλεπότης καὶ ἀβλάβεια ἡμᾶς πρὸς τὸν θεὸν καθαροὺς ποιεῖ;

Μ. Περὶ τούτου σὲ μὲν περὶ τοῦ νόμου λόγῳ, καὶ σὲ ἄλλοις χωρίοις εἴρηταί μοι πρότερον διὰ ὀλίγων. πάντων δὲ τὸ κεφάλαιόν ἐστιν, εἴ τις ἀκριβὴς ἦν τὸν πάλαι ἑαυτοῦ βίον πρὸς τὸ κελεύσμα τοῦ θείου νόμου εὐσεβῶς διάγειν, εἰκότως ἂν ἐκ τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἐδικαιοῦτο. ἀλλὰ ἐπειδὴ ἐκείνης τῆς τελειότητος πάλαι ἡμῶν ὁ βίος μακρὰν ἀπολέλειπται, καὶ σωφρόνως ἑαυτοῖς δεινῶς ἁμαρτωλοῖς οὖσιν ἀθύμως ἐχόμεθα, ἄλλην τινὰ ὁδὸν ἄλλως ἀναζητεῖν ὀφείλομεν, δι' ἧς τῷ θεῷ καταλλαγὴν ἁρμοσάμεθ' ἄν, ἢ διὰ τῆς ἰδίας ἀξίας.

Δ. Τὴν ποίαν δὴ;

Μ.

Μ. Μία ἡμῖν ὑπόλοιπός ἐστι καταφυγὴ, δηλονότι ἡ τοῦ Θεοῦ διὰ Χριστοῦ εὐμένεια, ὅταν μὴ κατὰ τὰ ἡμέτερα ἔργα ἢ ἀξίαν ἀφορῶν ἄμισθον ἡμῖν ἀγάπλιν διὰ Χριστὸν παρέχῃ, ὅθεν μὴ μόνον συγγνώμην τῶν πλημμελημάτων ἔχομεν, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ δικαιοσύνην διὰ τὴν εἰς αὐτὸν πίστεως λαμβάνομεν οὕτως, ὥστε δι' αὐτῆς τῷ Θεῷ οὐχ ἧττον εὐαρεστεῖν, ἤπερ ἂν εἰ ἡμετέρα ἦν. Τοιγαροῦν πᾶσαν τὴν ἡμῶν δικαιοσύνην τῷ ἐλέῳ τοῦ Θεοῦ καὶ Χριστῷ ἀναλίσκει.

Δ. Πόθεν ἂν καταμάθοιμεν ὅτι ταῦθ' οὕτως ἔχει;

Μ. Ἐκ τοῦ εὐαγγελίου, ἐν ᾧ αἱ ὑποσχέσεις τοῦ Θεοῦ ἡμῖν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ πεποιημέναι περιέχονται. αἷς ὅταν πιστεύωμεν, τοῦτ' ἔστιν ὅταν πληροφορηθῶμεν τὸν Θεὸν ἡμῖν ἵλεων γενήσεσθαι, καθάπερ ἄνω δι' ὅλου τοῦ συμβόλου διατεταύχηται, κύριοί πως γινόμεθα ταύτης ἧς εἴρηκα, δικαιοσύνης.

Δ. Οὕκουν φῂς πίστιν εἶναι τὸ ἀκάρεστον τῆς δικαιοσύνης ταύτης αἰτίαν, ὥστε διὰ τὴν αὐτῆς ἀξίαν ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐν τάξει δικαίων ἔχει;

Μ. Οὐ πάνυ οὕτω γὰρ ἡ πίστις προσήμοιτο ἂν τῷ Χριστῷ προσῆκον ἰδίως, ἀλλ' αὐτὴ δι-

καιο-

A. Vnum perfugium reliquum eſt, diuina per Chriſtum clementia, qua nullum omninò ad noſtra opera, miritáue reſpectum habens, gratuita nos propter Chriſtum charitate amplectitur, non criminum modò noſtrorum veniam, ſed & iuſtitiam Chriſti per fidem in ipſum, ita nobis tribuens, vt per eam, haud aliter ac ſi noſtra eſſet, gratioſi apud ipſum ſimus. Dei igitur in Chriſto miſericordiæ vniuerſam noſtram iuſtitiam acceptam referri oportet.

Luc.8.c.11. 12.13.14. Rom.3.d.24. &c.&.4.a.4. &c.c.16. Ephe.2.a.4.5. 2.Tim.1.b.9. Tit.3.b.4.5.

M. *Quomodo rem ſic ſe habere cognoſcimus?*

A. Ex Euangelio, in quo diuina promiſſa nobis Chriſti nomine facta continentur, quibus cùm fidem tribuimus, hoc eſt, planè penitùſque perſuaſum habemus de diuina erga nos bonitate, quemadmodum anteà in toto Symbolo eſt explicatum, iſtius, quam memoraui iuſtitiæ quaſi poſſeſſionem occupamus.

Rom.4.b.9. 11.c.14.16.d. 20.21. Gal.1.c.16.d. 20.&.3.b.11. Heb.10.g. 38.&c.

M. *Non igitur affirmas Fidem præcipuam eſſe huius iuſtitiæ cauſam, ita vt propter illius merita Dei iudicio iuſti cenſeamur?*

A. Nihil minùs: nam illud eſſet fidem in Chriſti locum ſupponere, Verùm hæc iuſtitia

Ephe.1.a.4.5. 6.&c.&.2.d. 4.&c.

Tit.3.b.4.5.6. Mat.2.b.14. 15. Iob.1.b.12. Rom.3.d.22. &c.& 4.c.16. d.29.&c. 1.Cor.1.d.30. Heb.9.d.14. &c.

stitia primùm a diuina clementia, vt a fonte, fluit, vndè riui ad nos per Christum deducuntur, per Euangelium verò defertur, nos autem eam fide, tanquàm manu apprehendimus. Itaq; fides non origo, sed instrumentum est iusticiæ, quia videlicet, Christum qui est iustitia, nostra, complectitur, vinculis nos ita arctis cum Christo constringens, vt is omnia sua bona nobiscum per ipsam communicet.

M. *Verùm an cui hac fides adest, illi deesse bona opera possunt?*

Rom.6.a.4.& 7.b.6.& 8 a. 1.&c.b.9 10. &c. 2.Cor.5.d.17. Ephe.2.c.15. & 4.d.23.24. Colo.3.b.9.10

A. Minimè. Nam Fide Christum complectimur, qui nos nõ solùm a delictis mortéq; liberos reddit, & cũ Deo reconciliat, verùm etiam diuino spiritus sancti numine, ac potestate de integro nos generat, & reuocat ad integritatis pietatisq; desiderium atque curam, quam nos vitæ nouitatem nominamus.

Rom.5.a.1.2. 1.Cor.13.a.2. Ephe.3.c.17. Iacob.2.d.20. 1.Pet.1.d.19. 21.&c.

M. *Iustitiam igitur, Fidémq; & bona opera naturalem quandam inter se coniunctionẽ habere affirmas, ob eámque causam non magis esse disiungẽda, quàm Christus, eorum in nobis effector, a se ipse est separandus.*

A. Verissimum est.

M. *Ista*

χαμοσυνη πρῶτον ἀπὸ τῆς τοῦ θεοῦ χρηστότητος, ὡς ἀπὸ πηγῆς ἀπορρεῖ, εἶθεν πρὸς ἡμᾶς διὰ Χριστοῦ μετρχεῖεται, καὶ διὰ τοῦ εὐαγγελίου προσφέρεται, καὶ ἡμεῖς αὐτῷ πίστει ὥσπερ χειρὶ ἀποδεχόμεθα. Πίστις οὖν οὐκ ἀρχὴ ἀλλ' ὄργανόν ἐστι τῆς δικαιοσύνης, ὅτι Χριστὸν, ἐς ἡμετέρα δικαιοσύνη ἐστὶ λαμβάνει, οὕτως ἡμᾶς πρὸς αὐτὸν συνάπτουσα, ὥστε ἐκεῖνος συμπάντων τῶν αὐτοῦ ἀγαθῶν ἡμῖν δι' αὐτῆς μεταδίδωσιν.

Δ. Πότερον δὲ δυνάται καλῶν ἔργων ἀμοιρεῖν, ᾧ πρόσεστιν ἡ πίστις αὕτη;

Μ. Μηδαμῶς. πίστει γὰρ τὸν Χριστὸν παραλαμβάνομεν, ἐς ἡμᾶς οὐ μόνον ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τοῦ θανάτου ἐλευθεροῦν ὃν Θεῷ καταλλάττει, ἀλλὰ καὶ τῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος δυνάμει πάλιν ἡμᾶς γεννᾷ, ὁσιότητος καὶ εὐσεβείας ἔρωτα καὶ ἐπιμέλειαν ἡμῖν ἐμποιῶν, ἣν δὴ βίου ἀναχωνισμὸν ὀνομάζομεν.

Δ. Τοιοῦτον οὖν ἐστὶν ὃ λέγεις, ὅτι δικαιοσύνη καὶ πίστις καὶ ἔργα ἀγαθὰ φυσικοῦ τινα σύναφειαν ἔχει πρὸς ἄλληλα, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν μᾶλλον ἀφ' ἑαυτῆς χωρισθῆναι ἔστιν, ἢ Χριστὸς ὁ ἐκείνων ἐν ἡμῖν αἴτιος ὤν, ἀφ' ἑαυτοῦ διαπάτᾳ.

Μ. Ἀληθίζεται εἴρηκας.

Δ. Αὖ-

Δ. Αὕτη γοῦν ἡ πίστις ἐκθεσις τὰς ἀνθρωπίνας ψυχὰς τῶν εὐσεβῶν ἔργων οὐκ ἀφίσησιν.

Μ. Οὐκ. ἐπεὶ δὲ τὰ καλὰ τῶν ἔργων πίστις, ἐν τῇ ἰδίᾳ ῥίζῃ ἐπερείδεται. ἡ πίστις οὖν τοιαύτη δεῖ τὰς ἡμῶν φρένας παρὸ ἀπουδαίως πολιτεύεσθαι ἀπροθύμους ποιεῖν ὥστε καὶ προθυμίαν πολὺ μείζω ἡμῖν ἐμβάλλειν. καὶ ἐν τοῖς ἀληθῶς πιστοῖς ἐγγράφεσθαι ἀνάξιός ὅστις οὖν ἂν οὐ κατὰ δύναται πρὸς πάσας παθείας πολεμῇ, καὶ περὶ πάσας τὰς ἀρετὰς ἀπουδάζῃ, οὕτω συνεχῶς διάγων τὸν βίον, ὡς εὖ εἰδὼς ἑαυτῷ τῶν βεβιωμένων λόγον ὑφίξοντα πολλά.

Δ. Σαφῶς οὖν εἰπὲ πῶς ἂν αἱ ἡμέτεραι πράξεις τῷ Θεῷ ἀρέσκειν δυνήσονται, καὶ ποίας ἀνταποδόσεις ἀξιῶνται.

Μ. Τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις δύο παρεῖναι ἀνάγκη. πρῶτον, ἵνα τὰ ἐν τῷ θείῳ νόμῳ παραγγελλόμενα πράττωμεν. ἔπειτα, ἵνα ταῦτα ποιοῦντες, τὸν νοῦν καὶ τὴν πίστιν αὐτῶν παρέχωμεν, ἣν ὁ Θεὸς παρ' ἡμῶν ἀπαιτεῖ. αὐτὸς γὰρ οὔτε ἔργα οὔτε βύλας ἀσινάσους πλὴν διὰ πίστιν φιλικῶς ἀποδέχεται.

Δ. Ἐὰν οὖν καὶ τὰ ἀγαθὰ αὐτὰ τῶν ἔργων ποιῶμεν, καὶ διάνοιαν αὐτῶν καὶ πίστιν ἔχω-

M. *Ista ergò Fidei explicatio humanos animos ab operibus officijsq; pietatis minimè auocat.*

A. Nequaquam : bona enim opera Fidei, vt stipi suæ, inhærent. Fides igitur mentes nostras in studio vitę cum virtute colendæ, adeò non reddit hæbetes, vt illarum potiùs aciem ad id quàm maximè exacuat : planéq; in numero verè fidelium non est habendus, nisi qui, quantum viribus eniti potest, & vitijs omnibus repugnat, & ad omnes virtutes aspirat, ita se perpetuò gerens, vt qui vitæ suæ rationem a se esse repetendam intelligat.

Psal.118.30. Matth.7.c.17. 18.& 22.d. 33.35. Rom.8.a.12. 2.3.4.& c. Gal.5.a.6. Ephe.3.c.17. &c. Colos.2.a.6.7. Tit.3.c.18.

M. *Aperte igitur dicito, qua ratione actiones nostræ Deo placeant, & quomodo ille eas remuneret?*

A. In officijs pietatis duæ res sunt maximè necessariæ. Prior, vt ea agamus, quæ iure diuino præcipiuntur: altera, vt in illis obeundis eum animum fidémq; præstemus, quam a nobis Deus requirit. Neq; enim vlla siue opera, siue consilia Deo grata esse queunt, nisi fide commendentur.

Deut.4.a.1.2. & 5.d.31.32. &c. Mar.7.b.6.7. 8.9.& 10.c. 17.19. Ioh.14.b.15.c. 21.23.& 15.b 10. Rom.9.c.31. 32.& 14.d.23 Heb.11 b.6.

M. *Si ergò & eadem illa bona opera, eáque etiam mente ac fide, quam Deus*

nobis præfiniuit, faciamus, quare operum piorum merito in iustorum numero habendi non sumus?

Luc.18.c.11. 12.14. Rom.3.c.20. & 4.a.2. Iob.4.d.18.19. & 15.b.14.15 16. & 25.b.4. 5.6. Esa.64.b.6. Psal.143.a.2. Gal.2.c.16.

A. Iustitiam, quam Deus approbet, planè cumulatéq; perfectam, & iuri diuino vsquequaq; congruentem esse oportet: at nostra opera etiam absolutissima longè multúmq; a legis diuinæ præscriptione discrepant, plurimísq; de causis tum accusanda sunt, tum condemnanda: Proindè iusti censeri diuino iudicio factorum nostrorum ratione nequaquam possumus.

M. *Verùm ista declaratio hominum interim mentes a sanctitatis studijs auertere, aut si non remissiores negligentióresque in obeundis virtutis muneribus, at minùs saltem ad ea hilares atque impigras facere videtur.*

Matb.7.b.16. 1.Pet.2.c.12.

A. Nullo modo: edocuerunt enim nos sacræ literæ, quod quemadmodum vitiosæ nostræ actiones Deum ignominia afficiunt, ita bona opera nostra illius honori inseruiunt: nullus igitur inferorũ damnationísq; terror, nulla cœli gaudiorúmque omnium expectatio, nos vel a vitijs adeò auocare, vel ad rectè faciendum allicere deberet, æquè atque formido contume-

ἔχωμεν, ἣν ὁ Θεὸς προστέταξε, διὰ τί οὐκ ἂν ὦμεν ἄξιοι διὰ τὰ εὐσεβῆ ἔργα ὑπὸ τοῖς δικαίοις εἰκότως ἐγκαταλέγεσθαι.

Μ. Τὴν δικαιοσύνην, ἣν ὁ Θεὸς δοκιμάζει, ἀκριβῶς τελείαν εἶναι, καὶ ᾧ θείῳ νόμῳ παντελῶς συνάδειν δεῖ. τὴν δὲ ἡμετέρων ἔργων καὶ τὰ βέλτιστα ᾧ τοῦ Θεοῦ νόμῳ πολὺ διαφωνεῖ, καὶ διὰ πολλὰ ἐγκαλεῖσθαι καὶ ἀποδοκιμάζεσθαι ἄξιά ἐστιν. ὥστε δικαιοῦσθαι ἡμᾶς παρὰ Θεῷ οὐκ ἐκ τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἔνεστι τῶν ἀδυνάτων.

Δ. Ἀλλ' οὗτος ὁ λόγος τὰς τῶν ἀνθρώπων διανοίας ἀπὸ τῶν εὐσεβῶν ὑπονοημάτων ἀπάγειν φαίνεται, ἢ καὶ εἰ μὴ ῥᾳθυμοτέρας καὶ ὀλιγωροτέρας περὶ τὰς καλὰς πράξεις, ἀλλά γε ἧττον προθύμους καὶ ὀρέκτους πρὸς αὐτὰς ποιεῖν δοκεῖ.

Μ. Οὐ δῆτα. ἰδιοδέχθημεν γὰρ παρὰ τῶν θείων γραφῶν ὅτι καθάπερ αἱ κακαὶ ἡμῶν πράξεις αἰσχύνην ᾧ θείῳ περιάπτουσιν, οὕτω καὶ διὰ τῶν καλῶν ἔργων τιμᾶται ὁ Θεός. οὐδεὶς οὖν ἡ φόβος τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ καταχρίνεσθαι ἡμᾶς, ἢ καὶ τοῦ οὐρανοῦ τε καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν πόθος τοσοῦτον ἡμᾶς ἢ τῶν κακιῶν ἀπείργειν, ἢ εἰς τὰ καλὰ προτρέπειν ἰσχύσειεν, ὃ-

σον ὀρρωδία τις μὴ ἀτιμίαν τινα τῇ τ Θεῦ μεγαλοδότηλι ὑπορέωμεν, καὶ παρρησίαν; τ αὐτῦ δόξαν αὐξήσωμεν, ἣν πάντων προτιμᾶν προσήκει. ὥσπερ γὰρ ἡ τ ἁμαρτίας λύμη δι' αὐτὸ μάλιστα ψεκτή ἐστιν, ὅτι τ Θεὸν καὶ τὰ ἱερὰ αὐτῦ λόγια καταισχύει, οὕτως ἡ ἀρετὴ ἐπαινεῖται καὶ ἐγκωμιάζεται δι' οὐδὲν μᾶλλον, ἢ ὅτι εὐθεῖαν ὁ θεὸς τιμᾶται. ἔτι, τὰ ἀγαθὰ ἔργα τοῖς πέλας ὠφέλιμά ἐστιν ἑαυτοῖς τε, καὶ διὰ τ εἶναι ὑποδείγματα ἄλλοις. καὶ τ τ θεῦ εἰς ἡμᾶς φιλίας, καὶ ὁμοίως τ ἡμετέρας εἰς αὐτ εὐχαριστίας, ἐφ ᾧ πρῶθαρχὴν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ, λαμπρὰ τεκμήρια παρέχει. ὡσαύτως καὶ τ πίστεως καὶ σωτηρίας ἡμετέρας σημεῖα ἐκδήλοι. οὐ γοῦν αὐότητα καὶ παρὸ οὐδὲν χρήσιμα εἶναι τὰ καλὰ ἔργα οἰκτέον, διότι τῆς δικαιοσυνῆς οὐ τυγχάνομεν ἐξ αὐτῶν.

Δ. Εἰ δὲ τ ἡμετέρων ἔργων καὶ τὰ βέλτιστα κατὰ τ σὸν λόγον ἀτελῆ ἐστι, πῶς ἂν δύναιτο Θεῷ ἀρέσκοντα εἶναι, οὗ ἡ δικαιοσύνη ἐστὶν αὐτοτελέστης;

Μ. Πίστις Θεὸν τοῖς ἡμετέροις ἔργοις εὐνοϊκὸν παρέχει, πληροφορηθεῖσα αὐτ τὰ πρὸς ἡμᾶς; μὴ κατὰ τ ἀκριβῆ τ δίκης διαδικάσεσθαι, μήτε τ ἡμῖν πεπραγμένων λόγον ἀπο-

tumeliam aliquam maiestati diuinæ imponendi, studiúmque amplificandæ illius glorię, quam supra omnia semper magnificare oportet. Nam sicuti peccati pestis, est ob eam rem maxmè horribilis, quòd Deo, & eius sancrosancto verbo sit dedecori: ita virtutis summa laus decusq; in eo consistit, quòd Deo per illam honos habeatur. Præterea, opera bona proximis nostris tum reipsa, tum etiam exemplo prosunt, Diuinique erga nos amoris, no stræq; pariter in Deum gratitudinis, dum eius præceptis paremus, clara indicia ostendunt: fidei item, & vnà salutis etiam nostræ signa patefaciunt. Non ergo inania nullique prorsus vsui esse bona opera censebimus, propterea quòd iusticiam ex illis non adipiscamur.

Rom.2.d.24. 1.Tim.6.a.1. Tit.2.a.5. 2.Pet.2.a.2.

Math.5.b.16. 1.Pet.2.c.12. Math.12.d.32 &c. Ieh.14.b.15.c. 21.23.& 24. b.10. Phil.2.b.12. 2.Pet.2.c.9. 10.&c.

M. *Verùm cùm opera nostra, vel optima, vt ipse asseris, imperfecta sint, quomodo Deo, cuius iusticia est perfectio ipsa, accepta esse possunt?*

A. Fides est, quæ Deum operibus nostris facit beneuolum, dum persuasum habet eum legibus nos & iudiciali iure persequuturum non esse, nec factorum nostrorum rationem strictè a nobis repetiturũ,

Rom.9.f.31. 32. Gal.5.a.6. Heb.11.a.46. &c.totum. Psal.130.a.3. &.143.a.2.

neq; acerrima iuſtitiæ ſuæ norma ea examinaturum eſſe: verùm cunctis eorum defectibus condonatis, Chriſti gratia vt plenè perfecta eſſe accepturum.

M. *Quando igitur Deus per fidem tum vt iuſti habeamur, nobis largitur, tum opera etiam noſtra per eam ſine offenſione accipit: narra mihi, ingenitámne naturæ virtutem, an gratuitum Dei munus eſſe fidem exiſtimas?*

Math.16.c.17 Mar.9.c.23. 24. Iob.9.c.38.39 1.Pet.1.d.21. Luc.24.c.24. 27.&41.46. Rom.10.b.8. c.14.d.16.17. Coloſ.1.b.9. 1.Tim.2.d.7.

A. Donum Dei, idq; eximium certè atq; præcellens fides eſt. Nam Deus nos verbo ſuo inſtituens, & mentibus noſtris ſancti ſpiritus ſui lumen clariſsimum præferens, aptos nos efficit ad ea diſcenda credendáque, quæ alioquin obſcuræ intelligentiæ noſtræ vis nullo modo capere poſſet. Quod percipientes Apoſtoli, à Domino precantur, vt fidem ipſis adaugeat.

Luc.17.d.5.

M. *In tempore ipſo in precationis mentionem incidiſti. Poſtquam enim legis diuinæ, Symbolique, hoc eſt profeſſionis fidei Chriſtianæ declaratio eſt a te iam perfecta: ſupereſt vt proximo loco de oratione, gratiarúmque actione dicatur. In expoſitione verò orationis, quæ eſt ſeruanda diſtributio?*

A. Hæc

ποτόμως ἐιαπράξῃν, μήτε κατὰ τὸ ἀκριβοδίκαιον αὐλὰ κρετάσειν. ἀλλὰ πᾶσι τοῖς αὐτῷ ἐλλείμμασι συγγνώμην νέμοντα, διὰ χριστὸν ὡς αὐτοτελῆ ὄντα ἀποδέξεσθαι.

Δ. Ἐπειδὴ γοῦν ὁ Θεὸς διὰ πίστιν τε δικαίους εἶναι ἡμᾶς χαρίζεται, καὶ τὰ ἡμέτερα ἔργα δι' αὐτὴν εὐνοϊκῆς ἀποδοχῆς ἀξιοῖ. ἐπὶ νοῦ πότερον φύσει ἡμῶν ἐγκινοεῖδές τινα δυνάμιν, ἢ καὶ ἄμισθον τοῦ Θεοῦ δῶρον εἶναι τὴν πίστιν νομίζῃς.

Μ. Θεοῦ γε τὸ δῶρον ἡ πίστις, καὶ μάλα ἰσχυόν τε καὶ ὑπερφυές ὄστι. καὶ γὰρ ὁ θεὸς ἡμᾶς ᾧ αὐτοῦ λόγῳ παιδεύων, καὶ ταῖς διανοίαις ἡμῶν τὸ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ φῶς λαμπρότατον ὑπαναφαίνων, ἱκανοὺς ἡμᾶς ποιεῖ μανθάνειν καὶ πιστεύειν, ἃ μὴ ἄλλως οὐκ ἐδυνάμεθα ὑπὸ τὴν ἄγαν ἀφυΐας περινοεῖν. τοῦτο σωφρονοῦντες ἑαυτοῖς οἱ Ἀπόστολοι εὔχονται ᾧ Κυρίῳ τὴν πίστιν αὐτῶν ἐπαυξῆσαι.

Δ. Ἐναὐτῷ ᾧ χωρῷ τῆς προσευχῆς ἐποιήσω τὴν μνείαν. ἐπεὶ γὰρ τὸν θεῖον νόμον τε, καὶ τὸ Σύμβολον, ἅγιοι τὴν τῆς Χριστιανικῆς πίστεως ὁμολόγησιν ἱκανῶς διεσάφησας, ἐπόμενον ἂν εἴη διεξελθεῖν νοῦν τὰ περὶ προσευχῆς καὶ εὐχαριστίας. Περὶ προσευχῆς δὲ τὸν λόγον ποιούμενοι ποίᾳ μεθόδῳ χρησόμεθα.

Μ. Ταύτη, εἰ μή σοι ἄλλως δοκῇ, ὦ διδάσκαλε. πρῶτον λέγωμεν παρ' οὗ. δεύτερον, ὅτι ποίαις ἐλπίσι. τρίτον, πῶς διακείμενοι. τελευταῖον, τί αἰτεῖσθαι ὀφείλομεν.

Δ. Πρῶτον οὖν εἰπέ, τίνι νοῇς εὔχεσθαι δεῖν ἡμᾶς.

Μ. Ενὶ θεῷ, καὶ ἄλλῳ οὐδενί.

Δ. Διὰ τί;

Μ. Επειδὴ ὁ θεὸς μόνος τῆς ζωῆς ἡμετέρας καὶ τοῦ ἀσφαλίσματος, καὶ τῆς σωτηρίας, καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν τὸ κράτος ἐν τῇ ἰδίᾳ δεσποτείᾳ ἔχει, εὔλογον ἡμᾶς παρ' αὐτοῦ καὶ αἰτεῖν καὶ προσδοκᾶν ἅπαντα, ὅσων χρείαν ἔχομεν, καὶ εἰς κινδύνους ὁποιουσδηποτοῦν καταστάντας πρὸς τὴν βοήθειαν αὐτοῦ καταφεύγειν.

Δ. Τίνος χάριν οὐκ ἔξεστι προσευχὰς ἀναπέμπειν τοῖς ἁγίοις ἢ τοῖς εὐσεβέσιν ἀνθρώποις τοῖς τελευτήσασιν ἤδη τὸν βίον, ἢ καὶ τοῖς ἀγγέλοις;

Μ. Οτι ὁ θεὸς τὴν ἡμετέραν ἐκείνου μόνου ἐπίκλησιν, ὡς θεραπείαν τῇ αὐτοῦ μεγαλειότητι ἰδίως προσήκουσαν ἀπαιτεῖ, ἣν οὐ θέμις ἄλλῳ ἀπονέμειν.

Δ. Η καὶ ἄλλο τί ἐστι

Μ. Εἰ προσευχὰς ποιούμενοι ἄλλον ὁποιονοῦν

A. Hæc, niſi aliter tibi viſum fuerit, magiſter, vt primùm, a quo: deindè, qua fidentia: tertiò, quo mentis affectu: poſtremò, quid ſit precandum declaretur.

M. *Principio igitur narra mihi quem putes precibus appellandum eſſe?*

A. Vnum Deum, præterea neminem.

M. *Quam ob rem?*

A. Quoniam Deus, vitam, præſidium, ſalutem noſtram, bonáq; vniuerſa, ſolus in poteſtate ditionéque ſua tenet, par eſt, vt omnia quæ nobis opus erunt, ab illo poſtulemus & expectemus, & vt in cunctis periculis in eius tutelam perfugium habeamus. *Pſal.17.b.7. & c.& 28.a. 46.& 78.& 104.& 107. totus.*

M. *Quare diuos, ſiue pios homines, qui ex hac vita migrarunt, aut etiam angelos non precabimur?*

A. Quia Deus noſtram ſui ſolius implorationem, vt cultum, qui ad ipſius maieſtatem propriè & priuatim ſpectat, requirit, quam non licet alteri cuiquam tribuere. *Pſal.50.c.15 & 89.b.26. Iob.16.c.21. 24.Iſa.48.b.11*

M. *Ecquid præterea?*

A. Si in precatione alium aliquem, præter

Rom.10.b.8.c. ter ſolum Deum appellaremus, ſine au-
14.d.16.17.& 14.d.23. thoritate verbi diuini, & quod conſequẽs
Heb.11.b.6. eſt, ſine fide, quæ verbo Dei nititur, id faceremns: quod facere, non eſſet Dei numini pietatem tribuere ſed in eius grauem offenſionem incurrere.

M. *Perge nunc exponere, qua fidentia mortales miſelli, qui multis modis ſumus indigniſſimi, Deum immortali gloria præcellentem compellere audeamus.*

Pſal.79.b.8.9 *A.* Precaturi, non in Dei conſpectum in-
Dan.9.c.18. ſolentur nos damus, quaſi promeriti vt
Ioh.14.b.13. exaudiamur: Verùm noſtram indignita-
& 16.c.23.24 tem agnoſcentes, Chriſti Mediatoris no-
Epiſt.2.d 18. mine aditum habemus, quo deprecato-
1.Tim 2.b.5. re, diuinæ maieſtatis beneuolentiam no-
Heb.4.d.14.16 bis non eſſe defuturam confidimus.
& 10.d.19. 22.

M. *Qua ratione in hanc, quam dicis, ſpem adduceris?*

A. Promiſſis diuinis, nobis in ſacris lite-
Matb.21.c.21 22. ris per Chriſtum factis, fidem habeo, ni-
Mar.11.d.22. 23.24. hil dubitans, quæcunq; certe fide a Deo
Ioh.14.b.13. Patre Chriſti nomine precamur, quin ea
& 16.c.23.24 quantùm quidem nobis conducent, ex-
Heb.10.d.19. 22.23. oraturi ſimus.

Iac.b.1.c.6.7 M. *Iam quo mentis ſenſu Deus implorã-*
& 4.c.3. *dus ſit, declara.*

A. Si

ονδηπολοιῶν παρὰ τὸν Θεὸν μόνον ὀπιχαλεσαίμεθα ἂν, οὕτω ποιήσαιμεν ἄνευ πάσης ἀπὸ τ̄ θείᾳ λόγᾳ πληροφορίας, καὶ ἀκολούθως τυγχ ἄνευ πίστεως, ἥτις ϕ̄ θείῳ λόγῳ ἐρρίζωται. ὅπερ οὐκ ἂν εἴη εἰς τὸ τ̄ Θεοῦ ὄνομα εὐσεβεῖν, ἀλλὰ δήπου αὐτῷ προσκρούειν.

Δ. Μέτιθι νῦν ὅπως τὸ διασαφῆν πῶς ἂν ἡμεῖς, οἱ ἀνθρώπια ἄθλια πεφυκότες, καὶ παντοδαπῶς ὄντες ἀναξιώταλοι, τὸν ἀθανάτῳ δόξῃ ὑπερβάλλοντα Θεὸν προσφωνῆν θαρσῶμεν.

Μ. Οταν μέλλωμεν εὔχεσθαι, οὐ πρόσιμεν ϕ̄ Θεῷ παρρησιαζόμενοι, ὡς ἄξιοι ὄντες ἔτυχε θαι. ἀλλὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἀξίους ἡμᾶς ὅπως γινώσκοντες, ὅπως ϕ̄ χριστῷ τ̄ μεσίτῃ ὀνόματι προσήλυσιν ἔχομεν, οὗ τ̄ ὑπερένευξιν ποιούμενοι τ̄ θεὸν πρὸς ἡμᾶς εὐνοϊκῶς ἔχειν ἐλπίζομεν.

Δ. Πῶς δὲ ταύτην, ἣν λέγεις, τ̄ ἐλπίδα ἔλαβες;

Μ. Ταῖς τ̄ θεῖᾳ ἐπαγγελίαις, αἵτινες ἡμῖν ἐν ταῖς ἱεραῖς γραφαῖς διὰ χριστοῦ πεπίστευται, πιστεύω, πάνυ πεπεισμένος ὅτα μὴ βεβαίας πίστεως παρὰ Θεοῦ τ̄ παντὸς, ἐν ϕ̄ ὀνόματι τ̄ χριστοῦ αἰτήσωμεν, ἐκεῖνα λήψεσθαι, ἐφόσον μέλλῃ ἡμῖν ὠφέλιμα εἶναι.

Δ. Νῦν δήλωσον πῶς τὸν νοῦν διατίθεσθαι ὀφείλομεν ἐν τῷ προσεύχεσθαι τῷ Θεῷ

Μ.

Μ. Εἀν ἡ τ῀ῦ ἡμετέρων ταλαιπωριῶν καὶ πλημμελημάτων, οἷς σωνεχόμεθα, ἀναμνησις μεγίσας, ὡς καὶ τρίπει, λύπας τοῖς διανοίαις ἡμῶν ἐμποιῇ, αἰάγη ὅλως ἐστὶ πάσης ἐυχῆς ἄξιον ἡμῖν δοκεῖν, ἐκείνης ἀπαλλάτεσθαι δ σωγδότος μερίμνης. καὶ οὕτω μ῀ὴ πάσης προσλιπαρήσεως καὶ ἱκετηρίας καὶ διαπύρου τινὸς διαθέσεως τ῀ὸ θεῖον ἔλεον καὶ ἐπικουρίαν αἰτήσομθμ.

Δ. Οὐκ ἀρκεῖ οὖν ῥήματα μόνον ἐκ δ῀ὲ στόματος πέμπειν, ἔταν ποιώμεθα τὰς λιτάς.

Μ. Ο Κύριος ὑπισχνῆται ἐγγὺς ἔσεσθαι καὶ βοήθειαν παρέξειν τοῖς ἀληθῶς τυτέσι τοῖς μ῀ὴ μνήμονος ἐνοίας αὐτὸν ἐπιδομθμένοις. ἐκείνων γὰρ τὰς ἐυχὰς ἀποδέξεσθαι. διο τ῀ὸν λόγον, ᾧ χρώμεθα προσευχόμθμοι, γνώριμον ἡμῖν εἶναι ἀνάγκη, ὥστε τ῀ὴν γλῶτταν τε καὶ νῶν ἀλλήλοις συμφωνεῖν.

Δ. Ηῆμις παρὰ θεῖ ἀξιοῦν, ὅσων ἡμῖν πόθος πρόσεστί τι;;

Μ. Μὴ γένοιτο τοῖς Χριστιανοῖς τ῀ῶν ἀνθρώπων αἰτεῖν τι παρὰ θεῖ ἐν ᾧ δ῀ὲ Χριστ῀ὸ ὀνόματι, ὅπερ ᾧ τοῦ θεῖ καὶ δ῀ὲ Χριστοῦ βουλήματι διαφωνῇ, καὶ οὕτω ᾧ τε θεῷ δοῦναι ἀνάξιον ἦ, καὶ ἡμῖν λαμβάνειν βλαβερόν. διὸ ἦν αἰ πάν μ῀ὴπως ἡμεῖς τ῀ῇ ἰδίᾳ παρακολουθοῦντες

A. Si miſeriarúm ſcelerùmq; noſtrorum, quæ nos opprimunt, recordatio acerbiſſimos, ita vti par eſt, animorum dolores nobis cõmoueat: fieri aliter non poteſt, quin omnibus exoptemus votis, vt ex illa conſcientiæ ſolicitudine, quę nos ita vexat, eripiamur: atque ita omni obſecratione, obteſtatione, ſummóq; mentis ardore, diuinam miſericordiam & auxilium efflagitabimus. *Pſal.6.& 38. totus & 50. c.15.& 124. totus. Rom.7.d.18. &c.& 8.d.23 23.c.26.& 12.c.12. 2.Cor.3.b.4.f. Luc.18.a.6.f. 7. Ephe.6.c.18. Coloſ.4.a.2. 1.Tim.2.a.1.*

M. *In precatione igitur verba ſolùm ex ore fundere ſatis non erit?*

A. Pollicetur dominus ſe propè adfuturum auxiliúmq; laturum ijs ſolum, qui verè ipſum, hoc eſt, memori mente implorant, eorum enim vota ſibi pergrata eſſe. quamobrem neceſſarium eſt eam orationem, qua in precatione vtimur, nobis eſſe cognitam, vt lingua atq; mens vno conſenſu iungantur. *Pſal.34.c.15. &.145 c.18. 19.1.Cor.14. b.7.c.11,14.15*

M. *Fas ne eſt, quæcunque, quorum deſiderio aliquo tenemur, a Deo precari?*

A. Deus prohibeat, vt Chriſtiani homines Chriſti nomine quicquam a Deo poſtulent, quod ſit contra Dei & Chriſti voluntatem, atque ita & indignum ſit quod largiatur Deus, & nobis etiam accipere pernitioſum. Quam ob cauſam ne effe- *Math.7.b.11. &.20.b.22. Ioh.16.c.23. 24 Iacob.4.a.3. 1.Ioh.5.c.14. 15.*

ctione

ctione animi impulsi incõsideratè in precatione aberremus, certa nobis formula regulàque est ab ipso Christo expressa, ad quam preces nostras perpetuò debemus accommodate.

M. *Quænam ea est?*

Math.6.b.9. 10.&c. Luc.11.a.1.2. &c.

A. Eadem nimirum ipsa, quam diuinus ille præceptor auditoribus suis, nobisque per eos, vniuersis prescripsit, in qua cuncta, quæ a Deo postulari licet, quæq; nobis impetrare expedit, breuiter comprehensis perpaucis sententijs cõplexus est quæ precatio, de conditoris nomine, Dominica nuncupatur. Si igiter cœlestem magistrum diuina voce præmonẽtem audiemus, haud vnquàm a precationis rectæ prescripto deerrabimus.

M. *Dominicam igitur precationem pronuntia.*

Math.6.b.9. &c. Luc.11.a.2. &c.

A. Precaturi, inquit Dominus, ita loquimini. PATER NOSTER QVI ES IN COELIS, SANCTIFICETVR NOMEN TVVM. VENIAT REGNVM TVVM: FIAT VOLVNTAS TVA, SICVT IN COELO, SIC ETIAM IN TERRA. PANEM NOSTRVM QVOTIDIANVM DA NOBIS HODIE. ET REMITTE NOBIS DE-

θουῶντες διαθέσει ἀπερισκέπτως περὶ προσευχῆς ἀσχήσωμεν, τύπος τις ἢ χαιρὸν ἡμῖν ὑπὸ χριστοῦ προτίθεται, ᾧ τινι δεῖ ἡμᾶς συνεχῶς ἁρμόσασθαι τὰς εὐχὰς ἡμῶν.

Δ. Τίς δή ἐστιν;

Μ. Αὐτὸς δηλονότι, ὃν ὁ θεῖος διδάσκαλος τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς, καὶ ἡμῖν ὡσαύτως δι' αὐτῆς ἅπασι παρέδωκεν, ἐν ᾧ σύμπαντα, ὅσα ἢ αἰτεῖσθαι παρὰ Θεοῦ θέμις, ἢ τυγχάνειν ἡμῖν συμφέρει εἰς σωτηρίους τινας γνώμας ἀνεκεφαλαιώσατο, ἢ προσευχὴ ἐπωνύμως ᾗ ἐξηγητῆ, Κυριακὴ μετωνομάσθη. Ἐὰν οὖν τοῦ οὐρανίου διδασκάλου ἡμᾶς διὰ τῆς θείκης αὐτοῦ φωνῆς νουθετουμένους ἀκούσωμεν, τοῦ ὀρθῶς προσεύχεσθαι οὐδὲ ποθ' ἁμαρτήσομεν.

Δ. Τὴν προσευχὴν οὖν τὴν Κυριακὴν ἤδη λέγε.

Μ. Ὅταν μέλλητε προσεύχεσθαι (φησὶν ὁ Κύριος) οὕτως εἴπατε. Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου· ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου· γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον. καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς

„ μεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν. καὶ μὴ
„ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡ-
„ μᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασι-
„ λεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶ-
„ νας. Ἀμήν.

Δ. Πότερον οἴει ταῦτα δεῖν ἡμᾶς ᾧ αὐτῷ ἀεὶ λόγῳ χρωμένους ἀγορεύειν, ὥστε θεμιτὸν εἶναι ἐνίοτε ἐν ἑτέροις ῥήμασιν ἁμαρτάνειν;

Μ. Ἔξεστιν ἀνενδοιάστως ἐν ἄλλοις ῥήμασιν ἱκετηρίας τῷ Θεῷ προσάγειν ἐὰν περὶ τὴν ἴσην ἔννοιαν τῆς προσευχῆς ταύτης μὴ ἀσχολῶμεθα, καὶ μὴ τὴν πίστιν καὶ διάνοιαν αὐτῆς, ἣν ἀνανεωσάμενοι τὸν Θεὸν ἐπικαλούμεθα.

Δ. Πόσα μέρη ἐστὶ τῆς Κυριακῆς προσευχῆς;

Μ. Αἰτήσεις ἔξ, ἃς κατ' ἄλλους, ἑπτὰ περιέχει, εἰς δύο δὲ μέρη διαιρεῖται. ὧν τὸ πρότερον τὰ τρία πρῶτα αἰτήματα περιλαμβάνον τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης κηδεμονίαν μόνον, ἕτερον δὲ πρὸς τὸ ἡμέτερον λυσιτελὲς ἰδίως ἀναφέρεται, καὶ τὰ τρία ἢ τὰ τέσσαρα ἐπόμενα αἰτήματα ἔχει.

Δ. Διὰ τί τὸν Θεὸν οὕτω διαῤῥήδην προσαγορεύεις, εἰπὼν, Πάτερ ἡμῶν;

Μ.

DEBITA NOSTRA, SICVT ET NOS REMITTIMVS DEBITORIBVS NOSTRIS. ET NE NOS INDVCAS IN TENTATIONEM, SED LIBERA NOS A MALO. QVIA TVVM EST REGNVM, ET POTENTIA, ET GLORIA IN SECVLA. AMEN.

M. *An existimas nos ista ad verbum expressa semper debere recitare, ita vt vno verbo aberrare non liceat?*

A. Licitum est sine vlla dubitatione, verbis alijs Deo preces adhibere, si modò à precationis huius sensu non declinemus, eáque fiducia atq; méte, quam antè dixi, Deum imploremus.

M. *Quot sunt Dominicæ precationis partes?*

A. Postulata quidem sex, aut vt quidam partiuntur, septem complectitur, ex duabus tamen vniuersè partibus constat: ex quibus vna priores tres postulationes cõtinens, ad diuinam gloriam directò spectat: altera ad nostram peculiariter vtilitatem attinet, & tres, aut quatuor posteriores petitiones comprehendit. *Partes Dominicæ precationis.*

M. *Cur Deum ita nominatim compellas, dicens,* PATER NOSTER?

Psal.33.b.15. 14.& 34.c.15. 17.18.& 94. b.9.10.11.& 139.a.1.2.& & 145.c.18.19.

A. Quoniam non vt absenti, surdóue verba facio, sed Deum patrem, vt præsentem inuoco, pro certo habens, preces illũ meas audire: nequicquam enim alioquin opem ab eo peterem.

M. *Verba sigillatim paulò accuratius excutiamus: Deum quare nuncupas* PATRIS *nomine?*

Mat.21.c.21. 22. Mar.11.d.22. 23.24. Ioa.16.c.23. 24. Heb.10.d.19. 22.23. Iacob.1.a.6.7 Rom.8.c.15. 16. Gal.4.a.6. Mat.7.b.7.11.

A. Quia rectè precandi fundamentum, vt superiùs diximus, in exorandi spe firma positum est, voluit Deus suauissimo nos patris vocabulo ipsum appellare, vt fidenter ad se, suíq; auxilij summa cum expectatione, haud aliter ac suum filij parentem assolent, accederemus: imò vt spe tam multò meliore, quàm vlli liberi de naturali patre habere possunt, ipsum adeamus: quàm longe Deus cœlestis ille pater, potestate, bonitate, propensaque ad iuuandum voluntate, terrestribus parentibus vniuersis excellit.

M. *Nunquid nos aliud commonefacit paternum hoc nomen?*

Luc.11.b.9.13 Mal.1.b.6. Mat.16.d.39 42.

A. Vt in precando debitam à liberis patri cœlesti pietatem, honorem, obsequium præstemus, eóque animo, qui filijs Dei conue-

Μ. Οτι λέγοις αὐτῷ σὺχ ὡς ἀπόντι ἢ ἀκούοντι προσφέρω. ἀλλὰ Θεὸν τὸν πατέρα ὡς παρόντα δηπεῖθεν λαμβάνω, πληροφορηθεὶς ὅτι ἡμῶν ἡμετέρων εὐχῶν ἀκούει· ἄλλως γὰρ τοῦ ἀγγέλου αὐτοῦ μάτην ἂν προσκαλέσαιμι.

Δ. Τὰ ῥήματα καθ' ἓν ἐξετάσωμεν ἀκριβέστερον. διὰ τί προσαγορεύεις τὸν Θεὸν ἀπὸ τοῦ Παιδὸς ὀνόματος;

Μ. Επειδὴ ἡ τοῦ ὀρθῶς προσεύχεσθαι χρησις, ὡς καὶ ἄνω ἐρήκαμεν, ἐν βεβαίᾳ τινὶ ἐλπίδι τοῦ λήψεσθαι αἰτεῖται, βούλεται ἡμᾶς τῷ χρηστοτάτῳ Θεῷ παιδὸς ὀνόματι χρωμένους αὐτὸν προσφωνεῖν, ὅπως αἰτοῦσιν εὐθαρσῶς, ὡς τέκνα παιδὶ προσίωμεν, αὐτὸν ἡμῶν βοηθὸν ἔχειν πεποιθότες. καὶ μὴν καὶ ἵνα τοσούτου πλείονα ἐλπίδα ἔχοντες, ἧττον τοῖς φυσικοῖς ἐκπίπτωμεν προσγίνεται παρέχειν τοῖς παισὶν ἡμῶν, ἐκείνῳ προσευχόμενοι, ὅσῳ Θεὸς ἐφορᾷ πολὺ δυνατώτερος, καὶ ἀγαθώτερος, καὶ προθυμότερος βοηθεῖν ἅπασιν τοῖς γνησίως γεννητόρων τυγχάνουσι.

Δ. Η καὶ τι ἄλλο ὑπομνᾷ ἡμᾶς τὸ τοῦ παιδὸς ὄνομα;

Μ. Οτι προσευχόμενοι τὸν ὀφειλόμενον τῷ πατρὶ ὑπὸ τῶν παίδων ἐρανίζεσθαι, καὶ τιμᾶν, καὶ ὑπακούειν προσφέρειν, καὶ νομοῦ τοι-

ῦτον ἔχειν ἐφείλομεν, οἷος ἂν πρέποι τοῖς ἡμῖν Θεῷ.

Δ. Τίνος ἕνεκα Θεὸν δυναμικῶς τε ἐμέτερον πατέρα μᾶλλον, ἢ τε σὸν ἰδίᾳ ὀνομάζεις;

Μ. Παντὶ δῆλον ἐστὶ βεβαίως ἔχειν ὁμολογῶ, Θεὸν κοινὸν εἶναι ἁπάντων πατέρα. ἀλλ' οὕτω θερμοὺς εἶναι χρὴ Χριστιανοὺς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπῃ, ὥσθ' ἕκαστον τὸ κοινῆς πάντων ὠφελείας ἐφίεσθαι· δι' ἣν αἰτίαν οὐ μόνῃ ἐυχῇ ταύτῃ ἐυδόκιμον ἂν εὕροις ἀπὸ τῶν ἄλλων χωρίσθην, ἀλλὰ ταύτῃ κοινῶς ὑπὸ πάντων ἀξιοῦμαι.

Δ. Μῶν τί ἐστι παρὸς ἐμοὶ τοῦτοις;

Μ. Οἱ πλούσιοι καὶ ἐυγενεῖς τῶν ἀνθρώπων μισοῦνται τῶν πενήτων καὶ δυσγενεστέρων μὴ ὑπερορᾶν, ἀλλ' αὐτοὺς ὡς αὐτὰ δίλφους ὄντας φιλεῖν, οὓς ὁ Θεὸς τε τῶν ὑμῶν τιμῆς οὐκ ἀπαξιοῖ καὶ ἀνακαλεῖν οἱ ὅπη δυσκλείᾳ καὶ δυστυχίᾳ μαλισθα καταφρονούμενοι ἐν ᾧ βίῳ τούτῳ, ταύτης τε παραμυθίας ἀπολαύειν ἔχουσιν, ὅτι πατὴρ ἐστὶ σφίσιν ἐν οὐρανῷ δυνάμει τε καὶ ἐυνοίᾳ εἰς αὐτοὺς ὑπερβάλλων.

Δ. Διὰ τί ἐν οὐρανῷ εἶναι τε Θεὸν λέγεις;

Μ.

conuenit, affecti simus.

M. *Quare Deum promiscuè* NOSTRVM PATREM, *potiùs quam tuum propriè nominas?*

A. Pio cuique licitum esse fateor, Deum appellare suum, is tamen amoris inter Christianos ardor esse deberet, vt vnusquisq; , quòd ad omnium commune cómodum attinet, spectaret: quam ob causã in vniuersa ista postulatione nihil a reliquis seperatim, verùm publico cunctorum nomine omnia efflagitantur.

Psal.22.a.1.2 Rom.1.a.8. 1.Cor.1.a.4. Rom.11.b.4.5 c.10,d.16. 1.Cor.10.f.24 & 13.b.5.& 12.b 11.&c. c.21.&c.d.25 26.&c.

M. *Ecquid amplius?*

A. Diuites & optimates commonefiunt, ne pauperes humilioréſq; contemnant, sed vt eos tanquam germanos fratres, beneuolentia complectantur, quibus Deus filiorum honorem tribuere non dedignatur. Rursùm verò tenuissimi quíq; miselliique homines, qui in hac vita maximè neglecti esse solent, hac intereà spe mentes suas possunt recreare, quòd patrem in cœlo summa præditum potestate, sibíque beneuolentissimum habeant.

Malac.2.b.10 Iob.8.c.41. Ephe.4.a.5.6. Iacc.2.a.1.2. 3.5. Deut.10.c.17. &c. Psal.10.c.17. 18.& 68.a.5. &. 146.b.6 7.8.

M. *Quare Deum ais* IN COELO ESSE;

Psal.11.b.45 &c.& 20.b.6 & 33.b.13.14 &.13.a.45.46 & 145.a.3.

A. Propterea quòd credam Deum in sempiternæ, & felicissimæ beatitudinis excelsissimo gradu, cœlíq; quasi arce altissima imperium gerentem, rerum simul omnium præpotentem esse, & supera, infera, media, vniuersa, vt in præsentia sua, conspectúq; posita, intelligere atque gubernare.

M. *Ecquid preterea.*

Colos.3.a.1.&c.

A. Monemur ne quicquam Deo non dignum postulemus, sed vt cœlestem patrem alloquentes, mentes a terra rebúsq; terrenis excuscitemus atq; auocemus: superáque & cælestia meditãtes, fælicissimã illã parẽtis nostri beatitudinem, cœlúmq; vt paternam per Christum hæreditatem, sũma semper cupiditate expetamus.

Rom.8.c.17. Ephe.1.c.14.d 18. Heb.9.d.15. 2.Pet.1.a.3.4.

M. *Aperto igitur nobis nunc tam fœliciter vestibulo hoc primo, ingressionéq; ad precandum, perge ad prima petitione.*

A. Principio petimus, VT DEI NOMEN SANCTIFICETVR.

M. *Hoc quam habet sententiam?*

Iosu.24.c.14. 23. Psal.89.a.5.6 &c. Psal.96.a.1.2. 3.&c.& 97.b.

A. Postulamus primùm vt diuinum nomen mortalibus quàm maximè cognitũ manifestúmq; reddatur, eiúsq; honor atq; decus vbiq; terrarum & gentium, ita

vt

Μ. Οτι πιςεύω θεὸν ὑψηλοτάτην τ ὄντων καὶ μακαριωτάτης εὐδαιμονίας βαθμῷ, καὶ οἱονεὶ ὑπερτάτῃ τῆς οὐρανοῦ μοναρχουῦτα, ἁπάντων ὡσαύτως τ πραγμάτων ἔχειν τὸ κράτος, καὶ τὰ τε ἄνω, καὶ τὰ κάτω, καὶ τὰ ὲν μέσῳ ὅλα ἅπαντα, ὡς περὶ ὁμμάτων κείλωα συνέχειν καὶ διακοσμεῖν.

Δ. Μῶν τι λείπεται.

Μ. Παιδευόμεθα μηδὲν αἰτῆσθαι, ὅπερ ἀνάξιον ἢ ἐξ θεῦ, ἀλλὰ τῷ οὐρανίῳ παῖδι διαλεγόμενος τὰς δεήσεις ἀπὸ γῆς καὶ γῆϊνων πραγμάτων ἀνεγείρειν καὶ ἀναχαλεῖσθαι, καὶ τὰ οὐράνια μελετᾶν τις, τ εὐδαιμονεςάτου τῆς παῖδος ἡμετέρᾳ μακαριότητα, καὶ δυρεὰν, ὡς τ παῖδα διὰ χριςοῦ κληρονομίαν θεῖα, ἀεὶ μᾶλιςα πάντων δοκιμοῦντα.

Δ. Ἀνεφγμένης οὖν ἤδη οὕτω μακαρίως τ πατρώας εἰς τ προσευχὴν εἰσόδου ταύτης, μετὰ δὴ τ πατρῴου αἴτησιν.

Μ. Πρῶτον αὐτῦ μὲν ἁγιασθῆναι τὸ ὄνομα τῦ Θεῦ.

Δ. Ποῖόν ἔςι τὸ βούλημα αὐτῦ;

Μ. Πρώτως ἐυχόμεθα τὸ τῦ θεῦ ὄνομα ἁγιασθῆναι τοῖς ἀνθρώποις γενέσθαι ὅτι μᾶλιςα γνώριμον καὶ δῆλον, καὶ τιμᾶν τιμᾶν καὶ τ κόσμος αὐτῦ πανταχοῦ τ οἰκουμένης, οὕτω λαμπρυνόμενος,

ὡς προσήκει. ἔτα, τὰ τῆς πλάσεως καὶ χειρῶν θείων ὀνόματα παντελῶς ἀφανίζεσθαι καὶ ἐξαλείφεσθαι, ὥστε τὸ θεῖον θεοῦ τοῦ οὐρανίου παῖδος μόνου ὄνομα καὶ δόξαν τιμᾶσθαι, καὶ ὑπὸ πάντων, ὅσοι ἐν πάσαις ἡλικίαις καὶ ἐν πᾶσι τόποις καὶ ἔθνεσιν ἔζησαν, καθαρῶς καὶ ἁγνῶς θεοκλυτεῖσθαι.

Δ. Τί περὶ τούτοις;

Μ. Ἔτι δεόμεθα τὸ ἱερὸν τοῦ θεοῦ ὄρεσμα διὰ τὰ ἡμῖν πεπλημμεληκόσι μὴ λοιδορεῖσθαι, καὶ οἱονεὶ ἀτιμίαν τινὰ ὑποιοῦσιν. ἀλλὰ τοὐναντίον διὰ τὴν ἡμετέραν εἰς τὸν θεὸν εὐλάβειαν, καὶ εἰς ἅπαντας φιλανθρωπίαν μείζονα δεξάζεσθαι.

Δ. Πρόσθες νυν.

Μ. Δεύτερον ἐυχόμεθα, τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ ἐλθεῖν. τοῦτο δὲ, ἵνα τῷ θείῳ τοῦ λόγου αὐτοῦ καὶ εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ ἀληθείαν, δι' ἧς τὰς τῆς ἀθλιοτάτων καὶ ἐυσεβῶν ἀνθρώπων καρδίας ὁ θεὸς βασιλεύει, σκότος κεκαλυμμένον οὐ περιέδη. ἀλλ' ἵνα ἡ γνῶσις αὐτοῦ μᾶλλον ἔτι καὶ μᾶλλον φανερωθῇ τοῖς ἀνθρώποις, τῷ θείῳ αὐτοὺς διδασκαλίαν παιδεύσασα. Ἱκετεύομεν δὲ τὸν θεὸν τὰς πανούργους ἀπάτας σκεδάσαι, καὶ τὰς τοῦ Σατανᾶ τε καὶ τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων

πων

vt conuenit, illustretur, Vtq; ficiorum futiliúmque Deorum nominibus prorsùs, obliteratis & abolitis, solus Dei cœlestis patris diuinum nomen atque maiestas in honore habeatur, atque ab omnibus omnium ætatum hominibus vbicunq; locorum atque gentium, puris integrísque mentibus imploretur.

7.9.&.113.& 115.&.135.& 145.toto. Iob.4.c.23.24. Rom.1.c.23 & 11.c.36.&.16 d.27. 1.Cor.10.g.31. Eph.3.d.20. 21. 1.Tim.1.d.17.

M. *Quid adhuc superest?*

A. Optamus ne in sacrosanctum Dei nomen ob aliqua delicta nostra, maledicta conferantur, illiq; quasi infamia quædam inferatur: sed vt potiùs per nostrà in Deum religionem beneficentiámq; erga homines, diuinum nomen omni laude cumuletur.

Esa.52.a.1.6. Ezech.36.d. 20.21. Rom.2.d.24. Math.5.c.16. 2.Thes.1.d. 11.12.

M. *Perge porrò.*

A. Proximo loco postulamus, vt DEI REGNVM ADVENIAT, hoc est, ne diuinam sui verbi atq; Euangelij Christi veritatem, per quam in innocentium piorúmq; hominum cordibus Deus regnat, obscura caligine tectam latere patiatur: sed vt eius noticia mortalibus indies clarius illucescat, cœlesti eos doctrina erudiens. Optamúsque, vt Deus se velit opponere versutis fallacijs, & frangere atque extinguere furentes impetus Satanæ, sceleratorúmque hominum, qui veri-

Math.9.d.38. & 24.b.14. 28.d.19.20. Luc.4.c.18.19 Iob.17.c.17. 20.2.Cor.3.d. 15.16.&.4.c. 2.4.&c. Eph.6.c.18.19 2.Thes.3.c.1.2 Mat.13.d.25. e 38 39.&.15 a.2.3.5.6.&c. Mar.7.c.3.4. &c.b.7.8.9. &c.

Ioh.16.a.2.3. &c.& 17.b. 14.15. veritatem, vel commentitijs fabulis obscurare, vel sæuitia oppressam, radicitùs tollere moliuntur.

M. *Prosequere?*

A. Oramus, vt Deus per sacrum suum spiritum illustrare & moderari velit mentes omnium, qui sunt de ipsius ecclesia, in qua, vt in regno suo, propriè dominatur: eósque, vt suos milites, ope atque virtute sua roborare velit, quò strenuè contra diabolum, mundum, appetitùsq; vitiosos arma capere possint illisq; deuictis, Dei in terris imperium dilatare: & ad extremum, omnibus ipsius pariter atque nostris hostibus conculcatis, atque protritis, Deus vniuersa sub ditionem dominationémque suam subiungat, gloriosissiméq; triumphum agat: & nos etiam vt suos per Christum liberos atq; hæredes, sempiterni tandem sui regni participes faciat.

Ioh.16.c.13. Ephe.3.d.21. Luc.22.d.31. 32. Rom.6.b.12. &c.& 8.a.5. b.9.&c.& 16 c.20. Gala.5.c.25. 26.&c. Ephe.6.b.10. &c.& d.17. 19.19.&c. 1.Pet.5.c.8.9. Matth.25.c.34 d.41.46. Rom.8.c.16. 17.18. 1.Pet.1.a.3.4. Tit.3.c.7.

M. *Quid est deinceps in oratione Dominica.*

A. Vt DEI VOLVNTAS FIAT. Parenim est, vt liberi ad parentum arbitrium totos

Psal.40.b.8. Matth.26.c. 39.42.

πων μανικὰς προσβολὰς κατεργάσασθαι καὶ σβέσαι, ὅσαι τῇ ἀληθείᾳ ἢ διὰ πλασῶν μύθων ὑπιπροσδέξῃ, ἢ δι' ἀπιστίας καὶ λαπιζομένῳ αὐτῷ ῥιζόθεν ἐκκόψῃ πειρῶνται.

Δ. Λέγε τ' ἰφιξῆς.

Μ. Εὐχόμεθα ϕῷ θεῷ διὰ τοῦ ἱεροῦ πνεύματος αὐλὸν καταλάμπειν καὶ κυβερνᾶν τὰς ψυχὰς ἁπάντων, ὅσοι εἰσὶ τ' ἐκκλησίας αὐτοῦ, ἐν ᾗ ὥσπερ ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, ἰδίᾳ χυριεύει. καὶ ἐκείνοις, ὡς ἂν τοῦ στρατιώταις οὖσι διὰ τ' βοηθείας καὶ δυνάμεως αὐτοῦ ἰσχὺν παρίχειν, ὅπως ϕ διαβόλῳ τι, καὶ ϕ κόσμῳ καὶ ταῖς πονηραῖς ὑπὸ τούτοις ἐπιθυμίαις γενναίως ὑπιστρατεύῃ δυνάμενοι, καὶ ἐκείνων καταπολεμοῦντες τ' θεοῦ ὑπὸ γῆς κράτος πρὸς αὔξῃ. καὶ ἐπὶ τοῖς πάντων τοῦ τ' αὐτοῦ καὶ τ' ἡμετέρων πολεμίων καταπατηθῆναι καὶ καταπεπατημένων θεὸν μόνον εἶναι ἁπάντων ἐγκρατῆ, καὶ ὑπὸ φανερὰ θριαμβεύειν. καὶ ἡμῖν ὡς αὐτοῦ παισὶ καὶ κληρονόμοις διὰ Χριστοῦ ὑπάρχουσι τῆς αἰωνίου βασιλείας αὐτοῦ μιλαδιδόναι.

Δ. Τί ἔτι τὰ ἐν τῇ Κυριακῇ προσευχή.

Μ. Ἵνα τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ γένηται. Εἰκὸς γὰρ ὄντος τοῖς παῖσὶ τῆ τ' γονέων βουλῆ ἑαυ-

αυτοις ὅλους ἁρμόσασθαι, ἀλλ' οὐ τοις γοητῆς ἁρισκόντως τῇ τῶν παίδων γνώμῃ πολιτεύεσθαι.

Δ. Διὰ τί προσίβεται, Ως ἐν οὐρανῷ καὶ ὑπὲ τῆς γῆς;

Μ. Επειδὴ αἱ τῶν γηΐνων ἀνθρώπων διάνοιαι τοιαῦται πεφύκασιν, οἵαι ποικίλαις ὑπὸ θυμίαις ἀναφθεῖσαι ὁρμῆσαι πρὸς τὴν ὀργίσεσθαι καὶ πράττειν τὰ προσκρούοντα τῷ θεῷ χαλεπώταται, εὐχόμεθα αὐτῷ διὰ τῆς θείας αὐτοῦ πνεύματος αὐτοῦ ὑπεικούσας οὕτω τὰς ψυχὰς ἁπάντων ἡμῶν πρὸς τὴν τῆς μεγαλειότητος αὐτοῦ βούλημα ὅλας ἀναστρέψαι καὶ πλάσασθαι, ὥστε μηδὲν ποιεῖν ὑπὸ θυμίαν ἢ αὐτῶν, ὅπερ τῷ θείῳ αὐτοῦ θελήματι διαφωνεῖ.
Δ. Ἰδοὺ δὴ ὑπὲ τὰ μὲν ταῦτα.

Μ. Πρὸς δὲ τούτοις εὐχόμεθα ὅσα ἡμῖν ὁρῶμεν ὑπογινόμενα κατὰ τὸ τοῦ θεοῦ βούλησιν μὴ μόνον εὐγνωμόνως φέρειν, ἀλλὰ καὶ ἡδέως ὑπομένειν αὐτά. Ἔτι δὲ, ἐπειδὴ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, τὰ οὐράνια δηλαδὴ πνεύματα, καὶ ἀσίριες περιφανεῖς, ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη, καὶ τὰ λοιπὰ τῷ ὑπ' αὐτοῦ κτισθέντων ἄρχειν, ᾧ θείῳ αὐτοῦ βουλήματι σωφρόνως πείθονται, εὐχόμεθα σύμπαντας ὑπὲ χθονὸς ἀνθρώπους

totos se accommodent, non è contrario vt parentes filiorum arbitratu viuant. *Ioh.5.d.30.& 6.d.38. Eph.6.a.1.*

M. *Quare adiungis*, VT IN TERRA FIAT, ITIDEM ACIN COELO, DEI VOLVNTAS?

A. Quùm terrenorum hominum animi, varijs ardentes desiderijs, ad ea expetenda perficiendáq; concitentur, quæ Deum grauissimè offendunt, precamur vt diuino spiritus sui instinctu nostras omnium mentes ad maiestatis suæ nutum ita totas conuertere atque formare velit, vt nihil vnquam, quod fit contra diuinam ipsius voluntatem apppetamus, aut exoptemus. *Rom.8.a.5.7. &c. Rom.8.a.2.1. b.9.11.&c.a. 14.15.&c. 1.Cor.2.c.12. &c.& 3.d.16*

M. *Perge?*

A. Oramus etiam, vt quæcunq; nobis de diuina voluntate obuenire animaduertimus, ea non tantùm toleranter, sed & libenter etiam feramus, & perferamus. Prætereà quùm angeli ipsius, cœlestes illæ mentes, præclarissima item astra, Sol, Luna, cœteráque sydera ab ipso condita, diuinę eius voluntati assiduè obtemperent, optamus, vt vniuersi in terris mortales exemplar hoc obedientiæ, nobis ante oculis in cœlo propositum imitantes, *Act.21.c.14. 1.Pet.3.d.17. & 4.c.12.13. &c. Psal.19.a.1. &c.& 9.b.18 &c.& 103.d. 20.&c.& 104 a.4.& 135.b. 7.&c.& 136. b.7.8.9. Heb.1.b.6.7. d.14. Apoc.7.a.11. &c.& 19.b. 10.& 22.c.9*

tes, maiestatis suę nutum intueamur, nósque totos ad illum accommodemus, vt quemadmodum in cœlo, ita & in terra nullus reperiatur, qui sacrosanctæ Dei voluntati aduersetur, aut reclamet.

M. *Ecquid amplius?*

Deut. 4. a. 2. & 5. c. 32. & 12. b. 14 Matth. 7. c. 21. & 12. d. 50. & 25. a. 3. &c. 2. Cor. 3. b. 6. c. 14. Gal. 3. c. 5. 175

A. Quando Deus voluntatem suam in sacris literis apertissimè declarauit, quod etiam vocabulo TESTAMENTI, hoc est, SVPREMÆ SVÆ VOLVNTATIS eas nũcupans, clarè indicauit: minimè est dubitandum, eos, qui de scripturarum sententia discedunt, a Dei etiam sensu omninò aberrare.

M. Quando ad ea, quæ quæsita sunt de priore Dominicæ precationis parte, quæ tres illæ petitiones ad Diuinã gloriã propriè spectantes, continentur, satis iã respondisti: ad posteriorem nunc partẽ quæ ad res nobis vtiles respectum habet, commodè transibimus.

A. Posterioris partis primum postulatum est, PANEM NOSTRVM QVOTIDIANVM DA NOBIS HODIE.

M. PANIS *vocabulũ quid significat?*

Psal. 104. c. 1. 5. d. 27. & 105

A. Non ea solùm quæ victum nobis vestitúmque necessarium subministrant, sed

&

τοις τοῦτο τὸ ὑπακοῦς ὑπόδειγμα περὶ ὁμοιότητων ἡμῖν ἐν οὐρανῷ τιθέμενον μιμούμενοις πρὸς τὸ τῆς μεγαλειότητος αὐτοῦ νεῦμα ἀποβλέπειν, καὶ ἑαυτοὺς ὅλους ἐκείνῳ προσαρμόττειν, ἵνα καθάπερ ἐν οὐρανῷ, οὕτω καὶ ἐπὶ γῆς οὐδεὶς εὑρίσκηται, οἷος τῇ ἱερᾷ τοῦ Θεοῦ βουλήσει ἐναντία φρονεῖν ἢ λέγειν.

Δ. Ἐξὶ τι ἄλλο;

Μ. Ὅτι ὁ θεὸς τὸ θέλημα αὐτοῦ ἐν τοῖς ἱεροῖς λογίοις σαφέστατα ἐδήλωσεν ἡμῖν (μαρτυρεῖ δὲ τούτῳ τὸ τῆς διαθήκης, ἤγουν τὸ τελευταίας αὐτοῦ βουλήσεως ὄνομα, ὅπερ αὐτοῖς περιέθηκε) παντὶ τῷ σαφὲς, ὅτι οἱ τῆς τοῦ γραφῶν ἐντολὰς ἁμαρτάνοντες, ἅμα καὶ περὶ τοῦ θεοῦ βούλησιν ὅλως ἀσχέσουσιν.

Δ. Ἐπεὶ πρὸς τὰ ἐρωτηθέντα περὶ τοῦ πρώτου τῆς Κυριακῆς προσευχῆς μέρους, ἐν ᾧ αἰτήσεις αἰτήσῃ πρὸς τὸν θεὸν δόξαν ἰδίαν ἀναφερόμενα περιέχοντα, ἱκανῶς ἀπεκρίνω. νυνὶ δὲ τὸ δεύτερον μέρος, ὃ τῶν ἡμῶν λυσιτελεστάτων ἐπιζήτησιν κατὰ καιρὸν μεταβαίνωμεν.

Μ. Τοῦ δευτέρου μορίου τὸ πρῶτον αἴτημά ἐστι, Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον.

Δ. Τὸ ἄρτος τί δηλοῖ;

Μ. Οὐ μόνον τὰ ἐδώδιμα ἡμῖν καὶ ἐδητὰ ἀναγ-

ναγκαίαν ὑπάρχουσα, ἀλλὰ καὶ συλλήβδην ἁπάντων, ὅσα πρὸς τὸ ἀσφάλειαν καὶ σωτηρίαν τοῦ βίου, καὶ πρὸς τὴν εὐησυχίαν καὶ ἀφοβίαν ζῆν ἀναγκαῖα ἐστι.

Δ. Μῶν τι ἄλλο νυθετεῖ ἡμᾶς τὸ τοῦ ἄρτου ὄνομα;

Μ. Ἵνα μὴ ζητῶμεν ἢ ἱρατίζωμεν τὰ περὶ τὸν σῖτον καὶ σιτίοις ζυφλὰ ἀβρόταλα, μήτε σολὰς πολυτίμους, μήτε δαψιλῆ παρασκευὴν ἡδονῆς χάριν. ἀλλὰ μαλακίαν καὶ θρύψιν χαίρειν ἐάσαντες, τῇ μετρίᾳ καὶ σώφρονι καὶ ὑγιεινῇ διαίτῃ σπεύδωμεν, ἱματισμὸν δὲ ὀλίγον καὶ τὸν προσήκοντα ἀγαπῶμεν.

Δ. Πῶς τὸν σὸν ἄρτον λέγεις, εἰ μὴ ὑπὸ Θεοῦ δίδοσθαι αἰτεῖς;

Μ. Θεοῦ διδόντος ἡμέτερος γίνεται αὐτὸς γὰρ καθ' ἑκάστην δωρεῖται αὐτὸν ἡμῖν εἰς ζοφιὴν, καὶ τοι τῇ ἡμετέρᾳ ἀξίᾳ μὴ ὀφειλόμενον.

Δ. Ἢ καὶ δι' ἄλλην αἰτίαν ἡμέτερος ἄρτος καλεῖται;

Μ. Ἡμᾶς ἡ φωνὴ αὕτη διδάσκει, τὰ πρὸς βίον πρόσφορα ἀναζητοῦντας σώματι πόνους ὑπομένειν, ἢ ἄλλῳ ἀγαθῷ ζόπῳ δικαίως αὐτὰ

& alia vniuersè, quæ ad subsidium cõseruationémq; vitæ, & ad ætatem quietã ac sine formidine traducendam necessariò pertinent. *b.9.10.11.&c. & c.144.s.10. 11.&c. & c.143.s.14. 15.16.*

M. *Numquid pratereà nobis suggerit nomen* PANIS?

A. Ne ad delitias epularum lautissima quæq; néue magni vestimenta pretij, aut sumptuosum apparatum voluptatis causa, solicitè consectemur, ac congeramus: sed vt lautitiam luxuriémque aspernantes, modico, temperato, & salutari victu, cultúq; paruo & commodo contenti simus. *Psal.78.s.18. & c.d.29.30. & c.106.s.14 15. Mat.16.d.25. &c. Luc.16.s.19. &c. 1.Cor.10.b.6. 1.Tim.6.b.7. 8.9. Heb.13.a.5.*

M. *Quaratione* PANEM *vocas* NOSTRVM, *quum eum a Deo tibi donari flagites?*

A. Dei dono noster efficitur, quum ipse eum, meritis licèt nostris non debitum, in singulos dies ad vescendum nobis largiatur. *Matb.7.b.7.8 1.Cor.4.b.7. 1.Tim.6.d.17 Iacob.1.s.17.*

M. *An ob aliã aliquam causam* NOSTER PANIS *nuncupatur?*

A. Commonefacit nos hoc vocabulum, vt victus quærendi causa in laboribus nos corporis exerceamus, aut alijs eum bonis *Gene.3.d.19.*

modis iustè nobis acquiramus, vtq; eò contenti, nunquam alienum quicquam auarè aut dolosè aucupemur.

Epes.4.d.28. 2.Thes.3.b.8. e.10.11.12.

M. *Quando vt industria nostra victum comparemus, Deus nobis mandauit, quare panem ab illo petis?*

A. Quia inutiliter tempus ætatis omne laborioſè ſolicitéque conteremus, niſi ſedulitas noſtra Dei munere proſperos exitus conſequatur.

Pſal.127.a.1.2 1.Cor.3.b.7.

M. *Opulentóſne etiam homines, diuitijs copiiſq; omnibus effluentes, victum quotidianum a Deo poſtulare debere putas?*

A. Nequicquam rerum omnium, quas natura deſiderat, abundantiam comparabimus, niſi Diuina virtute ſalutares nobis vitaléſque fiant. Qua etiam de cauſa, poſt Cœnam quoq;, vt cibum quotidianum, quo iam vſi ſumus, Deus nobis largiatur; hoc eſt, vt eum vitalē nobis ſalutarémque faciat, precamur.

Deut.8.a.3. Pſal.34.b.9. 10.& 78.d. 29.30. Luc.1.c.53.& 4.a.4.& 12. c.15. 1.Tim.6.d.17 Apoc.3.d.17.

M. *Quare hæc verba* QVOTIDIANVM ET HODIE *adiungantur?*

A. Vt a curis, & auiditate omni abhorrentes, ſtudioſéque munera noſtra exequentes, a beneficentiſsimo ea parente quotidiè flagitemus, ad quæ ille quotidiè lar-

Math.6.d.25. & c.7.34. Luc.10.c.14. Phil.4.b.6.

τὰ προρίζεσθαι, καὶ τούτοις ἄρχουσιν, τὸ ἀλλόφυλον μηδέποτ' ὑπὸ φιλοχρηματίας ἢ ἀπάτης θηρᾶν.

Δ. Τῷ Θεῷ προσάξαντος ἡμῖν ἰδίῳ κόπῳ τὸ ζεφλὼ ὀπτηθῆναι, διὰ τί παρ' αὐτοῦ τὸν ἄρτον αἰτεῖς;

Μ. Ὅτι ἀνωφελῶς σύμπαντα τῆς ἡλικίας τὸν χρόνον προνοοῦντες καὶ μεριμνῶντες διαζήσομεν, εἰ μὴ ἡ ὑπερμέγεθης ἡμέτερα τῇ τοῦ θεοῦ χάριτι καταρθωθείη ἀγαθοῦ τέλους τύχοι.

Δ. Μῶν τοὺς εὐπόρους τῶν ἀνθρώπων, οἷς πλοῦτος καὶ ἀγαθοῖς περιῤῥέουσας τὸ ὑπερούσιον ζωφλὼ αἰτεῖσθαι δεῖν παρὰ Θεοῦ νομίζεις;

Μ. Οὐδὲν ὄφελος ὅστις ὧν πάντων, ὧν ἡ φύσις ὀρέγεται, εὐπορεῖν, ἐὰν μὴ θεία δύναμις σωτηριώδη καὶ πρὸς βίον χρήσιμα ποιῇ ἡμῖν αὐτά. διὸ καὶ ἐπεὶ ἐδεήθημεν, εὐχόμεθα τῷ Θεῷ τὸν ὑπερούσιον ἄρτον, ὃν πρότερον ἐλάβομεν, ἡμῖν χορηγεῖν, τουτέστι ζωοποιὸν καὶ σωτήριον ἀπεργάζεσθαι.

Δ. Διὰ τί προσίθεσαι αὐτὰ ἀῤῥήτως, Ἐπιούσιον καὶ Σήμερον;

Μ. Ἵνα φροντίδας καὶ πᾶσαν ἀπληστίαν ἀποστρεφόμενοι, καὶ τὰ δίκαια ἀπροβδαύως πραττοντες, παρὰ παντὸς χρυσολάτου ὀσημέραι αἰτῶμεθα, ἃ σίτος ὀσημέραι διδόναι προ-

θυμότατος εἶναι φιλεῖ.

Δ. Μέτειλθε ὅπῃ τὰ λοιπά.

Μ. Ἐν ᾧ πείμπῳ αὐτήμαλι ἰσχόμεθα ᾧ θεῷ ἄφεσιν ἡμῖν διδόναι τῶν ἁμαρτιῶν.

Δ. Μῶν ἅπαντες; χρείαν ἔχουσι τῆς ἀφέσεως; ταύτης;

Μ. Ἔχουσί γε. οὐδεὶς γὰρ ἂν εὑρίσκοιτο ὁ μὴ πολλὰ ἁμαρτήσας τῷ καθήκοντος, καὶ μὴ πολλάκις ᾧ θεῷ χαλεπῶς προσκόψας. διόπερ ὅσοι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν οὐκ ὀπτιγινώσκουσιν, οὐδὲ ᾧ θεῷ εὔχονται συγγνώμην αὐτοῖς νέμειν, ἀλλὰ ᾧ Φαρισαίῳ ὅμοια πάσχοντες, ἑαυτοῖς ὡς τελείοις καὶ ὁσίοις οὖσι παρὰ Θεῷ, ἢ ἀληθῶς εἰπεῖν, κατὰ θεοῦ ἐγκαυχῶνται, τοιοῦτοι δὲ τῶν πίστεων ἀριθμοῦ, εἷς οὗτος προσέταχται τῆς προσευχῆς κανὼν πρὸς ὃν ἀεὶ ἀποβλέποιεν, καὶ τῆς ἐλπίδος δὲ τεύξεσθαι συγγνώμης τῶν πλημμελημάτων, ἢ σὺν ᾧ μόνῳ δὲ θεῷ ἐλπὶς καὶ εὐελπιστία κεῖται, ἑαυτοὺς παντελῶς ἀποξενοῦσιν. διὰ τοῦτο γὰρ ὁ χριστὸς εἶπεν, ὅτι εἰς τὸν κόσμον ἦλθεν οὐχ ἵνα τοὺς ἁγίους καλέσῃ, ἀλλὰ τοὺς φαύλους εἰς τὸ μετανοῆσαι ὅπῃ τοῖς ἡμαρτηκόσιν.

Δ. Διὰ τί προσετέθη ὁ διορισμὸς ἐκεῖνος,

Μ.

largienda promptissimus esse solet. 1.Tim.6.a.9. 10.

M. *Perge ad reliqua.*

A. Quinto postulato PECCATORVM NOBIS VENIAM A DEO DARI PETIMVS. 1.Pet.5.b.7.

M. *Estnè hæc venia omnibus necessariò petenda?*

A. Omninò: nemo enim omnium hominum reperiri potest, qui non crebrò a debito officio declinet, sæpenumeróque in Diuini numinis grauem offensionem non cadat. Proindè, qui peccata sua non agnoscunt, neque Deum vt illis ignoscat, precantur, sed Pharisaico illo more atque exemplo, quasi integros se atque sanctos, coram Deo, aut vt verè loquar, contra Deum gloriando efferunt, illi de numero piorum, quibus ista precationis norma, ad quam dirigantur, est præscripta, & a spe veniæ peccatis suis tribuendæ, quæ in sola Dei per Christum misericordia atque benignitate sita est, sese omninò eximunt. Isthuc namquè est, quod Christus non ad innocentes, sed ad nocentes, vt peccata scilicet pœnitendo corrigant, vocandos, se in mundum hnnc venisse profitetur. *Psal.14.a.13. & 53.a.1.2.3. Rom.3.b.10. 11.& c.4.23. Iob.8.a.7. Iacb.2.b.10.11 1.Ioh.1.b.8.10. Luc.18.b.9.11. & c.a.13.14. 2.Cor.5.c.15. d.18.& c. 1.Ioh.2.c.7.d. 9.& 2.a.2.2. b.12. Matb.9.b.13. 1.Tim.1.c.15.*

M. *Conditio illa quamobrē addita est?*

A. Rationi maximè consentaneum est, vt precemur, A DEO ITA NOBIS VENIAM DARI, SICVTI NOS EIS, QVI NOS OFFENDERVNT, IGNOSCIMVS. Nisi enim ad alijs ignoscendum propensi reperiamur, & Dei parentis nostri, imaginem misericordia exprimentes, ita nos geramus vt eius esse liberi agnoscamur, apertè testificatur non esse a se quicquam aliud expectandum, nisi grauissimi supplicij acerbitatem. Nam qui vt clementia in alios vtatur, in animum inducere non potest, eádem summi iuris norma sententia de illo sine vlla venia feretur.

Mat. 5.a.7. & 6.b.14.15. & 7.a.1.2. & 18. d.28. & e.35. Luc.6.e.36. 37.38.

M. *An non ergo, nostra lenitas a Deo promereri vt nobis ignoscat, aut quadam quasi mutua gratia illi relata videri possit?*

A. Nequaquam: gratuitò enim tum Deus veniam non daret, neq; solus Christ° supplicio suo peccata nostra expiasset, pro quibus nemo alius vllà re alia compensare, aut Deo quicquam retribuere potest.

Iacob.2.b.13. Rom.3.d.24. 25. & 11.a.35. 6. Vul.5.a.4.

M. *Transeamus iam ad sextum postulatum, quod quidam in duo partiuntur.*

A. Eo petimus, NE NOS INDVCAT

Μ. Τῷ λόγῳ μάλιστα συμφωνεῖ, εὔχεσθαι τῷ Θεῷ οὕτω συγγινώσκειν ἡμῖν, καθὼς ἡμεῖς τοῖς πλημμελοῦσιν εἰς ἡμᾶς συγγινώσκομεν. καὶ γὰρ ἐὰν μὴ πρόθυμοι εὑρεθῶμεν συγγενέσθαι ἄλλοις, καὶ τὸν τοῦ παιδὸς ἡμῶν θεοῦ ἔλεον μιμούμενοι τοιούτους παρέχωμεν ἑαυτοὺς, ὥστε αὐτοῦ παῖδας ὀπτανιστάσθαι ὄντας, διαῤῥήδην προσάπτῃ μηδὲν ἄλλο παρ' αὐτοῦ προσδοκᾶν, ἢ τὴν τῆς χαλεπωτάτης δίκης ἀποτομίαν. ὃς γὰρ οὐκ ἔστιν οἷος ἄφεσιν καὶ ἄνεσιν παρέχειν ἄλλοις τῶν ἁμαρτημάτων, οὗτος ὡσαύτως καὶ τὸ ἀκριβοδίκαιον ἄνευ πάσης συγγνώμης ὑφέξῃ τοῖς δίκαιοις.

Δ. Οὔκουν δεκοῖμεν ἂν τῆς ἡμετέρας πραότητος ἄξιοι ὄντες συγγνώμης τυγχάνειν παρὰ θεοῦ, καὶ οἱονεὶ ἀμοιβήν τινα ἀποδιδόναι αὐτῷ;

Μ. Οὐ πάνυ τότε γὰρ οὐ προῖκα συγγινώσκει ἡμῖν ὁ θεὸς, οὐδ' ὁ χριστὸς μόνος τὰς ἡμῶν ἁμαρτίας ᾧ παθὼν αὐτὸς ἐξήλειψεν ἄν, ἀνθ' ὧν οὐδεὶς ἄλλος δυνατὸς τὸν θεὸν ὁτῳοῦν πράγματι ἀμείβεσθαι, ἢ αὐτῷ τι ἀγλαποδοῦναι.

Δ. Μεταβῶμεν δὴ ὅπῃ τὸ ἕκτον αἴτημα, ὃ τινες εἰς δύο μέρια τέμνουσιν.

Μ. Ἐν αὐτῷ εὐχόμεθα, μὴ εἰσενεγκεῖν ἡμᾶς

εἰς πεῖρασμὸν, ἀλλὰ ῥύσασθαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.

Δ. Τίνος χάριν οὕτως ἠυχόμεθα;

Μ. Ὥσπερ ἄνω τοῖς παρελήλυθόσι τοῦ ἁμαρτήματος συγγινώμην δι' ὀνύχων ηὐξάμεθα, οὕτω νῦν ἠυχόμεθα μήποτ' εἰς τὸ ὕστερον ἁμαρτάνειν ἡμᾶς. ὁ δὲ νοῦς ἡμέτερος φύσει μὲν οὕτως ἀπρονόητός ἐστι, καὶ ἡμᾶς οὕτω περιέχαμψε δύναται διακρούσασθαι τὰς πολλαπλασίας σκέψεις, καὶ παρεμβολὰς, καὶ γὰρ γαλισμοὶ τοῦ Σατανᾶ τε, καὶ τοῦ κόσμου, καὶ τ' ἰδίας ἡμῶν ἐπιθυμίας, ὥστε ἀμήχανον μὴ πεσεῖσθαι αὐτοῦ ἡμᾶς, ἐὰν μὴ ὁ Θεὸς ἰσχὺν ἡμῖν παρέσχῃ, καὶ τοῖς τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ὅπλοις ἡμᾶς σκέπῃ. μία γοῦν ἐστὶ τ' σωτηρίας καταφυγὴ, τὸ ἑαυτοὺς τῇ τοῦ βελτίστου καὶ μεγίστου παιδὸς κηδεμονίᾳ παραδόντας, αὐτὸ ἱκετεύειν μὲν ἐᾶν ἡμᾶς ὑπὸ πονηρῶν μηχανημάτων ἀντινεύειν νικᾶσθαι, ἀλλὰ πάντων κακῶν ἡμᾶς ἐλευθεροῦν καὶ ἀεὶ φυλάττειν.

Δ. Ὑπολείπεται τῇ Κυριακῇ προσευχῇ προστεθεμένη τις ῥῆσις.

Μ. Ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

Δ.

CAT IN TENTATIONEM SED A MALO LIBERET.

M. *Quare ita precamur.*

A. Sicuti anteà vt præteritis ignoſcat, precati ſumus: ita nunc obiecramus, ne a nobis vnquam poſthac peccetur. Nobis verò naturaliter mẽtes ita ſunt ad proſpiciendum improuidæ, ita infirmis ſumus viribus ad propulſandum multiplices inſidias, incurſiones, atque illecebras Satanæ, Mundi, concupiſcentiæq; noſtræ propriæ, vt fieri aliter non poſſit, quin ſuccumbamus, niſi Deus ſuo nos numine corroboret, ſuæque potentiæ armis tegat, perfugium ergo vnum ſalútis eſt, vt nos optimi, maximi patris tutelæ ſuppliciter commendantes, eam obteſtemur, ne nos malitioſis vllis machinationibus ſuperari patiatur, ſed vt ex omnibus nos malis eripere & perpetuò conſeruare velit.

Matth.12.d.43 44.45. Iob.5.b.14. & 8.b.11. 2.Pet.2.d.20. 21.22. Matth.10.b.16 & c.& 26.d. 41. Luc.22.d.31. 32. 1.Cor.1.d.27. &c. 2.Cor.12.d.3. Ephe.6.b.10. 11.12.&c. Iacob.1.b.14. & 4.a.1. 1.Pet.5.c.8.9 1.Ioh.2.c.15. 16. Rom.16.d.20. 2.Tim.4.d.17. 18.

M. *Reliqua eſt adhuc Dominicæ precationis clauſula?*

A. QVONIAM TVVM EST RRGNVM, ET POTENTIA, ET GLORIA, IN SECVLA. AMEN.

M. *Qua-*

M. *Quamobrem precationem ſuam hoc modo concluſit Chriſtus?*

Math.7.b.10 11.& 21.c.22. Ioh.16.c.23. 2.Cor.1.b.9. 20.d.20.& 9.c.8.17e. Ephe.3.d.20. 1.Iim.6.c.15. 16. Iacc.1.a.6.

A. Vt nobis confirmaret Diuinam potentiam atque bonitatẽ tam infinitè immenſam eſſe, vt nihil omnium rerum ſit, quod Deus nobis id ritè poſtulantibus, dare aut non poſſit, aut non velit, quod etiam vocabulum AMEN, hoc eſt, Ita fiat, vt appoſita ad extremum veritatis nota, in animis noſtris quaſi conſignat.

M. *Quam ob cauſam gloria Diuina poſtremo memoratur?*

1.Cor.10.g.31. Ephe.3.d.20. 21. Phil.1.b.11. 2.Tim.1.d.17. Iuda.f.25.

A. Vt preces omnes noſtras laudatione diuini numinis concludendas eſſe intelligamus: hic namq; eſt finis ille, quò omnia, quæ rogatu noſtro à Deo impetrare cupimus, noſtráq; conſilia, ſermones, opera, atque vniuerſa omninò dirigenda ſunt. Huius enim rei cauſa a Deo conditi, atq; in hoc mundo collocati ſumus.

M. *Proſequere.*

Pſal.29.a.12. & 34.a.1.2.3. & 1.& 50.c. 14.15.d.13. & 92.a.1.2. & 95.96. 203.1ere.

A. Huc accedit, quòd de Dei benignitate, iuſtitia, ſapientia, potentia, magnificè glorioſéque prædicare, illíq; noſtra, & vniuerſi generis humani cauſa gratias perſoluere, pars ſit honoris diuini, ad illius maieſta-

Δ. Τίνος ἕνεκα τοιοῦτον ἐπήγαγεν ὁ Κύριος τῇ προσευχῇ αὐτοῦ ὑπόλογον;

Μ. Ἵνα πεπεισθῶμεν ὅτι ἡ τοῦ θεοῦ δυνάμις καὶ ἀγαθωσύνη οὕτω παντελῶς ἄπειρός ἐστιν, ὥστε μηδὲν εἶναι παραιτεῖται, ὅπερ οἰκεῖος ἢ οὐ δυνήσεται ἢ οὐ βούλεται ἡμῖν χαρίσασθαι, ἐὰν ὀρθῶς αἰτῶμεν αὐτὸ. ἑαυτὸ δὲ καὶ τὸ λειπόμενον ἀμέλει, ὡς ἂν τέλειαν παραστήσωμεν τῆς ἀληθείας σημεῖον, τοῖς ἡμῶν διανοίαις οἰκείαν ὑπισχνούμενοι.

Δ. Διὰ τίν αἰτίαν ἡ τοῦ θεοῦ δόξα ὕστατα μνημονεύεται;

Μ. Ἵνα μανθάνωμεν ὅτι δεῖ ἁπάσας τὰς ἡμετέρας προσευχὰς εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν ἀποτελευτᾶν. οὗτος γὰρ ὁ σκοπός ἐστι, πρὸς ὃν πάντα, ὅσα προσευχόμενοι λαμβάνειν παρὰ Θεοῦ ὑπονοοῦμεν, καὶ τὰς βουλὰς, καὶ λόγους, καὶ ἔργα ἡμῶν, καὶ, συνελόντι εἰπεῖν, σύμπαντα προσήκει κατευθύνεσθαι. τούτου γὰρ χάριν ἡμεῖς ὑπὸ θεοῦ σκηνοποιούμεθα, καὶ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον κατοχίζομεθα.

Δ. Προίθι δή.

Μ. Πρὸς τούτοις, τὸ μεγαλοπρεπῶς ἐγκωμιάζειν τὴν τοῦ Θεοῦ χρηστότητα, καὶ δικαιοσύνην, καὶ σοφίαν, καὶ δύναμιν, καὶ τὴν χάριτας ἀοιδῇ ἀπονέμειν ὑπὲρ ἑαυτῶν τε, καὶ ὑπὲρ

πὶρ παντὸς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους; , μέρος ἡ ὅση τῆς θεραπείας τοῦ Θεοῦ, τῇ μεγαλειότητι αὐτοῦ πρόσηκον ἰδίως ἅμα ᾧ προσεύχεσθαι αὐτῷ, ὅπερ ἐὰν μὴ αὐτῷ ἀποδῶμεν εὐσεβῶς; οὐ μόνον τοσούτων καὶ τηλικούτων αὖθ' ἁγαθῶν ἐσόμεθα ὑπ' ἀχαριστίας ἀνάξιοι, ἀλλὰ καὶ τὰς ὀφλομένας τοσαύτην εἰς τὸ θεῖον ἀσεβείας ποινὰς δίκην ὀφλόντες ἀποτίσομεν εἰς τὸ διηνεκές.

Δ. Οταν εὐποιῶσι καὶ εὐεργετῶσιν ἡμᾶς οἱ ἄνθρωποι, οὐ θέμις ἐστὶ καὶ αὐτοῖς εὐχαριστεῖν.

Μ. Οσας ἄνθρωποι παρ' ἀνθρώπων λαμβάνουσιν εὐεργεσίας, ἐκείνας δεῖ τῷ θεῷ ἀνατίθεναι, διότι ἄνθρωποι αὐλὰς χορηγοῦντες, τοῦ θεοῦ μόνον τῷ ὅτι διακόνοις παρέχουσιν ἑαυτούς. καὶ οὕτως ὁ ἡμέτερος πρὸς ἀνθρώπους εὐχάριστος νοῦς πρὸς τὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ αἰτίου ὄντος δόξαι, ὡς τὸ ἴδιον καὶ ἰσχατον πάντων πραγμάτων τέλος τείνει.

Δ. Επειδὴ γοῦν τοῦς ὁ περὶ τοῦ θείου νόμου τε, καὶ περὶ τοῦ συμβόλου, ἤγουν ὁμολογήσεως τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἔτι καὶ περὶ προσευχῆς καὶ εὐχαριστίας λόγος διεπεράνθη, οὐχὶ μικρὰ εὐκαίρως νυνὶ προῦμεν ἰσχάτως περὶ τοῦ Μυστηρίου

maiestatem pariter cum precatione, peculiariter spectans, quâ nisi illum piè veneremur, non tantùm tam magna eius multiplicíque benificentia nos minimè dignos ob ingratitudinem præbebimus, verùm etiam, debitas tantæ in Deum impietatis pœnas meritissimè in perpetuum sufferemus. *Rom.15.b.6. 1.Thes.1.a.2. & 5.d.18. 2.Thes.1.a.3. Luc.17.d.17. Ioh.5.d.44. Rom.1.c.21. d.25. 1.Pet.4.c.11.*

M. *Quando homines etiam in nos benigni beneficiq; esse solent, nonne licet illis quoq; gratiam habere?*

A. Quotquot ab hominibus apud homines benefacta collocantur, ea Deo accepta referenda sunt, propterea quòd in illis tribuendis homines se re ipsa ministros tantùm Deo præbent : atque ita gratus nostrer in homines animus in Dei autoris gloriam, vt ad proprium atque vltimum rerum omnium finem refertur. *1.Cor.22.a.6. b.11. 2.Cor.9.c.8. & 1.d.11. Math.5.a.16. 1.Pet.2.c.12. & 4.c.10.11.*

M. *Quando de lege Dei, Symbolóque, hoc est professione fidei Christiana, de precatione etiam atque gratiarum actione quæstio omnis ad exitum iam est adducta, an non commodè postremò de sacramentis agemus.*

A. Com-

A. Commodiſſimè præceptor, nam ea precationis ſecum & gratiarum actionis coniunctionem perpetuò habent.

M. *Dic mihi igitur quot in Eccleſia ſua ſacramenta diſignauit Chriſtus.*

Math.26.c.26 & 1.& 28.d. 19. *A.* Duo: Baptiſmum, atque Cœnam Dominicam.

Ioh.3.a.5. M. *Sacramenti nomen quid ſignificat?*

Act.2.f 38. &c. *A.* Sacramentum eſt externa diuinæ erga nos per Chriſtum beneuolentiæ beneficentiæq; teſtificatio, ſigno aſpectabili arcanam ſpiritualémq; gratiam repræſentans: qùa Dei promiſſiones de remiſſione peccatorum, & æternæ ſalute per Chriſtum data, quaſi conſignantur, & earum veritas in cordibus noſtris certiùs confirmatur.

2.Cor.11.c.23. &c. Tit.3.b.5. Matth.3.c.11. &c. & 26.c. 26.27.28. Mar.16.d.16. Ioh.3.a.5. Act.2.f.38. 2.Cor.10.d. 16. & 11.c 24. &c.

Gal.03.d.26. Math.3.c.11. &c. & 26.c. 26. &c. Ioh.3.a.5. 2.Cor.10.d.16

M. *Sacramentum quot habet partes?*

A. Duas: extrarium elementum, ſiue rem creatam, quod eſt ſignum aſpectabile: & arcanam gratiam, quæ conſpicua non eſt.

M. *In baptiſmo quod eſt ſignum extraneum?*

Math.3.c.11. 12.& 28.d.19 Ioh.3.a.5. 1.Cor.10 d. 16 Act.8.d.36. 37.38. *A.* Aqua, qua baptizatus tingitur, vel perfunditur, IN NOMINE PATRIS ET FILII, ET SPIRITVS SANCTI.

M. *Quæ*

Μ. Μάλιςα ὦ διδάσκαλε. αὐτοῖς γὰρ ἡ τε προσευχὴ καὶ ἡ εὐχαριςία φέι σωτηρίαν.

Δ. Πόσα οὖν κατέλιπεν ὁ Χριςὸς τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ μυςήρια;

Μ. Δύο. τὸ Βάπτισμα, καὶ τὸ Κυριακὸν δεῖπνον.

Δ. Τὸ μυςήριον τί δήλοι;

Μ. Μυςήριον ἔςι τὸ ἐξωθεν τ τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς διὰ Χριςοῦ εὐνοίας καὶ φιλανθρωπίας μαρτύριον, δι' ὁρατοῦ σημείου ἀόρατον καὶ πνευματικὸν χάριν παριμφαῖνον, ὅθεν αἱ τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίαι αἱ περὶ ἀφέσεως τ̄ ἁμαρτιῶν καὶ περὶ αἰωνίου σωτηρίας διὰ χριςοῦ δοθείσης, οἱονεὶ ἐσφραγίζονται, καὶ ἡ ἀλήθεια αὐτ̄ ἐν ταῖς ἡμετέραις καρδίαις ἐμφαντικώτερον βεβαιοῦται.

Δ. Μυςήριον πόσα ἔχει μέρη;

Μ. Δύο. δηλονότι τὸ διὰ τ̄ ἐξωθεν στοιχεῖον, ἢ κτίσμα, ὅπερ ἐςὶ σημεῖον ὁρατὸν. καὶ τ̄ ἀπόκρυφον χάριν, τ̄ ἀόρατον οὖσαν.

Δ. Τί ἐςὶ τὸ ἐξωθεν σημεῖον ἐν ᾧ βαπτίσματι;

Μ. Τὸ ὕδωρ, εἰς ὃ βάπτεται ὁ βαπτιζόμενος, ἢ ἐν αὐτῷ καταβρίχεται, Εἰς τ̄ ὄνομα τοῦ „ παιδὸς καὶ τ̄ ἁγ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. „

Δ. Τίς

Δ. Τίς ἐστὶν ἡ κρυπτὴ, καὶ οὐράνιος χάρις;
Μ. Ἄφεσις ἁμαρτιῶν, καὶ ἀναγέννησις. δι' ἀμφοτέρων διὰ θανάτου καὶ ἀναστάσεως τοῦ χριστοῦ ἐπιτυγχάνομεν. καὶ αὐτῶν οἱονεὶ ἐπισφράγισίν τινα καὶ σύνεχουσαν ἔχομεν ἐν ᾧ μυστηρίῳ τούτῳ.

Δ. Τὴν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν τοῦ βαπτίσματος ὀλίγῳ σαφέστερον ἔτι ζήτησον.
Μ. Ἡμεῖς φύσει ὀργῆς τέκνα ὄντες, τοῦ τέκνου εἰς πρόσκρουσμα τῷ Θεῷ γενησόμενοι, καὶ τῆς ἐκκλησίας, ἤγουν οἰκίας αὐτοῦ ἀπεξενωμένοι, διὰ βαπτίσματος εἰς ἐκκλησίαν εἰσερχόμενα, παλιγγενεθέντες ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ παῖδας ἤδη γεγονέναι, καὶ τῷ χριστοῦ σώματι συνενοῦσθαι, καὶ αὐτῷ οἱονεὶ προσπεφυκέναι, καὶ αὐτοῦ μέλη πεποιῆσθαι, καὶ εἰς ἓν σὺν αὐτῷ σῶμα συναύξεσθαι.
Δ. Τίνα προσεῖναι ἀνάγκη τοῖς τελεσθῆναι τῷ βαπτίσματι βουλομένοις;
Μ. Μετάνοιαν καὶ Πίστιν.
Δ. Ταῦτα διὰ πλειόνων διασάφησον.
Μ. Πρῶτον ὅτι τῷ βεβιωκότι τὸν ἡμῖν βίον μετανοεῖν ἡμᾶς χρὴ, καὶ βεβαίως πιστεύειν χριστὸν τῷ αὐτοῦ αἵματι τὰς τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν κηλῖδας ἀπορρύψαι, καὶ οὕτω τῷ Θεῷ εὐαρέστους ἡμᾶς πεποιηκέναι, καὶ τὸ πνεῦμα

αὐτοῦ

M. *Quæ est occulta & cœlestis gratia?*

A. Venia criminum, & regeneratio: has ambas per mortem & resurrectionem Christi consequimur, & est hoc sacramentum nobis illarum quasi obsignatio quædam atque pignus. *Mar.1.a.4. Act.2.f.38. &c.& 22.c.16 Rom.6.a.3. &c. Gal.3.d.26.27 1.Pet.3.d.21.*

M. *Baptismi vim & effectum paulò adhuc apertiùs explicato.*

A. Quum naturaliter filij iræ, hoc est, in grauissima apud Deum offensa, & ab eius Ecclesia siue familia alienati simus, per baptismum in ecclesiam recipimur, certúmq; habemus nos iam Dei filios esse, & cum Christi corpore copulatos, in illúdq; quasi insitos esse, eiúsq; membra factos, in eodem cum ipso corpore concrescere. *Ephe.2.a.3.d. 19.20. Tit.3.b.3.4. 5.&c. Math.28.d.19 Marc.16.d.16 Ioh.3.a.5. Rom.6.a.3. &c. 1.Cor.12.b.13. 1.Pet.3.d.21.*

M. *Quæ ab iis, qui baptismo sunt initiandi, requiruntur?*

A. Pœnitentia & Fides.

M. *Hæc paulò copiosiùs declarato.*

A. Anteactæ primò vitæ, nobis est graviter pœnitendum, certáq; est habenda fides Christum suo sanguine peccatorum nostrorum maculas eluisse, & ita nos Deo acceptos reddidisse, eius etiam spiritum in nobis habitare. Deindè secundùm hanc *Mar.1.a.4.b. 15.&.16.d.16 Act.2.f.38. &c.&.8.d.36 37.&c.&.16 d.31.33.34. &.19.a.4.5. &.22.c.16. 1.Cor.12.b.13.*

Rom.6.a.3. &c.& 13.d. 12.13.14. Gal 3.d.26.27 Ephe.4.d.20. 21.& c. Coloſ.2.b.12.

fidem promiſſúmq; in baptiſmo factum, elaborãdum eſt, vt carnem noſtram mortificemus, id eſt, vt cupiditates omnes coerceamus : vtq; vitæ integritate nos Chriſto quaſi indutos, & eius diuino numine inſtinctos eſſe, perſpicuum faciamus.

M. *Quare igitur infantes baptizantur, qui iſta propter infirmitatem ætatis efficere nequeunt?*

Gen.9.b.9.& 17.a.7.8. Marc.10.b. 14.16. Rom.3.a.3.& 4.c.11.12.&c. &.6.a.3.&c. Gal.3.d.27. Ephe.4.d.20. 21.&c. Coloſ.2.b.12.

A. Quia de Dei Eccleſia ſunt, diuináque benedictio atque promiſſio eccleſiæ per Chriſtum, in cuius fide baptizantur, facta, ad eos pertinet. In quarum rerum cognitione, & fide, ipſi ineunte pueritia imbuendi ſunt, vt agnoſcant, quid in baptiſmo ſpoſponderint, atque profeſſi ſint, illíque ſponſioni vitæ etiam ſanctitate, quantum quidem conniti poſſunt, ſatisfaciant.

M. *Cœnæ Domini quis eſt ordo?*

A. Idem ipſe videlicet, qui eſt a Chriſto domino aſſignatus: qui eadem, qua proditus eſt, nocte, ACCEPIT PANEM, ET POSTQVAM GRATIAS EGISSET, FREGIT, ET DEDIT DISCIPVLIS SVIS DICENS:

Math.26.c. 26.&c. Mar.14.c.22. &c. Luc22.c.19. &c.

ACCI-

αὐτῦ ἐν ἡμῖν ἐνοικῆν. εἶτα, ἀκολούθως τῇ πίστει ταύτῃ καὶ ὁμολογίᾳ τῇ ἐν ᾧ βαπτίσματι πεποιημένῃ ἀσυδασίαν ὅπως τ' ἡμετέραν σάρκα νεκρώσωμεν, τυτέστι πάσας τὰς ἐπιθυμίας ἀναιρέλλωμεν, καὶ φιλτέρον ποιῶμεν, ὅτι διὰ ὁσιότητος τ' ἁγίου Χριστὸν οἰονεὶ ἐνδυσάμενα, καὶ τῇ ἐπιπνοίᾳ αὐτῦ κατεχόμεθα.

Δ. Διὰ τί οὖν βαπτίζομεν τὰ βρέφη, οἷς διὰ τ' τῆς ἡλικίας ἀσθενείς τοιαύτη δυνάμις οὐκ ἐγγίνεται;

Μ. Οτι τῆς τῦ Θεοῦ ἐκκλησίας εἰσὶ, καὶ ἡ εὐλογία τῦ Θεῦ, καὶ ἡ πεποιημένη τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπαγγελία διὰ Χριστοῦ, εἰς οὓς τ' πίστιν βαπτίζονται, ἐκείνοις προσήκει. τοῦτον δὲ τ' γνῶσιν καὶ πίστιν προβάσης τῆς ἡλικίας δεῖ αὐτὰ παιδευθῆναι, ἵνα μάθωσι τί βαπτιζόμενα ὡμολογήκασι καὶ ὑπέσχοντο, καὶ ἐκείνῃ τῇ ὁμολογίᾳ τὴν τ' ζωῆς ἁγνείαν, ἐφ' ὅσον δυνήσωνται, ἀνάλογον παρίχωσιν.

Δ. Ποία ἐστὶ τῦ Κυριακῦ δείπνου ἡ τελετή;

Μ. Η αὐτὴ δηλαδὴ, ἣν Χριστὸς ὁ Κύριος εἰσήγαγεν. ὃς ἐν τῇ νυκτὶ ἐν ᾗ προεδόθη ἔλαβεν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ τοῖς αὐτῦ μαθηταῖς ἔδωκεν, εἰπών. λάβετε, φά-

γετε. τοῦτό μού ἐστι τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν
διδόμενον, τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμ-
νησιν. ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον λαβὼν μετὰ τὸ
δειπνῆσαι, καὶ εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς,
λέγων. πίετε ἐκ τούτου πάντες, τοῦτο γάρ ἐστι
τὸ αἷμά μου, τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ περὶ
ὑμῶν καὶ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς
ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. τοῦτο ποιεῖτε, ὁσάκις
ἂν πίνητε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. ὁσάκις γὰρ
ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον
τοῦτο πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ κυρίου καταγγε-
λεῖτε, ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ. Ταύτην τὴν διάταξιν, καὶ τοῦτον τὸν τύπον μιμεῖσθαι, καὶ πιστῶς ὑπηρετεῖν ὀφείλομεν, καὶ πρὸς τοῦτον ἀποβλέποντας τὸν κανόνα δεῖ ἡμᾶς εὐσεβῶς τελεῖν τὸ Κυριακὸν δεῖπνον, ἕως οὗ ἂν ἐκεῖνος πάλιν ἔλθῃ.

Δ. Ενεκα τίνος;

Μ. Ινα τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου θάνατον, καὶ τὴν μεγίσ-

ζίων

ACCIPITE, EDITE: HOC EST CORPVS MEVM, QVOD PRO VOBIS DATVR: HOC FACITE IN MEI COMMEMORATIONEM. AD EVNDEM MODVM ET POCVLVM, PERACTA COENA, ACCEPIT. ET QVVM GRATIAS EGISSET, DEDIT EIS DICENS: BIBITE EX HOC OMNES: HIC EST ENIM SANGVIS MEVS NOVI TESTAMENTI, QVI PRO VOBIS, ET PROMVLTIS EFFVNDITVR, IN REMISSIONEM PECCATORVM, HOC FACITE, QVOTIES CVNQVE BIBERITIS, IN MEI COMMEMORATIONEM. QVOTIESCVNQVE ENIM COMEDERITIS HVNC PANEM, ET DE POCVLO BIBERITIS, MORTEM DOMINI ANNVNCIABITIS, DONEC VENERIT. Hanc præscriptionem atq, hunc ordinem sequi summáq; fide seruare, atque ex hoc prescripto cœnam Domini vsq; dum ipse redeat, piè administrare oportet. 1.Cor.11.b.23. 24.c.

M. *Quem ad finem?*

A. Vt mortis Domini, beneficijq; maxi-

Luc.12.c.19. 1.Cor.13.c.24 26.&c.

mi in nos per eam collati, recordationem grati & memores in perpetuum habeamus, vtq; quemadmodem per baptismum de integro nati sumus, ita cœnæ Dominicę nutrimentis educari, ad spiritualem æternámq; vitam assiduè confitemur. Atque ob eam ipsam causam vt semel in lucem edi, ita & baptismo semel expiari sat est: sed vt nutrimenti, itidem & cœnæ Dominicæ vsus frequenter est iterandus.

Ioh.6.d.27.32 35.c.48.&c. f.54.55.&c. 1.Cor.10.d.16.

M. *Quot sunt partes huius sacramenti?*

A. Vt in Baptismo, sic & in Cœna Dominica duæ sunt partes, quarum vna terrestris est, & quæ sensibus percipi potest, altera cœlestis est, & quæ sub externos sensus non cadit.

M. *Quæ est terrena atque aspectabilis pars?*

Mat.26.d.26 27. Mar.14.c.22. 23.

A. Panis & vinum, quæ vtraq; expresso iussu Domini, sunt ab omnibus accipienda.

Luc.22.c.19. 20. 1.Cor.11.c.33. 35.

M. *Cœlestis illa pars, & ab omni sensu externo longè disiuncta, quænam est?*

Ioh.6.d.27. 35.&c.c.48. &c.f.63. 1.Cor.10.d.16.

A. Corpus & sanguis Christi, quæ fidelibus in cœna Dominica præbentur, ab illisq; accipiuntur, comeduntur, & bibũtur

ζῳω εὐεργεσίαν, ἣν δι' αὐτοῦ λαμβάνομεν, διὰ μνήμης ἀφωνίου ἔχωμεν εὐχαριστοῦντες, καὶ ἵνα ὥσπερ διὰ τοῦ βαπτίσματος πάλιν γεννώμεθα, οὕτω τῷ Κυριακῷ δείπνῳ ζωφόρῳ εἰς ζωὴν πνευματικὴν καὶ ἀφώνιον συνεχῶς αὐξώμεθα. καὶ διὰ τοῦτο καθάπερ ἅπαξ μόνον τικτόμεθα, οὕτω καὶ ἅπαξ τῷ βαπτίσματι καθαίρεσθαι ἀρκεῖ. τὸ δὲ Κυριακοῦ δείπνου, ὥσπερ καὶ τροφὴ τὴν χρῆσιν πολλάκις ἀναλαμπτέον.

Δ. Πόσα ἐστὶ μέρη τούτου τοῦ μυστηρίου;
Μ. Ὥσπερ ἐν τῷ βαπτίσματι, ὡσαύτως καὶ ἐν Κυριακῷ δείπνῳ δύο ἐστὶ μέρη, ὧν τὸ μὲν γήϊνον καὶ αἰσθητόν ἐστι, τὸ δὲ οὐράνιον καὶ ὑπὸ τὰς ἔξωθεν αἰσθήσεις μὴ πίπτον.

Δ. Ποῖόν ἐστι τὸ γήϊνον καὶ ὁρατὸν μέρος;
Μ. Ἄρτος καὶ οἶνος, ὧν ἀμφοτέρων ἅπαντας ὁ Κύριος σαφῶς προσέταξε μεταλαμβάνειν.
Δ. Τὸ οὐράνιον ἐκεῖνο καὶ πάσης σωματικῆς αἰσθήσεως πολὺ λίαν ἀπέχον μέρος ὁποῖόν ἐστι;

Μ. Τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, ἃ τοῖς πιστοῖς προσφέρεται ἐν ᾧ Κυριακῷ δείπνῳ, καὶ ὑπ' αὐτῶν λαμβάνεται, καὶ ἐσθίεται, καὶ πί-

ται, οὐρανίῳ μέτον καὶ πνευματικῷ ζόπῳ, ἀληθῶς δὲ καὶ ὄντως. ὥσι καθὼς ὁ ἄρτος ζέφει τὰ σώματα, οὕτω τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ μεγίζω ἔχει δυνάμιν τ πνευματικῶς βόσκειν τὰς ἡμετέρας ψυχάς. καὶ ὥσπερ οἶνῳ αἱ ψυχαὶ τῶν ἀνθρώπων πρὸς χαρὰν ἐπεγείρονται, καὶ ἡ ἰσχὺς ἀναλαμβάνεται, ὡσαύτως αἱ ἡμέτεραι διάνοιαι ὑπ τοῦ Χριστοῦ αἵματι διὰ πίστεως ἀναζωπυροῦνται. τοῦτον γὰρ τὸν ζόπον τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τ Χριστοῦ δεχόμεθα ἐν ᾧ Κυριακῷ δείπνῳ. Χριστὸς γὰρ ἅπασι τοῖς ἐπ' αὐτῷ πεποιθόσι τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ οὕτω γνησίως ἀναχοινοῖ, ὡς σαφῶς ἔγνωσαν, ὅτι τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον ζόμασι καὶ χαίρει παρεδίξατο. ἔτι, τὸ Κυριακὸν δεῖπνον τῆς αἰωνίου ζωῆς ἡμῖν σημεῖα παρέχον, τῆς ἀθανασίας ἡμετέρας ἐνίσχυον, καὶ τῆς ἀναστάσεως ὁμήρευμά ἐστι.

Δ. Ἡ οὖν ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος εἰς τὸ τ σώματος καὶ αἵματος τ Χριστοῦ οὐσίαν μεταβάλλεται;

Μ. Ἠκιστά γε. τοῦτο γὰρ ἂν εἴη τ μυστηρίου, ὃ ἐκ γῆθεν ἅμα καὶ οὐρανίου ὕλης συνέστηκε, τὴν φύσιν ἀναιρεῖν. καὶ τὴν ἀλήθειαν τ σώματος καὶ τ αἵματος τ Χριστοῦ ἀμφισβητήσιμον

tur, cœleſti tantùm & ſpirituali modo, verè tamen atque reipſa: adeò quidem, vt veluti panis ſuſtentandi corpora, ſic corpus Chriſti animas noſtras ſpiritualiter per fidem paſcendi maximum habeat facultatem: & veluti vino mentes hominum lætitia excitantur, & reficiuntur vires, ſic & animę noſtræ Chriſti ſanguine per fidem recreatæ releuantur: hoc enim modo corpus & ſanguis Chriſti in cœna Dominica recipiuntur. Chriſtus enim omnibus, qui ipſi fidunt, tam certò corpus & ſanguinem ſuum impartit, quàm pro certo habent, panem ſe atq; vinum ore ſtomachóq; accepiſſe. Cœna etiam Dominica vitæ nobis ſempiternæ ſigna communicans, immortalitatis nobis noſtræ pignus, atque reſurrectionis obſes exiſtit.

Pſal.104.v.15

Ioh.6.f.54.

M. *An igitur panis & vinum in ſubſtantiam corporis & ſanguinis Chriſti conuertuntur?*

A. Nequaquam nam hoc eſſet naturam ſacramenti, in quo tum cœleſtis, tum terrena materea continetur, delere: veritatémq; corporis Chriſti in dubitationem addu-

Math.26.d. 26.27. Marc.14.c. 22.23. Luc.22.c.19. 20.

2.*Cor.*11.*c.*23. 24.25.26.27. 28. adducere: illíſq; etiam, qui ſacramentum ſunt accepturi, reformidandi atque refugiendi occaſionem offerre.

M. *An fuit inſtituta a Chriſto cœna, vt Deo patri hoſtia pro peccatis expiandis immolaretur?*

*Heb.*7.*d.*26. *&c.&*.9.*d.*11. *&c.g.*25.*&c.* *&*.10.*c.*9.10 12.*d.*4.*d.*18. *Luc.*22.*c.*19. 1.*Cor* 11.*c.*24. 25.26. *Heb.*13.*c.*15. 16. *A.* Minimè : nam Chriſtus mortem in cruce occumbens, vnicum illud ſempiternum ſacrificium ſemel in perpetuum pro noſtra ſalute obtulit, nobis verò vnum hoc tantùm reliquum eſſe voluit, vt maximum vtilitatis fructum, quem ſempiternum illud ſacrificium nobis præbet, grati ac memores percipiamus: quod quidem in cœna Dominica præcipuè præſtare debemus.

M. *Quomodo officio noſtro ſatisfaciemus, vt ritè cœnam Dominicam celebremus?*

1.*Cor.*11.*f.*28. 29.*&c.* *A.* Si noſmetipſos excutiamus, exquiramúſq; nunquid verè Chriſti membra ſimus.

M. *Illud quibus ſignis cognoſcemus?*

*Iere.*14.*b.*7.*&* 29.*b.*12.13. *Ioel.*2.*b.*12. 13.*&c.a.*15. 16.*&c.* *A.* Initio, nobis, ob admiſſa peccata, vehementer eſt pœnitendum: deindè certa diuinæ per Chriſtum miſericordiæ fi-

partáque

μεν ποιῆν. καὶ τοῖς τ̀ μυςήριον ληφομθύοις
θ̄ ὀρθοδξῆν καὶ ἀποδοκιμάζεσθαι αὐτὸ ἀφορ-
μὴν παρίχειν.

Δ. Μῶν παριδόθη ὑπὸ θ̄ Χριςθ̄ τ̀ δεῖπνον, ἵνα εἰς θυσίαν ϖ̄ πατρὶ προσφέρηται εἰς καθαρμὸν τ̄ν ἁμαρτημάτων;

Μ. Μηδαμῶς. Χριςὸς γὰρ θάνατον ὑπ τῷ ςαυρῷ ὑπομείνας, τ̀ μίαν καὶ αἰώνιον θυσίαν ἅπαξ εἰς τ̀ ἀεὶ ὑπὲρ σωτηρίας ἡμετέρας ἔθυσεν. ἡμῖν δὲ ἓν τοῦτο μόνον λοιπὸν ἐποίησεν, ἵνα τ̀ ὑπερβάλλοντα ἀγαθὰ ἐκ τῆς αἰωνίου θυσίας αὐτῆς ἡμῖν γενόμενα εὐχάριςοι κ̀ μνήμονες ὄντες καρπώμεθα. τοῦτο γὰρ ϖ̄ Κυριακῷ μέλλοντα δείπνῳ προσίοντες ποιεῖν ὀφείλομεν.

Δ. Πῶς ἡμεῖς τ̀ δέον ἡμῖν ποιήσωμεν, ὅπως καλῶς τελῶμεν τ̀ Κυριακὸν δεῖπνον;

Μ. Ἐὰν ἑαυτοὺς δοκιμάσωμεν, κ̀ διακάνωμεν εἰ ἀληθινῶς ἐσμὲν θ̄ Χριςθ̄ μέλη.

Δ. Ἐκ τίνων τεκμηρίων τοῦτο γινώσκειν δυνηθῶμεν;

Μ. Πρῶτον, ὅτι τοῖς ἡμῖν προημαρτημένοις δεῖ σφόδρα μετανοῆν. εἶτα, πληροφορηθέντας τὸν Θεὸν διὰ Χριςοῦ οἰκτίρμονα ἡμῖν ἔσεσθαι,

ἴσεσθαι, ἀναβὰς ἐλπίδας ἔχειν, καὶ ὅτι τῇ περιποιησάσῃ ἡμῖν διὰ θανάτου αὐτοῦ σωτηρίᾳ εὐχαριστεῖν αὐτῷ ἡμᾶς πρόσηκεν. ἔτι, ὅπως μέλλομεν καὶ ἀπονδίως παρόντων καὶ ἀμεταθέτων ποιεῖσθαι παρίπτει ἁγίως καὶ ὁσίως τὸν ὑπόλοιπον διάγειν βίον. τὸ τέλος, ἐπειδὴ τὸ Κυριακὸν δεῖπνον τὸ ἀνθρώπειον παρὸς ἀνθρώποις συναφείας καὶ ἁφῆς λαμπρὰ τεκμήρια ἀναδείκνυται, τοῖς πέλας, τουτέστι παντὶ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει εὔνοιαν, πάντας μίσους καὶ φθόνου καθαρεύοντες ἀδελφικῶς ὑπαδείκνυσθαι ὀφείλομεν.

Δ. Ἐπειδὴ περὶ τῶν κυρίων τῆς Χριστιανικῆς πίστεως κεφαλαίων ἱκανῶς δι', ὡς οἶμαι, νυνὶ διελήλυθα, ἀποπειρᾶσθαί σου βούλομαι, εἰ σαφῶς καὶ σαφῶς ἅπαντα τὰ προειρημένα ἀνακεφαλαιώσασθαι δυνῇ.

Μ. Πρῶτον, ὁ θεῖος νόμος δίκαι' ἐντολαῖς περιφλεγόμενός τ' τέλειον τοῦ ζῆν εὐσεβῶς κανόνα παρὸ ὀφθαλμοῖς ἐμοὶ πίθησι, παρὸς ὃν τὸν ἐμὸν βίον κατορθῶσαι καὶ πλάσασθαι ὀφείλω, προκειμένης, ἐὰν διαμάρτω, αἰωνίου κατακρίσεως ἀντὶ τιμωρίας. διὰ τοῦ νόμου γοῦν τὰ ἁμαρτήματά μου γινώσκω, καὶ θεὸν ἐμοὶ δι' αὐτὰ ὀργιζόμενον, καὶ θάνατον ἀΐδιόν μου κατε-

ducia nixis atq; cõfisis benè sperandũ, partáque nobis per illius mortem salus gratissimis est animis prosequenda: præterea, integrè in posterum, sanctéq; viuendi studium nobis, & voluntas propensa, atque constans suscipienda est: deniq; quando cœna Domini hominum inter homines consociationis atque amoris clara indicia ostendit, proximis, hoc est toti humano generi, beneuolentia, remoto procul omni odio atque inuidia, fraternè est præstanda.

Luc.22.c.19. 1.Cor.11.f.24.25. 26. Rom.5.a.5.8.9.& 8 a.4.5.&c. 2.Tim.1.c.14.15.16 1.Pet.1.c.13.14.& 2 d.21.22.& 4 a.1.2 3.&c. Math 12.d.39. Ioh.13.d.34.35.& 1.Cor.10.d.17.& 13.tota.

M. *Quum de præcipuis fidei Christianæ capitibus satis multa, sicuti existimo, te iam interrogarim: experiri adhuc volo, quàm breuiter atq; expresse summam omnium, quæ sunt hactenùs tractata, possis exponere.*

Deut.4.a.1.2.b.13 Psal.19.b.6.7.& 9 & 119.a.4.&c. Math.19.c.16.17. Luc.10.c.25.26. 27.28.

A. Principio, lex diuina, decem explicata præceptis, perfectam mihi ante oculos piè viuẽdi regulam proponit, ad quam vitam meam dirigere atque formare debeo, constituta, si vspiam aberrem, æternæ in me damnationis pœna: per legem igitur peccata mea, Deúmq; ob ea ira in me incensum, & sempiternã mortem di-

Rom.2.b.12.13.& 3.c.19.20 & 4.c.15 Gal.3.b.10.

uina

uina mihi iustitia debitã esse agnosco: quæ cogitatio horribili formidine, timoréque ex peccatorum conscientia animum meum precellit: vndè quum neq; prudentia, neq; viribus aut potestate mea, neq; vlla humana, angelicáue ope aut auxilio, neq; vllo alio modo, aut ratione posse me omninò liberari intelligam, Euangelium me edocet, Christum Dei filium hominem sine peccato factum, morte sua meritas debitásque peccatis meis pœnas persoluisse, Dei patris sui in me iram suo sanguine restinxisse, & me rursum in gratiam ipsius reconciliasse, suæq; iustitiæ fuisse partissipem, & æternæ secum vitæ hæredem instituisse: Quæ omnia Christi beneficia mihi per fidem communicantur: quam fidem spiritus sanctus in animo meo per prædicationem Euangelij inseuit, eáq; per sacra mysteria sua, aspectabilia certissimáque indicia & pignora diuinæ erga me per Christum bonitatis, confirmauit. Quæ etiam fides, vt vina quædã atque ferax arbor, pietatis, iustitiæ, aliorúmque bonorũ operum fructus in me per omnem vitam creare deberet, ad gloriam Dei, qui tot & tantis me beneficijs affe-

2.Cor.2.b.7.&.7.c 2.10.&c.
Rom.1.c 15.16.
Act.13.f.38.39.
Heb.1.b.4.5.&c.& 9.c.9.d 12.24.&. 10.a.2.3.4.&c.

Mat.1.d.20.21.&c Ioh.1.b.14.c.29.

Esa.53.a.4.5.6.c. 10.11.
Rom.3.d.24.25.&c Coloss.1.c.20.21.22 &c.

Rom.3.d.23.&c.& 8.c.14.15.16.17. &c.
&.10.a.4.&c.
Gal.2.c.16.&c.
Rom.10.b.8.c.14.d. 16.17.
2.Cor.12.a.3.6.b.9. &c.
Math.28.d.19.20.
Mar.16.d.15.
2.Cor.10.d.16.17.

Psal.1.a.3.
Math.7.c.17.18.
Luc.1.g.74.75.
Rom.6.a.1.2.3.&c
Gal.5.a.8.
Math.3.b.16.
2.Pet.2 c.12.

cit,

κατεγνωκίναι τ δίκαιον Θεὸν μανθάνω. ἢ τις ἀναμνησις δειλιῶ ὀρρωδίαν κ φόβον εἰς τὴς τ ἁμαρτιῶν αἰσθήσεως; ᾧ ἐμοῦ γοῦ ἐμβάλλῃ. ὅθεν μήτε σοφίᾳ μήτε ἰσχύι μήτε δυνάμει τῇ ἐμῇ, μήτε ἀγγελικῇ τινι ἢ ἀνθρωπίνῃ βοηθείᾳ, μήτ' ἄλλῳ ὑτινιοῦν ζόπῳ ἀπαλλάττεσθαι δυναμένῳ σωτῆρὲς ἐμαυτῷ, παρὰ δ Εὐαγγελίου ἐδιδάχθην ὅτι Χριςὸς ὁ υἱὸς δ Θεοῦ ἄνθρωπος χωρὶς ἁμαρτίας γενόμενος τὰς ὀφλομένας ταῖς ἐμαῖς ἁμαρτίαις ποινὰς ᾧ θανάτῳ αὐτοῦ ὑπέσχε, καὶ τ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ πρὸς ἐμὲ ὀργὴν ᾧ ἰδίῳ αἵματι ἀπέσβεσε, καὶ ἐμὲ πάλιν αὐτῷ κατήλλαξε, καὶ τῆς αὐτοῦ δικαιοσύνης μεμέδωκε, κ τ αἰωνίου ζωῆς συγκληρόνομον αὐτῷ κατέςησεν. ὧν ἁπασῶν τοῦ Χριςοῦ εὐεργεσιῶν διὰ πίςεως μετέχω, ἣν πίςιν τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐν τῇ ψυχῇ μοῦ ἐγέννησε διὰ κηρύξεως δ Εὐαγγελίου, καὶ τ αὐτὴν διὰ τῶν ἱερῶν μυςηρίων, τ ὁρατῶν καὶ σαφεςάτων σημείων καὶ ἐνεχύρων ὄντων τ τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς διὰ Χριςοῦ ἀγαθωσύνης, ἐβεβαίωσεν. ἣν καὶ δεῖ, ὡς ζῶσαν κ εὔφορον δένδρον, εὐσεβείας κ δικαιοσύνης κ ἄλλων ἀγαθῶν ἔργων τοῖς καρποῖς δι' ὅλου τοῦ βίου ἐκφέρειν πρὸς δόξαν τοῦ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα εὐεργετοῦντός μοι Θεοῦ, κ εἰς ὠφέλειαν

λείαν καὶ σωτήριον ὑπόδειγμα τοῦ πλησίον. Ταύτης δὲ τῆς πίστεως τὴν αὔξησιν, καὶ δύναμιν τοῦ εὐαρεστεῖν τῷ Θεῷ καὶ ταῦτα πάντα ποιεῖν παρὰ Θεοῦ τοῦ παντὸς πάντων ἀγαθῶν χορηγοῦ ὄντος διὰ συνεχῶν προσευχῶν σὲ τῷ ὀνόματι τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν αἰτεῖν ἐμὲ δεῖ, ἐπειδὴ αὐτὸς ἐξ ἑαυτοῦ ἀδυνατίας λίαν καὶ ἀδυνάτος εἰμι, καὶ χάριτας αὐτῷ καθ' ἑκάστην ἀποτίνειν προσήκει ἐφ' οἷς ἔλαβον ὑπ' αὐτοῦ εὐεργεσίας.

Δ. Ὁρῶ σε, ὦ παῖ, τῆς Χριστιανικῆς πίστεως ὑποθήκας καλῶς ἠγωνίσω, καὶ τὸ κεφάλαιον αὐτῆς φέροντα διὰ μνήμης. Λοιπὸν οὖν ἔστι πρὸς τοῦτον τὸν ὁρισμὸν γνώσεως καιρὸν τὸν λόγον σὺ οὕτως ἐπανάγειν, καὶ ἐφαρμόζειν, ὥστε μὴ νομισθεῖν σὲ ταύτης τῆς διδασκαλίας ἀνωφελῶς τετυχηκέναι.

Μ. Τῷ Θεῷ βοήθειαν ἐμοὶ φέροντος, πᾶσαν ἐπιμέλειαν παρέξω, ὦ τιμιώτατε διδάσκαλε, καὶ οὐδὲν παραλείψω, ἐφόσον δυνατὸς ὦ, δι' οὗ τῆς προσηγορίας καὶ ἐπικλήσεως τοῦ ἀληθινῶς Χριστιανοῦ καταξιωθῶ. ἀλλὰ καὶ ταπεινὰς καὶ συνεχεῖς τῷ παντοκράτορι Θεῷ προσευχὰς ποιούμενος, αὐτοῦ δεήσομαι μὴ ἐᾶν

eit, & ad vtilitatem etiam atq; exemplum ſalutare proximi. Cuius fidei incrementum, facultatémque placendi Deo, & iſta omnia præſtandi, me, qui ex me ipſo maximè ſum infirmus, atq; imbecillis, continuis atque ardentiſſimis precibus a Deo patre bonorum omnium authore, in nomine filij ſui Ieſu Chriſti ſeruatoris noſtri, efflagitare, gratiáſque illi maximas pro vniuerſis ab eo acceptis beneficijs aſſiduè agere oportet.

Mat.9.c.23.24.

Rom.1.a.7.&c.& 7 c.15.&c.&.9.d.16 1.Cor.1.a.3.4.&c. 2.Cor.3.b.5.&c.& 15.b.10. Phil.2.b.13. Ephe.1.a.5.6.&c. 2.Theſ.1.d.12. Ioh.14.b.13.&.15. b.16.&.16.c.23. 1.Cor.10.g.31. Ephe.3.d.20.21. Iud.f.25.

M. *Intelligo mi fili, Chriſtiane pietatis præceptis te benè inſtitutũ eſſe, eiúſq; ſummã memoria tenere. Reliquum eſt, vt ad iſtam rectæ intelligẽtiæ normam mores tuos ita formes atque accõmodes, ne ſine cauſa videri poſſis harum rerum ſcientiam eſſe conſequutus.*

Math.13.c.23. Luc.12.f.47. Rom.1.c.21.&.2. b.13. Ephe.4.d.20.21.&. 5.b.8.9. Phil.1.b.9.10.11. Col.1.a.5.6.b.9.10 Tit.1.d.26. Iacob.1.d.22.23.25 &c.&.4.d.17. 2.Pet.2.d.20.21.

A. Deo mihi auxilium ferente, omnem adhibebo diligentiam, honorate magiſter, neq; quicquam omittam, quantũ quidem a me elaborari queat, quò appellationem titulúmq; verè Chriſtiani poſsim ſuſtinere: quin etiam humili aſſiduáq; prece atque obſecratione a Deo opt. Max. ſuppliciter petam,

Luc.11.b.9.a.13.&. a.1.b.7.

Iacob.1.a.5.6.&c.
Matth.13.c.19.20.
&c.
Ioh.15.a.16.
Psa.1.a.3.
1.Cor.3.b.9.7.
2.Cor.9.c.10.d.14.
&.13.d.15.17.18.
Matth.3.c.12.&.13
d.23.
Ioh.4.c.16.&c.
Gal.5.d.22.23.&c.

petam, ne diuinam suorum præceptorum sementim, propter animi mei, quasi nihil ferentis agri sterilitatem interire patiatur,, sed menti meæ, tanquam macro & fœcundo solo, cœlesti suæ gratiæ imbre rigato, eam fertilitatẽ dare velit, vt vberrimas edam sanctitatis fruges in cœlesti horreo granarióque recondendas atque conseruandas.

M. *Perge mi fili, tenere istam viam, quam instituisti, nihil hæsitãs, quin sicuti hoc consilium atq; propositum diuino instinctu motus cepisti, ita ad exitum optabilem rationis atq; instituti istius tui, tam sanctis a te initijs orsi, fœliciter sis ipsius ductu, pernẽturus, ad æternam tuam salutem, & Dei opt. max. gloriam, cui omnis laus, honor, gloria sempiternis est seculorum ætatibus tribuenda.*

2.Cor.8.b.10.11.
&c.
Phil.1.a.6.9.&c.
&.2.b.13.
Rom.6.d.22.23.
Matth.1.b.16.
2.Cor.9.c.10.11.d.
12.&c.
Phil.1.b.11.
1.Pet.2.e.12.

FINIS.

ἔαν τ θεῖκλεὶ τ αὐτ παραγγελμάτων απορᾶν φθείρεσθαι διὰ τ τῆς ἐμῆς ψυχῆς, ὡς ἀχρεῖ οὐδὲν ὠφέροντος, ἀκαρπίαν, ἀλλὰ τῇ διανοίᾳ μου, ὥσπερ ἰσχνῇ καὶ καρπῶν ἀγόνῳ ἀρούρᾳ, ᾧ οὐρανίῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ ὑετῷ ἀρδομένῃ τοιαύτλεὶ εὐφορίαν διδόναι, οἵαν πλείους φύειν τῆς εὐσεβείας καρποὺς, οἵτινες εἰ τῇ οὐρανίῳ καλιᾷ καὶ σιτοφυλακείῳ ἀποθησαυριζήσονται καὶ φυλαχθήσονται.

Δ. Ταύτλεὶ, ὦ τέκνον, ἣν ἐβάδισας, διατέλει πορευόμενος τλεὶ ὁδὸν, πάνυ πληροφορηθεὶς, ὅτι καθὼς τ νομῶ καὶ προαίρεσιν ταύτλην τῇ θείᾳ χρώμενος ἐπιπνοίᾳ εἵλκυσας, ὡσαύτως ὑπὲ τέρας καλὸν τοῦ οὕτως εὐσεβῶς ἠγωνίσθαι ὑπὲ τ ἐμοῦ ἐπιποθούμενος μέλλῃς ἄξιον αὐτοῦ ὁδηγουμένος πρὸς τλεὶ σλεὶ αἰώνιον σωτηρίαν, καὶ τ τ Θεοῦ δόξαν, ᾧ ὁ ἔπαινος, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τ αἰώνων. Αμλεὶ.

ΤΕΛΟΣ.

ΠΑΡΑΙΝΕΣΙΣ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΟΡΘΡΟΝ.

Εγειραι ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τ̃ νεκρῶν, καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός.

Ωρα ἡμᾶς ἤδη ἐξ ὕπνου ἐγερθῆναι.

Η νὺξ προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν. ἀποθώμεθα οὖν τὰ ἔργα τοῦ σκότους, καὶ ἐνδυσώμεθα τὰ ὅπλα τοῦ φωτός.

Ως ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατήσωμεν, καὶ ἐνδυσώμεθα τ̀ Κύριον Ιησοῦν Χριστόν.

Οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ἡμῶν ἔμπροσθεν τ̃ ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ἡμῶν τὰ καλὰ ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ἡμῶν τ̀ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Λαμπρὰ καὶ ἀμάραντός ἐστιν ἡ σοφία, καὶ εὐχερῶς θεωρεῖται ὑπὸ τ̃ ἀγαπώντων αὐτήν, καὶ εὑρίσκεται ὑπὸ τ̃ ζητούντων αὐτήν.

Φθάνει τοὺς ἐπιθυμοῦντας αὐτῆς ἵνα φανερώσῃ ἑαυτὴν αὐτοῖς.

Ο ἐρθρίσας ἐπ' αὐτὴν οὐ κοπιάσει. πάρεδρον γὰρ εὑρήσει τ̀ν πυλῶν αὐτοῦ.

Η σοφία ὑπὲρ τ̃ ἀφροσύνην, ὡς περιουσία τ̃ φωτὸς ὑπὲρ τὸ σκότος.

ADMONITIO MATVTINA.

EXpergiſcere qui dormis, & excitare à mortuis, & illuceſcet tibi Chriſtus. Eph.5.c.14.

Tempeſtiuum eſt nos iam è ſomno ſuſcitari. Rom.13.d.11.

Præterijt nox, dies appropinquat: abijciamus igitur opera tenebrarum, & arma lucis ſumamus. 12.

Honeſtè nos, ita vt in clara luce verſantes decet, geramus: & Domino Ieſu Chriſto induamur. 13.

Ita luceat hominibus vita noſtra ſplendor, vt noſtra opera bona conſpicientes, gloriam patri noſtro cæleſti tribuant. Matth.5.c.16.

Sapientia res eſt excellentiſſima, & quæ nunquam euaneſcit: ab illis verò qui eam admirantur & exquirunt, facilè inuenitur atque obtinetur. Sap.6.b.13.

Eos, qui ipſam expetunt, anteuertit, vt ſeſe illis vltrò offerat. c.14.

Qui primo diluculo illi inuigilat, non multum laboris ſuſtinebit: præſto enim illi ad portam erit, in foribus eius aſſidens. c.15.

Sapientia ſtultitiæ tam longè præſtat quàm lumen tenebris antecellit. Eccle.2.c.13.

Psalmus matutinus.

Psal.112.a.1. DEO tribuite laudem O pueri, serui eius: laudibus efferte nomẽ Domini.

2. *Nomen Domini glorioſè prædicetur: ex hoc tempore in omnem æternitatem.*

Summa laude celebrandum eſt nomen

3. Domini, ab ortu ſolis ad occaſum.

Psal.74.a.16. *Tuus O Deus, eſt dies, & tua eſt nox: tu præparaſti lumen, & ſolem.*

Psal.3.b.5. In cubilibus nos collocauimus, ſomnó que nos dedimus: & rurſum experrecti ſumus, quoniam in tua O Deus, tutela latuimus.

Psal.62.a.1. & 87.b.12. *O Deus, tu es Dominus noſter: ſummo mane te quærimus, & ſupplices ad tuum auxilium confugimus.*

Psal.118.ver. 125. Serui tui ſumus O Domine: ingenij lumen in nobis accende, vt tua præcepta intelligamus.

Psal.142.b.9. *Monſtrato viam, qua nobis ſit ingrediendũ: ad te namque mentes noſtras erigimus.*

Inſtitue nos, vt ea, quæ tibi grata ſunt,

v.11. faciamus: tu enim es Dominus Deus noſter, nomen tuum ſanctum dirigat nos in viam, quæ deducit ad vitam.

Psal.142.b.8. *Effice vt benignam tuam bonitatem matutinis temporibus ſentiamus: in te enim poſitas omnes noſtras ſpes habemus.*

Diluculo

ΨΑΛΜΟΙ.

ΨΑΛΜΟΣ ΟΡΘΡΙΝΟΣ.

Αἰνεῖτε παῖδες Κύριον, αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου.
Εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ νῦν, καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος.
Ἀπὸ ἀνατολῶν μέχρι δυσμῶν, αἰνετὸν τὸ ὄνομα Κυρίου,
Σή ἐστιν ἡ ἡμέρα, καὶ σή ἐστιν ἡ νύξ. σὺ καταρτίσω φαῦσιν καὶ ἥλιον.
Ἡμεῖς κοιμήθημεν καὶ ὑπνώσαμεν καὶ ἠγέρθημεν. ὅτι σὺ εἶ Κύριε ἀντιλήψῃ ἡμῶν.

Ο Θεὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, πρὸς σὲ ὀρθρίζομεν. καὶ τὸ πρωὶ ἡ προσευχὴ ἡμῶν προφθάσει σέ.

Δοῦλοί σου ἐσμὲν ἡμεῖς ὦ Κύριε. σωμάτισον. ἡμᾶς, καὶ γνωσόμεθα τὰ μαρτύριά σου.

Γνώρισον ἡμῖν τίνα ὁδὸν σε ἡ πορευσόμεθα, ὅτι πρὸς σὲ ἀροῦμεν τὰς ψυχὰς ἡμῶν.
Δίδαξον ἡμᾶς τοῦ ποιεῖν τὸ θέλημά σου, ὅτι σὺ εἶ ὁ Κύριος ἡμῶν. τὸ πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν ὁδηγησάτω ἡμᾶς ἐν ὁδῷ τῆς ζωῆς.

Ἀκουσὸν ποίησον ἡμῖν τὸ πρωὶ τὸ ἔλεός σου, ὅτι ὅτι σοὶ ἐλπίσαμεν.

Εμπλησθῶμεν τὸ πρωὶ τοῦ ἐλέους σου. καὶ ἠμεῖς ἀγαλλιασόμεθα, καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις ἡμῶν εὐφρανθησόμεθα.
Ὅτι σὺ εἶ ἡ ὑπομονὴ, καὶ ἐλπὶς ἁπάντων κύριε, σὺ εἶ τὸ ἀγαθὸν ἡμῶν.

Ἐπὶ σὲ ἐπεστηρίχθημεν ἀπὸ γαστρὸς, σὺ κοιλίας μητρὸς ἡμῶν σὺ εἶ σκεπαστὴς ἡμῶν. σοὶ ἡ ὕμνησις ἡμῶν διαπαντός.

Ἀσόμεθα τῇ δυνάμει σου, καὶ ἀνυμνήσομεν τὸ πρωὶ τὸ ἔλεός σου. ὅτι ἐγενήθης ἀντιλήπτωρ ἡμῶν καὶ καταφυγὴ, ὁ βοηθὸς ἡμῶν, καὶ ὁ ἐλεήμων Θεὸς ἡμῶν.

Δόξα τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι.

Ὡσπερ ἦν ἐν ἀρχῇ, καὶ νῦν, καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

¶ΠΡΟΣΕΥΧΗ
ΤΩΝ ΤΗΣ ΚΑΙΝΗΣ ἀπανισαμβώων.

ΧΑριν σοι ἔχομεν, ὅσιε ὁ ἡμέτερος τοῦς δυνάτος ἔστιν εἰδέναι, ὃς Θεὸς ὁ πατὴρ οὐράνιος ὢν, ὃς ἡμᾶς ἐκ παρέλθου τ παρελθού-

Diluculo nos exple miſericordia tua: & prę gaudio voces effundemus, & lætabimur omnibus diebus vitæ noſtræ. *Pſal.90.v.14.*

¶ *Tu enim Domine, is es, cuius deſiderio tenemur: in tua fiducia ab ineunte ætate conquieſcimus.* *Pſal.71.v.4.*

Tuis ſubſidijs, ex quo primùm in lucem editi ſumus, ſuſtentamur: tu nos ex aluo materno eduxiſti, tuam laudem & gloriam in perpetuum celebrabimus. *4.5.*

De tua potentia canemus, tuam benignitatem prima luce prædicabimus: tu enim noſtrum præſidium, perfugium noſtrum, noſtrum propugnaculum, tu Deus noſter clementiſſimus perpetuò extitiſti. *Pſal.59.v.16. 17.*

¶Gloria tribuatur Deo Patri, & Filio, & ſpiritui ſancto.

Sicut a principio ad hunc vſq; diem factum eſt, fiétq; per infinitas ſeculorum ætates. Amen.

¶MATVTINA PRECATIO.

GRatiam tibi quantam maximam animi noſtri capere poſſunt, habemus Deus pater cœleſtis, qui nos ab omni prętentę noctis periculo atq; diſcrimine *Pſal.3.b.5. & 4.b.8.*

crimine ſaluos atque incolumes vſq; ad hodiernum diem conſeruaſti, precamúrq;
Pſal.51.d.1.2 3.&c.10.10. vt hodiè etiam atq; perpetuò in poſterum ſalutis noſtræ defenſionem, atq; patrocinium ſuſcipere velis: & quemadmodum
Pſal.74.c.16 diſcuſſa noctis caligine, Solis luce mundum omnem compleuiſti, & nos è ſomno
Pſal.4.b.6.& 36.b.9. Ioh.14.d.26. & 16.b.13. Act.26.c.18. 2.Cor.4.b.6. Ioh.1.a.5.9.& 8.b.12.& 12.c 35. Ro.13.d.12.13 Eph.5.b.8.c.1 Pſ.119.ver.105 Luc.1.g 74.75 2.Tim.6.d 16 excitaſti: ita & mentes noſtras è tenebris internis ignorantiæ in lucem vocatas, & è vitiorũ ſopore ſuſcitatas, diuinis radijs ſacroſanctí ſpiritus tui, noticiáque dilecti filij tui Ieſu Chriſti ſeruatoris noſtri, veri illius Solis, illuſtrare digneris: vt ab operibus tenebrarum declinantes, omnémq; viuendi curſum ad Diuinam verbi tui veritatem dirigentes, nos, vt in clara luce, atq; in conſpectu tuo honeſtè, iuſtéq; & ſanctè, vt diei filios geramus: tandémq; ad beatiſſimam illam lucem, in qua tu habitas, duce eodem filio tuo Ieſu Chriſto, perueniamus. Cui tecum & cum ſancto ſpiritu, vni venerandæ maieſtatis Deo, laus, atq; honor omnis in perpetuum debetur.

Amen.

βούσης νυκτὸς κινδύνων καὶ χαλεπῶν ἐκσωθέντας εἰς τὴν σήμερον ἡμέραν ἐφύλαξας, διόπερ σοὶ καὶ σήμερον καὶ εἰς τὸ διηνεκὲς τῆς ἡμετέρας σωτηρίας δέξασθαι τὴν παρουσίαν καὶ ἐπιμέλειαν. καὶ ὥσπερ τὴν ἀχλὺν τῆς νυκτὸς ἀποσκεδάσας ταῖς ἡλιακαῖς ἀκτῖσι τὸν πάντα κόσμον ἐφώτισας, καὶ ἡμᾶς ἐκ ὕπνου ἀνήγειρας, οὕτω καὶ τὰς ἡμῶν διανοίας ἐκ τῆς ἐνδοθεν τῆς ἀγνοίας σκότους εἰς φῶς ἀναναχθέντας, καὶ ἐκ κάρου τοῦ κακιῶν ἀπαναστάσας, ταῖς θείαις τοῦ ἱεροῦ πνεύματός σου ἀκτῖσι, καὶ τῇ γνώσει τοῦ ἀγαπητοῦ υἱοῦ σου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, τοῦ ἀληθινοῦ ὄντος ἡλίου καταυγάσας· ἵνα ἀπὸ τοῦ τοῦ σκότους ἔργων ἀποκλίνοντες, καὶ ἅπαντα τὸν βίον πρὸς τὸν θεῖκὸν τοῦ σοῦ λόγου ἀλήθειαν ῥυθμίζοντες, ὡς ἐν φῶ λαμπρῷ φωτὶ, καὶ ἐν τῇ σῇ ὄψει ὄντες, σεμνῶς, καὶ δικαίως, καὶ εὐσεβῶς, ὥσπερ ἡμέρας υἱοὶ πολιτευώμεθα. καὶ ὅπως τύχωμεν εἰς τὸ μακαριώτατον αὐτὸ φῶς, ᾧ σὺ οἰκοις, τοῦ αὐτοῦ υἱοῦ σου Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁδηγοῦντος ἡμᾶς, ἐρχώμεθα. ᾧ σοὶ καὶ ἅγίῳ πνεύματι, ἑνὶ τιμιωτάτης μεγαλειότητος Θεῷ, ὁ ἔπαινος καὶ ἡ τιμὴ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΠΡΟ-

ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΟΡΘΡΙΟΣ τοῖς απουδαίοις βαπτηδεία.

Μεγιςά σοι εὐχαριςοδμῶ ἐκ ψυχῶν ὦ Θεός, ὁ πατὴρ τ̃ φώτων, καὶ πάντων ἀγαθῶν χορηγὸς ὢν, ὅτι τοῖς ἡμετέροις γονεῦσι καὶ προςάταις τ̃ νοωῦ τοιῦτον ἐμβέβληκας, ὥςε παραδοῦναι ἡμᾶς τοῖς τὰ καλὰ τ̃ μαθημάτων ἐπαγγελλομένοις διδασκάλοις ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡλικίᾳ, ἣ μάλιςα εὔκαμπτός ἐςτ, καὶ βαπτηδειοτάτη πᾶν ἀγαθὸν μανθάνειν. ἱκετεύοντές σε μὴ ἐᾶν τὰς τε καλὰς αὐ τ̃ ἐλπίδας, καὶ τὸν βέλτιςον τ̃ ἡμετέρας ἡλικίας χαμὸν διὰ τὴν ἡμ̃ν ἀφυΐαν, καὶ ἀμέλειαν, καὶ ἀργίαν ἀπόλυσθαι. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἡμετέρα ἀγρυπνία καὶ φιλοπονία καὶ απουδὴ ἄνευ τ̃ θείκ̃ σου βαπτιςοίας οὐδὲν ἀνύειν δυνάται, ἀξιῶσης διὰ τ̃ οὐρανίων σου ἀκτίνων ταῖς ἡμ̃ν ψυχαῖς καὶ διανοίαις οὕτως βαπλάμπειν, καὶ τοιῦτον ἡμῖν τ̃ απ'ὰδαίας παιδείας καὶ σοφίας καὶ ἀρετ̃ ἔρωτα ἐμποιεῖν, καὶ εὐμάθειάν τε οὕτω δικτικὴν, καὶ μνήμην οὕτω φυλακτικὴν τ̃ διδασκομένων παρασχεῖν ὥςθ' ἡμᾶς εὐθὺς ἐκ νέων ὑπ' ἀγαθοῖς παιδεύμασι καὶ μαθήμασιν ἠγμένους, καὶ

ἐν

¶Precatio matutina ſtudioſis *accommodata.*

MAximas tibi ex animis gratias agimus Deus Pater luminum, bonorum omnium largitor, quòd parentibus patroníſque noſtris hanc mẽtem dediſti, vt nos ea ætate quę maximè flexibilis eſt, & ad optima quæq; diſcendum opportuniſſima, in bonarum literarum diſciplinam traderent : ſuppliciter à te petentes, ne illorum bonam de nobis ſpem, noſtrąq; ætatis optimam partem, propter noſtram ingenij tarditatem, negligentiam, & inertiam perire ſinas. Et quia noſtra vigilantia, induſtria, atque ſtudium nihil ſine diuino inſtinctu tuo proficere valent, dignare cœleſtibus tuis radiis mentibus ingeniiſque noſtris ita illucere, nóſq; eo deſiderio & amore bonarum literarum, ſapientiæ, atque virtutis afficere, eáque docilitate ad percipiendum, memoriáque ad præcepta retinendum donare, vt in pueritia atque adoleſcentia noſtra, bonis literis artibúſque, & virtutis præceptis liberaliter inſtituti, viri docti & pij, reíq; publicæ, atque ſanctæ Eccleſiæ tuæ vtiles euadamus, ad ſanctiſſimi nominis tui gloriam ampli-

Iac.1.c.17.

Eccle.12.a.2. &c.

Pro.6.a.6.& b.9 & .24. c.26.

Pſal.127.a.2.

Ioh.15.a.45.

Pſal.4.b.6.& 36.b.9.

2.Cor.4.b.6.

Deut.4.b.9. 10.& 31.b. 12.13.

Pſal.78.a.3.4

Mat.19.b.13. 14.

2.Tim.3.d.15.

amplificandam. Hæc a te pater cœleſtis,
Ioh.15.c.16. nomine vnici tui filij Ieſu Chriſti ſeruatoris noſtri efflagitamus, obſecrantes vt ea nobis ipſius cauſa largiri velis: tibi verò, cum eodem filio tuo, ſanctóque
2.Tim.1.d.17 ſpiritu laus omnis & gloria perpetuò tribuatur. Amen.

Matutina precatio alia ſcholis apta.

LArgire Domine Deus Pater cœleſtis, vt diuino ſpiritu tuo afflati, & dilectiſſimi filij, beatiſſimíque pueri
Luc.2.g.46. tui Ieſu Chriſti clariſſimum illuſtriſſimúmque exemplum nobis ad imitandũ
Eccle.12.a.2. &c. ante oculos proponentes, hoc puerítiæ atq; adoleſcentiæ noſtræ tempore, nos totos ad bonarum literarum ſtudium & virtutẽ applicemus, atque ad tuam voluntatem conformemus: & ſicuti ætate
Luc.2.g.29.53 progredimur, ita in dies magis magíſq; ſcientia, ſapientia, & virtute proficiamus: tum hominum piorum, tum verò tuam maximè cœleſtem gratiam atque amorẽ (in quo ſumma ſita eſt fœlicitas) nobis conciliantes atque cõſequentes:

idq;

ἐν ἀρετῇ ἐλευθερίως πεπαιδευμένοις, ἄνδρας ὑπαιδεύτους καὶ ἀσεβεῖς, καὶ τῇ πολιτείᾳ ἅμα, καὶ τῇ ἁγίᾳ σου ἐκκλησίᾳ ὠφελίμους ἀποδειχθῶμεν, εἰς τὴν τοῦ ἱεροῦ ὀνόματός σου δόξαν. Ταῦτα παρά σου, ὦ πάτερ οὐράνιε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ σου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν αἰτοῦμαι, δέομαί σου αὐτὰ χαρίζεσθαι ἡμῖν διὰ τὴν ἐκείνου ἀξίαν. σοὶ δὲ μετὰ τοῦ αὐτοῦ υἱοῦ σου, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος πᾶς ὁ ἔπαινος καὶ τιμὴ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΑΛΛΗ ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΕΩΘΙΝΗ διδασκαλείοις προσηρμοσμένη.

Πλάσχου ὦ Κύριε Θεὸς πάτερ οὐράνιε, τὸν ἡμᾶς τῆς θείας τοῦ πνεύματός σου χάριτος μετέχοντας, καὶ τοῦ ἀγαπητοῦ υἱοῦ καὶ μακαριωτάτου παιδός σου Ἰησοῦ χριστοῦ τὸ λαμπρότατον καὶ ὑπερφανέστατον ὑπόδειγμα εἰς μίμησιν ἑαυτοῖς πρὸ ὀμμάτων τιθέντας ἐν νεότητι ἑαυτοὺς ὅλους τῇ ἀγαθῇ παιδείᾳ καὶ ἀρετῇ ὑποδοῦναι, καὶ πρὸς τὸν σὸν θέλημα ῥυθμίζειν. ἵνα τῇ ἡλικίᾳ προκόπτοντες, ὡσαύτως εἰς σωφίσιν καὶ σοφίαν καὶ ἀρετὴν σωφρόνως ὑποδύντες δῆλοι ὦμεν, τοῦτε τοῖς εὐσεβῶν ἀνθρώποις, καὶ μάλιστα τοῦ σοῦ

σιὼ οὐράνιον εὔνοιαν καὶ ἀγάπιω (ἢ τελείαν εὐδαιμονίαν φέρει) ἑαυτοῖς καταχτώμενοι, διὰ τοῦ αὐτοῦ υἱοῦ σου Ιησοῦ Χριστοῦ, τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, ᾧ μετ' σου καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἡ τιμὴ καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Αμιὼ.

ΥΠΟΜΝΗΣΙΣ

ΕΙΣ ΕΣΠΕΡΑΝ.

Ἐαν τις περιπατῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ, οὐ προσκόπτει, ὅτι τὸ φῶς τοῦ κόσμου τούτου βλέπει.
Ἐὰν δέ τις περιπατῇ ἐν τῇ νυκτὶ, προσκόπτει. ὅτι τὸ φῶς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ.
Αὕτη ἐστὶν ἡ κρίσις, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἠγάπησαν οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον τὸ σκότος ἢ τὸ φῶς. ἦν γὰρ πονηρὰ αὐτῶν τὰ ἔργα.
Ιησοῦς Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τὸ φῶς ἐστὶ τὸ φαῖνον ἐν τῇ σκοτίᾳ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.
Περιπατήσωμεν οὖν ἕως τὸ φῶς ἔχομεν, ἵνα μὴ σκοτία ἡμᾶς καταλάβῃ. ὅτι ὁ περιπατῶν ἐν τῇ σκοτίᾳ οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει.
Μὴ γινώμεθα ἑτεροζυγοῦντες τοῖς ἀπίστοις.

ἀλλ'

idque per eundem filium tuum Iesum Christum, seruatorem nostrum, cui vnà tecum & cum sancto spiritu honor & atque gloria sempiterna tribuenda. Amen.

✻ ADMONITIONES pertinæ & nocturnæ.

Die si quis incedat, nihil offendit: quoniam solis lumen aspicit. Ioh.11.v.9.

At si de nocte ambulet, luce orbatus per errorem incurrit. v.10.

Hæc est damnationis causa, quòd lux mundo affulsit, homines verò tenebris potiùs quàm luce delectati sunt, eo quòd eorum vita flagitiosa fuerat. Ioh.3.c.19.

Iesus Christus Dei Filius lux est, quæ in tenebris fulget, vera illa lux, quæ omnes homines, qui in hunc mundum ingrediuntur illustrat. Ioh.1.c.5.9.

Progrediemur igitur dum suppetit lumen, ne nos non opprimat, nam qui in tenebris versatur, nescit quò ruat. Ioh.12.c.35.

Incredulorum peregrinum iugum ne feramus 2.Cor.6.c.14. Ioh.12.c.3.

mus, verùm dum lucem aspicimus luci fidamus, vt lucis soboles efficiamur.

Ioh.12.f.46. *Credamus in Iesum Christũ Dei filium, qui mundo illuxit, vt omnes qui credunt in eum in tenebris non iaceant.*

Ioh.8.b.12.& 9.a.5. *Qui Christum mundi lucem sequitur, è tenebris in lumen vitæ vocabitur.*

Psal.112.a.4. *Exoritur è tenebris lumen ijs, qui castè atque integrè versantur.*

1.Ioh.2.b.9. *Qui se in luce versari dicit, & odium tamen in fratrem habet, is tenebris vsq; ad hoc*

b.10 *tempus offunditur.*

Qui fratrem diligit, luce circumfunditur: neque illa vnquam ab eo peccandi occasio offeretur.

Esa.58.b.10. *Si inopis atque egentis esurieti misertus fueris, luctúque & mœrore afflictum animũ consolatione sustentaueris: tunc effulgebit è tenebris lumen tuum, eritq; caligo tua instar meridiei.*

Hymnus vespertinus & nocturnus.

Psal.92.a.1. OPtimum est, nos tibi O Deus, confiteri, tuúmq; numen precibus placare, & diuinum nomen tuum hymnis & laudibus celebrare, O excelsissime.

ἀλλ' ἵνα τὸ φῶς ἔχομεν, πιστεύσωμεν εἰς τὸ φῶς, ἵνα υἱοὶ φωτὸς γενώμεθα.

Πιστεύτωμεν εἰς Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ. ὅτι φῶς ἦλθεν τὸν κόσμον ἐλήλυθεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν, ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μείνῃ.

Ος ἐὰν ἀκολουθήσῃ Χριστῷ, οὗτος φωτὶ τοῦ κόσμου, οὐ περιπατεῖ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἕξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς.
Ἐξαστράψει ἐν σκότει φῶς τοῖς εὐθέσιν.

Ο λέγων ἐν φωτὶ εἶναι, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῶν, ἐν σκοτίᾳ ἐστὶν ἕως ἄρτι.

Ο ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἐν φωτὶ μένει, καὶ σκάνδαλον ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστι.

Ἐὰν δῶς πεινῶντι τὸν ἄρτον ἐκ ψυχῆς σου, καὶ ψυχὴν τεταπεινωμένην ἐμπλήσῃς, τότε ἀνατελεῖ ἐν σκότει τὸ φῶς σου, καὶ τὸ σκότος σου ὡς μεσημβρία.

ΨΑΛΜΟΣ ΕΣΠΕΡΙΝΟΣ.

Ἀγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Θεῷ, καὶ ψάλλειν τῷ ὀνόματί σου ὑψιστε.

Τὸ ἀναγεῖλαι τῷ πρωὶ τὸ ἐλεός σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου κατὰ νύκτα.

Ἕως τὸ σκότος καλύπτει τὴν γῆν καὶ τὰ ἔθνη, λαμψάτω ἡμῖν ἡ δόξα σου Κύριε, ἀλλ' ἀπόστειλον τὸ φῶς σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου, ὅπως ὁδηγῶσιν ἡμᾶς.

Ὁ Θεὸς ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, λάμψον ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, καὶ δὸς ἡμῖν τὸν φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης σου, ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Λῦσον τὸν λύχνον ἡμῶν ὦ Θεὸς Κύριε ἡμέτερε, καὶ ποίησον τὸ σκότος ἡμῶν φῶς, ἵνα περιπατήσωμεν ἐν προσώπῳ σου ἐν φωτὶ ζώντων.

Λύχνος τοῖς ποσὶν ἡμῶν ὁ νόμος σου, καὶ φῶς τοῖς τρίβοις ἡμῶν. Ἐπιφάνηθι τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις, καὶ κατεύθυνον τοὺς πόδας ἡμῶν εἰς ὁδὸν εἰρήνης.

Κατεύθυνον τὰ ἴχνη ἡμῶν ἐν τῷ λόγῳ σου. καὶ οὕτως οὐκ ὀλιωθήσονται οἱ πόδες ἡμῶν, καὶ οὐ κυριεύσῃ ἡμῶν πᾶσα ἀνομία κακία.

Κύριε παρά σοι πηγὴ ζωῆς, φώτισον τοὺς ὀφθαλμοὺς τῇ φωτὶ τοῦ προσώπου σου. μή ποτε ὑπνώσωμεν εἰς θάνατον, καὶ ὁ ἐχθρὸς ἡμῶν ἰσχύσῃ πρὸς ἡμᾶς.

De tua benignitate matutinis temporibus, & vespertinis de veritate tua honorificè prædicare. a.2.

Dum terra atq; homines obscura teguntur caligine, tua O Domine gloria nobis illucescat: lumen tuum, & tua nos veritas dirigant. *Esa.6.a.1.2. Psal.43.a.3.*

O Deus qui iubes lumen è tenebris effulgere, illustra mentes nostras, & præfer nobis lumen cognitionis gloriæ tuæ, in facie Iesu Christi. 2.Cor.4.b.6.

Accende lucernam nostram O Domine Deus noster, illumina tenebras nostras, vt in conspectu tuo ambulemus in lumine viuentium. *Psal.18.f.17. Psal.56.c.13*

Verbum tuum instar lucernæ est pedibus nostris, & instar lychni semitis nostris: præfert lumen iis qui in tenebris & in umbra mortis versantur: vestigia nostra dirigit in viam pacis. Psal.119.ver.105. Luc.1.g.79.

Ingressus nostros ad verbi tui normam dirigito: nam sic pedes nostri à lapsu cõtinebuntur, ne in flagitium aliquod dilabamur. *Psal.119.ver.133.& 56.b.13.*

Pectus te O Deus est fons vitæ, illustra oculos nostros tuis vultus fulgore: me somno cõsopiti sempiterno, hostis nostri dominatu præmamur. Psa.36.b.9.& 13.a.3.4.

Pſal.117.c.13. *&.56.b.3.* *Marc.8.b.12.* *&.22.b.13.* *&.25.c.30.* Extrahe nos è tenebris, & è mortis caligine: rumpe vincula noſtra, & eripe nos ab interitu: O libera nos ab illa caligine, vbi fletus gemitúſq; fiunt, & dentium crepitus exaudiuntur.

Act.26.c.18. *Oculos noſtros aperi, Vt è tenebris in lucem vocemur, & è poteſtate Satanæ vindicemur, tibiq; O Deus noſter aſseramur.*

c.18. Vt peccatorũ veniam impetremus, hæreditatémq; adeamus cum illis, qui per fidem erga filium tuum Ieſum Chriſtum ſãcti atque integri efficiuntur.

Pſal.4.b.8. *Sic cubitum diſcedemus, móſq; quieti trademus ſecuri: tuo enim ſolius præſidio in tuto collocabimur.*

℣. Gloria tribuatur Deo patri, & Filio & ſpiritui ſancto.

Sicut in principio ad hunc vſque diem factum eſt, fiétque per infinitas ſeculorum ætates. Amen.

¶PRECATIO VESpertina.

Pſal.91.b. *146.147.* DOmine Deus in cuius tutela eſt ſalus hominum, atque rerum omnium, quando nox Mundum oppreſſit,

Ρύσαι ἡμᾶς ἐκ σκότους, καὶ ἐκ σκιᾶς θανάτου, διάρηξον τοὺς δεσμοὺς ἡμῶν, καὶ ῥῦσαι τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἀπὸ θανάτου, σῶσον ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ σκότους, ἐν ᾧ ἐστιν ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

Ἄνοιξον ὀφθαλμοὺς ἡμῶν, ἵνα ἐπιστραφῶμεν ἀπὸ σκότους εἰς φῶς, καὶ ἀπὸ τ' ἐξουσίας τοῦ Σατανᾶ ἐπὶ τὸν Θεόν.

Τοῦ λαβεῖν ἡμᾶς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ κλῆρον ἐν τοῖς ἡγιασμένοις, πίστει τῇ εἰς τὸν υἱόν σου Ἰησοῦν Χριστόν.

Οὕτως ἐν εἰρήνῃ κοιμηθησόμεθα καὶ ὑπνώσομεν. ὅτι σὺ Κύριε μόνος ἐπ' ἐλπίδι κατοικίζεις ἡμᾶς.

Δόξα πατρὶ καὶ τὰ ἑξῆς.

Ὡσπερ ἦν ἐν ἀρχῇ καὶ τὰ ἑξῆς.

¶ΠΡΟΣΕΥΧΗ
ΤΩΝ ΚΑΘΕΥΔΕΙΝ μελλόντων.

Κύριε ὁ Θεὸς, εἰς ὃν ἡ σωτηρία ἀνθρώπων τε καὶ πάντων τῶν ὄντων ἀνάκειται, ὅτι ἡ νὺξ τὸν κόσμον ἐσκότωσε, καὶ τὰ ἡμῶν

σώματα μέλλῃ εἰς ὕπνον ἐμπίπτειν, εἴ τι αὐτῶν ἔστι θανάτῳ ὁμοιότερον, ἑαυτοὺς ἅλους σοι ὑπο-ζύπτομεν, σὺ ἐκλυθέντας ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἐνεργείας τῶν πονηρῶν πνευμάτων, τῆς δὲ σκότου ἀρχόντων, ἃ πρὸς τὸ ἐξαπατᾶν ἡμᾶς εἰς ἀγγέλους φωτὸς μεταschηματίζεται, καὶ ἀφ' ἁμαρτιῶν τῆς ἐγγύθεν τοῦ σκότους, καὶ ἀπὸ πάντων ἄλλων τῶν τε κατὰ τὸ σῶμα καὶ τῶν κατὰ τὴν ψυχὴν κινδυνεύειν ῥύσασθαι καὶ φυλάξαι. καὶ μὴ ἐάσαι ἡμᾶς ἅλους ὕπνῳ καταφέρεσθαι, καὶ οἱονεὶ βαθύπεδον, ἢ μεταξὺ κατευθύντων τὰς διανοίας ἡμῶν οὕτως ὑπισχνεῖσθαι, ὥσθ' ἡμᾶς σοὶ ὑπολαμβάνεσθαι. ἀλλὰ τῶν σωμάτων ὕπνου τυγχανόντων, τὰς ψυχὰς νυκτὸς καὶ ἡμέρας σωμιχῶς ἀγρυπνεῖν, καὶ εἰς σὲ ἀτενεῖς ὁρᾶν. καὶ ἐπειδὰν τὰ σώματά τε καὶ τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἀποχρώντως, ὅσον τῇ φύσει ἀρκεῖ, ἀναπαύσωμεν, ἢ αὔριον ὑπνοδοτέρους καὶ προθυμοτέρους ἡμᾶς ποιῆσαι σοι δουλεύειν, ὁποιηδήποτ' ἂν διαγωγὴν κατὰ τὴν σὴν διάταξιν σχολάζοντες ὦμεν, πρὸς τὴν ἡμετέραν ψυχῶν τε σωτηρίαν, καὶ τοῖς πλησίον τὴν ὠφέλειαν, καὶ τὴν δι' ἀγιωτάτου ὁμολογίας συνιμεν, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, ᾧ σὺν σοὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι πᾶς ὁ ἔπαινος καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἀλλη.

sit, & corpora mox nostra somno, quo nihil est morti similius, resoluta languidáq; iacebunt, nos totos tibi in tutelam tradimus, suppliciter orantes, vt a potestate malitiosorum spirituum, caliginis principum, qui ad nos fallendos in angelos se lucis transformare valent, & à peccatis, tenebrarum operibus, atque alijs omnibus tum corporis, tum animæ periculis nos tueri & conseruare velis: vtq; totos nos sopore opprimi & quasi sepultos iacere, aut mentibus interim nostris caliginem ita offundi non patiaris, vt tui nos obliuio capiat: verùm vt corporibus sopitis animi vigiles assiduè noctes diésq; tibi intenti excubent. Et quùm requies corpora simul atque animos nostros satis, quantum natura quærit, refecerit, crastina aurora aptiores nos atque propensiores reddat ad tibi seruiendum in eo vitæ statu, quem nos tenere voluisti, ad animarum nostrarum salutem, nostrorum proximorum commodum, tuique sanctissimi nominis gloriam, per Iesum Christum seruatorem nostrum, qui, vnà tecum, & cum sancto spiritu, omni laude, & gloria, omnibus sæculorum ætatibus est ab omnibus afficiendus. Amen.

Luc. 8. c. 52. Ioh. 11. b. 11. &c.
1. Thes. 4. c. 13. 14.
Ephe. 6. b. 12.
2. Cor. 11. b. 14.
Ephe. 5. b. 11. 12. &c.
1. Thes. 5. a. 5. 6. b. 10.
1. Cor. 7. d. 20.
Ephe. 4. c. 1. &c.
1. Thes. 2. d. 12. 13.

Vespe-

¶ VESPERTINA
precatio alia.

Esa.41.b.7.& 50.a.3. Eccle.5.b.11.

OMnipotens Deus, cuius beneficio ſicuti dies hominibus ad negotia obeunda illuceſcet, ſic & nox ad corpora atq; animos labore & contentione defeſſos, quiete relaxandos, atque recreandos conceditur: ſupplici à te precatione petimus, vt quemadmodum nox tenebris omnia obſcurat, ita & peccata etiam noſtra, illa dilecto filio tuo condonans, occultare, & ab oculis tuis remouere, atq; illorum memoriã ſempiterna obliuione delere velis: vt veluti corpora ſomno & requiete reficientur, itidem & animi noſtri miſericordiæ tuæ fiducia, à ſcelerum conſcientia ſoluti tranquillentur: atque ita toti recreati, craſtinò quùm diluceſcet, reliquiſq; vitæ noſtræ diebus experrecti, ad tibi ſeruiendum excitemur. Et quando mors ipſa, à qua tam eſt tibi facile nos atque è ſomno corporis excitare, immĩnebit, in ſpe lætiſſimæ illius reſurrectionis (qua corpora noſtra ad ſempiternum illum diem nullis vnquam tenebris interruptum expergefacies) requieſcamus: quando hæreditatis ſanctorũ in Lumine participes reddemur, in cœle-

Pſal.25.a.5. & 32.a.1.& 51.a.2.b.9. Eſa.43.d.25. Ezech.18.c. 22.

Act.3.d.19. Col.2.b.13.14. Pſal.127.a.2 Pro.3.d.24. Luc.8.g.52. 54.&c. Ioh.1.b.11.c. 21.f.43.44. Coloſ.1.b.12. Gal.4.d.26.

ſti

ΕΥΧΑΙ.

ΑΛΛΗ ΕΠΙΚΟΙΤΙΟΣ ΕΥΧΗ.

Παντοκράτωρ Θεὸς ὁ χαριτάμενος ἀνθρώποις τ̃ λαμπρὰν ἡμέραν ἵνα ἐν αὐλῇ σ̃ σῇ; ἰδίᾳ; σχολάζωμεν ἀσχολίας. τ̃ δὲ νυκτὸς τῇ τ̃ σωμάτων καὶ ψυχῶν κεκοπιασμένων καὶ ἀναπαύσεως δεομένων ἀναψύξει ἀποτάξας. μεθ' ἱκετείας σὲ ἀντιβολῶμεν, ὥσπερ ἡ νὺξ ἅπαντα σκότου ἐνέπλησεν, οὕτω καὶ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, αὐλὰς ἡμῶν διὰ Χριστὸν συγχωρῶν τα, καλύψαι καὶ ἐκ μέσου θεῖναι, καὶ ἀφανίσῳ λήθῃ παραδοῦναι. ἵνα καθάπερ τὰ σώματα εἰς ὕπνον τρεπόμενα ἀναπνεύσεως τεύξεται, ὡσαύτως αἱ ψυχαὶ ἡμῶν σῷ ἐλέῳ περιθῶνται, καὶ τ̃ τ̃ πλημμελημάτων σωτηρίους ἀπολλαγμένα, ἐν ἡσυχίᾳ μένωσι, καὶ οὕτω τελείας ἀναψυχθείσης ἐν τῇ αὔριον, καὶ ἐν πάσαις ἄλλαις τ̃ ζωῆς ἡμέραις τ̃ ὕπνου ἀπαναισάμενοι πρὸς τ̃ δουλεύειν σοὶ ἐγερθῶμεν. καὶ ὅταν ὁ θάνατος αὐτὸς προσπελάσῃ, ἀφ' οὗ οὐκ ἤθον, ἢ ἀπὸ τ̃ σωματικῆς ὕπνου ἡμᾶς διεγείρειν ἐξεῖ, τῇ ἐλπίδι ἐπαναπαυόμενα τ̃ ἀναστάντος αὐτῆς ἀναστάσεως, δι' ἧς τὰ σώματα ἡμῶν εἰς τ̃ αἰώνιον ἐκείνου ἡμέραν, ἣ οὐδεὶς ζόφος ἐπισκοτάσει, ἀναστήσεις. ἐν ᾗ

κοι-

κοινωνήσουσιν τ τῶν ἁγίων κληρονομίας ἐν φωτὶ, ἐν τῇ οὐρανίῳ Ἱερουσαλὴμ, τῇ εὐδαιμονεστάτῃ πόλει, ἥτις οὐ προσδεήσεται οὔτε τοῦ λύχνου, οὔτε τοῦ ἡλίου, οὔτε τ σελήνης, ἵνα φάνωσιν ἐν αὐτῇ. ἡ γὰρ δόξα τοῦ Θεοῦ αὐτὴν φωτίσει, καὶ ὁ τοῦ ὑὸς, τὸ ἀρνίον, ἡ μετέρα δόξα καὶ φῶς ἀμάντιον ἔσται. πρὸς ὃν ἐνδοξότατον φῶς, καὶ τὸν τοῦ ἀγαπητοῦ υἱοῦ σου βασιλείαν δεόμεθά σου ἡμᾶς ἀγεῖν δι' αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, ᾧ ἐστὶ σοὶ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἡ ἀθάνατος τιμὴ, καὶ ὁ ὑπερμεγέθης ἔπαινος ὀφείλεται. Ἀμήν.

ΤΕΛΟΣ.

sti Hierusalem, beatissima illa ciuitate, quę neq; Lucernæ, neq; Solis, neq; Lunæ lumine, quo illustretur, indigebit: tua enim O Deus gloria illi illucescet, tuúsq; filius agnus ille, nostrum erit decus ac lumen sempiternum. Ad quam glorioſissimam lucem, & regnum dilecti filij tui, vt nos velis perducere, te per eundem illum seruatorem nostrum obtestamur atque obsecramus: qui vnà tecum, & cum sancto spiritu, maximis & immortalibus honoribus, summísq; & perpetuis laudibus efferendus est atque celebrandus. Amen.

Apoc.21.g.23 & 22.b.5. Coloſ.1.c.13.

FINIS.

LONDINI.

Apud Iohannem Dayum.

AN. 1577.

Cum gratia & Priuilegio,
Regiæ Maiestatis.

ΧΡΙΣΤΙΑ

ΝΙΣΜΟΥ ΣΤΟΙΧΕΙΩ-
σις, εἰς τὴν τ̃ παίδων ὠφέλειαν
ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ συν-
τεθεῖσα.

CHRISTIA-

næ pietatis prima in-
stitutio, ad vsum scho-
larum Græcè & Lati-
nè scripta.

LONDINI

Apud Ioannem Dayum.

An. *1577.*

Cum Gratia & Priuilegio.

291.599

ΤΩ ΕΠΙ ΕΥΣΕ-

ΒΕΙΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ

πάσῃ ἀρετῇ εὐδοκιμωτάτῳ τῷ θείῳ

λόγῳ κήρυκι, Ἀλεξάνδρῳ τῷ Νυ-

σσέως, εὐδαιμόνως διαζῆν.

ΠΑΛΑΙΑ ἐκκλησία, ἢ τοις τῶν ἀποστόλων διαδεχομένη χρόνους, ἐν ᾗ ἄνδρες θεόπαλοι τῆς ἀποστολικῆς ἐχρῶντο διδασκαλίας, ὡς λαμπῆρες τῆς οἰκουμένης διέπρεψαν, περὶ οὐδὲν ὅλως τοσαύτῃ ἐσπουδάκει καὶ σπουδῇ ἐποίησεν, ὅσῃ περὶ τὴν τῶν παίδων καλὴν καὶ σπουδαίαν ἀγωγήν. οὐ γὰρ μόνον τοὺς ἐκ τῆς φιλοσοφίας εὐδοκιμοῦντας συγγραφῆς τοῖς παισὶ προτέλεγεν, οἷον Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλη, καὶ τοὺς λοιποὺς τοὺς παρ' ἕλλησι

σοφῶν, ἀλλὰ καὶ πολὺ μᾶλλον τὰς θεοδότους
καὶ θεοπνεύστους γραφὰς ἐπαίδευσεν αὐτοὺς, δι'
ὧν ἄλλο τι πολὺ κρεῖττον καὶ θειότερον τ σοφί-
ας εἶδος μανθάνοιεν. καὶ τίς οὐκ ἂν εἰκότως
ἐπαινέσαι καὶ ἐγκωμιάσαι τ ἀρχαῖον τοῦτο
τ ἀθώων ἐκείνων ἔθος καὶ ἀπαράδεκτον, ἐ-
ὰν τό τε γενόμενον ἐντεῦθεν ὄφελος ἐνθυ-
μῆται, καὶ τ ἐκ δ ὕστερον παραλελεῖφθαι αὐ-
τ μεγάλῳ καὶ ὀλίγου δεῖν, ἀνήκεστον ζημίαν
λογίζηται; ἦσαν γὰρ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους
τινες ἐν ἑκάστῃ παροικίᾳ λεγομένῃ, οἵτινες
τοὺς παῖδας τοῦ τ πίστεως Χριστιανικῆς στοι-
χείωσιν ἀκριβῶς διδάσκοντες καὶ κατηχοῦν-
τες περὶ τοῦ κατήχησιν μόνον πεπόνηνται,
ὅθεν καὶ καλῆται ἡ κατηχισὰ προσηγορεύ-
θησαν. τοιοῦτον γὰρ γεγενέναι τ ἐν τοῖς μά-
λιστα περιφανῆ καὶ λαμπρὸν τ μέγαν Ὠριγέ-
νη, ἐν τῇ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἐπωνύμῳ
παρ' Αἰγυπτίοις πόλει ὁ Εὐσέβιος ἐν ᾧ ἕκτῳ
τ ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας μαρτυρεῖ. Ἀλλ' ἐπεὶ
προελθόντων τοῦ χρόνων οἱ τ τοῦ ἐκκλη-
σιῶν προεστῶτες πεπιστευμένοι, περὶ τ τοῦ
νέων παιδεύσιν ἀμελῶς εἶχειν ἤρξαντο, προϊ-
όντος ἀεὶ καὶ ἐρποντος τοῦ κακοῦ, ὅπου τέλος ἡ
λύμη τ ἅπασαν οἰκουμένην διέφθειρε, χαλε-
πόν τινα σκότον ᾧ κόσμῳ ἐπιφέρουσα, τυτ-
έστι τ τοῦ γραφῶν ἄγνοιαν. καὶ τούτου μὲν δ

κα-

κακῶ πάντων βαρυτάτου καὶ οἰκτροτάτῳ ὄντος αἴτιοι μάλιστα μὲν γεγόνασιν οἱ περιβόητοι ἐκεῖνοι τ Ρώμης ἐπίσκοποι, οἱ Πάπαι ὠνομασμένοι, οἵτινες πασῶν τ γῆ δὲ ὅλῳ τ κόσμῳ ἐκκλησιῶν καταχυριεύειν φιλοτιμούμενοι, πανταδαπῶν ἐφάνησαν τ γῆ ἔπειτα παρεισδυόντων τ ἐκκλησίαν φαύλων ἐξευρεταὶ καὶ ἀρχηγοί. ἐκεῖνοι γὰρ τ ἐκκλησίας τυραννοῦντες ἠμότερον γε τ γῆ πάλαι τεθρυλλημένων τυράννων, ἄλλα τε πολλὰ δεινὰ καὶ οἰκεῖα ἐπήγαγον ἔθη περὶ τ τ Θεοῦ λατρείαν, καὶ δὲ τ πολαιὸν ἐκεῖνο ἔθος, οὗ ἀρχόμενος ἐμπνεῖν, ὅλως ἀπήρησαν, ὥστε μηδὲ λείψανά τινα αὐτοῦ σώζεσθαι· καὶ ὅσα μὲ ἐντεῦθεν ἔφυ κακὰ, ἀμήχανον ἂν εἴη σύμπαντα λέγειν, ἀλλ' οὐδὲ ἐννοεῖν μὴ δακρύοντας. Τίς οὖν ἐστὶ τ γῆ εὖ φρονούντων, ὅστις ἂν οὐ δικαίως μισοῖ τὸν πόλιν αὐτὸν, δηλαδὴ τὸν πνευματικῶς Βαβυλῶνα λεγόμενον, ἢ τοσούτων ἡμᾶς ἀγαθῶν ἀπεστέρησεν, ὅσων καὶ ἐννοίᾳ περιλαβεῖν ἀδύνατον, καὶ κακοῖς περιέβαλεν οὕτω χαλεποῖς καὶ μεγάλοις, ὥστε καὶ τ ἀλόγων ζώων κάκιον πολὺ φέρεσθαι ἡμᾶς· εἰ γὰρ ὁ Θεὸς τ καταρχὰς ἔπλασε, καὶ ἐαυτῷ ὁμοίους ἐποίησεν ἡμᾶς, ὅπως αὐτὸν ἡμεῖς ἀληθῶς καὶ εὐσεβῶς θεραπεύσωμεν καὶ αὐτῷ λατρεύσωμεν, πῶς οὐκ

ἐστιθμὸν τῶν θηρίων φαυλότεροι, ἐὰν μὴ παράπεμ-
μθμεν ἐφ' ὃ ὑπ' ἐκείνων παρῶτον ἐκτιθέμεθα;
ἐκεῖνα γὰρ τὰ λόγου μὴ κοινωνοῦντα ζῶα
ἧ φυσικὴ ἑπακολυθοῦντα ὁρμῇ, τὸ ἴδιον αὐ-
τῶν ἔργον ἕκαστα ποιεῖ κατὰ τὸ τεταγμένον
αὐτοῖς ὑπὸ Θεοῦ νόμον· πῶς οὖν οὐκ ἐλεει-
νὸς, μᾶλλον δὲ ἄθλιος ὁ ἄνθρωπος, ὁ τῶν δοσκη-
μάτων καὶ ζώων τὴν ἀπόδυσιν ἠπωρμένος, ὧν ὁ
Θεὸς τὸ κύριον κατέσησεν αὐτόν; ἀμήχανον
δὲ μὴ ἁπλᾶσθαι, ἐὰν ἢ τὰ δέοντα οὐ ποιῇ, ἢ
ἀγνοῇ. πόθεν δὲ δυναίμεθ' ἂν γινώσκειν
τὴν γνησίαν καὶ ἀκίβδηλον τοῦ Θεοῦ θρησ-
κείαν, δι' ἧς μάλισα φαινόμεθα τὴν πρὸς τὰ
ἄλογα κοινωνίαν διαφεύγοντες εἰ μὴ ἐκ τῶν
ἱερῶν γραφῶν τῶν κατ' ἐκκλησίαν βιβλίων λε-
γομένων; ὥσπερ γὰρ τοῖς τὸν ἥλιον μὴ ὁρῶν-
τας ἀδύνατον ὀρθὰ βαδίζειν, οὕτω κὴ ἀνάγ-
κη τοὺς μὴ ἐλλιπεῖς πρὸς τὰς τῶν θείων γρα-
φῶν ἀκτῖνας περὶ τὴν τοῦ Θεοῦ λατρείαν καὶ
τιμὴν ἁμαρτάνειν. ὅτι μὲν οὖν πᾶσι
τοῖς ἀνθρώποις, μάλισα δὲ τοῖς Χριστιανοῖς ὀ-
νομαζομένοις προσήκει τὸν Θεὸν ὀρθῶς καὶ
πρεπόντως σέβεσθαι, καὶ ὅτι οὕτω ποιεῖν ἀ-
δύνατον τοῖς ἁγίας γραφὰς ἀγνοοῦσιν, οὐ-
δεὶς τὴν ὀρθῶς λογιζομένων ἔξαρνος γενή-
σεται· κελεύει δὲ ὁ θεσπέσιος Πέτρος ἑτοίμους
εἶναι πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ αἰτοῦν βου-
λο-

λοιδώρῳ λόγον τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος, ἵνα μὴ λανθάνωμεν τῷ Χριστῷ μαθηταὶ ὄντες. Ἐπειδὴ γοῦν οὕτω καλῶς ἦχθαι ἔκαστον τῇ εὐσεβείᾳ προσήκει, ὥστε δυνάσθαι εὐχερῶς πρὸς τὰ ἐρωτηθέντα ἀποκρίνεσθαι, ἀνάγκη αὐτὸν εὐθὺς ἐκ νέων τὰ ἱερὰ πεπαιδεῦσθαι λόγια. τοῦτο γὰρ οἱ παλαιοὶ ἐκεῖνοι ἄνδρες, ὧν ἄνω ἐμνημόνευσα, εὖ εἰδότες, οὕτω σφόδρα τῆς τῶν παίδων νουθεσίας καὶ κατηχήσεως ἐπεμελοῦντο, μηδὲν αὐτῆς οἰόμενοι μείζονος ἀπορρήτου ἀξιώτερον εἶναι. καὶ ἡμῖν οὖν ταὐτὸ ποιητέον νυνὶ, καὶ τῶν ἐκείνων φιλοπονίαν καὶ ἐπιμέλειαν μιμητέον, τούτων δὲ τὴν ἀμέλειαν καὶ ῥᾳθυμίαν φευκτέον, ὅπως τοῖς παισὶ τὴν περίπυστον προφέροντες διδασκαλίαν, καλοὺς καὶ ἀπορρήτους Χριστιανοὺς ἀποδείξωμεν ἀντ' ἀμαθῶν καὶ ἀπαιδεύτων ἰδιωτῶν, καὶ ὀλίγον τὰ ἄλογα τῶν ζώων ὑπεραίροντων. Τούτων μὲν οὕτως ἐχόντων, μεγίσας εὐλόγως χάριτας ὀφείλομέν σοι ἅπαντες, ὦ ἄνερ εὐσεβέστατε, ὅτι τοσαύτην εἰσενήνεγκας ἀπορρήτου περὶ τὴν ὀρθὴν τῶν παίδων ἀγωγήν, ὅσην οὐκ οἶδ' ἔστις ἄλλος ἢ τῶν παλαιῶν ὀνομαστοτάτων ἀνδρῶν, ἢ καὶ τῶν καθ' ἡμετέρους χρόνους ἐν τοῖς τῆς εὐσεβείας ἀγῶσι διαπρεψάντων. ἕλλοι μὲν γὰρ ἢ οὐδὲν ὅλως συνέγραψαν,

δι' οὓς πολλοὶ κοινῶς ὠφεληθῶσιν, ἢ τοιαῦτα ἐξεύρηκαν συγγράμματα, εἶα τελείοις ἀνδράσι μᾶλλον ἢ τοῖς παισὶ συμφέρειν. ἀλλὰ σὺ τὴν ἀπαλῶν παίδων προνοούμενος, ὧν αἰμαλακαὶ φρένες τ' ἀρετῆς καὶ τῆς εὐσεβῶν παιδευμάτων δεκτικώταται παρέχασι, μέγιστα καὶ πλεῖστα πεπόνηκας ὑπὲρ αὐτῶν, πολλὰς βίβλους εἰς τὴν ἐκείνων ὠφέλειαν ἐκπονήσας, καὶ πολλὰ χρήματα ἀναλώκως, καὶ ἄλλα πάμπολλα πεπραχὼς δι' ὧν παρὸς τὴν ἀληθινὴν λατρείαν καὶ εὐσέβειαν ἐθιζῶσιν εὐθὺς ἐκ νηπίων. ἐγὼ δὲ τὸ ὑπὸ σου ῥωμαϊστὶ ἀπηκριβωμένων κατηχισμῶν, ἀριθμῶ πλειόνων ὄντων, καὶ τοῖς τ' παίδων ἡλικίαις παρασκευασμένων, δύω μὲν ἤδη καὶ πρότερον εἰς τὴν ἑλληνικὴν διάλεκτον μεταβέβληκα, καὶ νυνὶ τ' τρίτον ἑλληνιστὶ μεθερμηνευθέντα σοι προσφέρω, ἐξ ὧν οἱ παῖδες ἀγαθῶν τυγχάντες διδασκάλων, τὰ τρία ταῦτα μανθάνοιεν ἄν, δηλονότι χριστιανίζειν, καὶ λατινίζειν, καὶ ἑλληνίζειν. οὐδέν δὲ οὕτω μοι σπουδῆς ἄξιον ἐφαίνετο, ὡς σοὶ περὶ τὴν περίπτυσιν τῶν παίδων ἀγωνιῶντι ποτοῦμενόν συμπράξαι καὶ συνεργῆσαι ὅσον δυνατὸς ἦν. ἐλπίζω δὲ καὶ πάνυ [illegible]ποιὰ ἀξιέπαινον ἅπασι δόξαν τὴν προθυμίαν τὴν ἰμὴν τῆς ἐπιπλείστους ὠφελεῖν τ' ὀρθῆς καὶ τοῖς χρι-

σια-

σιασοῖς προσηκούσης παιδεύσεως σχαζομένων. δίομαι δὲ σοῦ τὴν προσπεφωνημένην σῷ ὀνόματι τὴν ἑλληνικὴν ἑρμηνείαν τῶν ὑπό σου λατινιστὶ γραφέντων, εὐρυθμους καὶ φιλικῆς ἀξιοῦν τὴν ἀποδοχῆς. καὶ τῷ θεῷ εὔχομαι βίον μακρὸν καὶ μακάριόν σοι ὑπερπέμψαι, ὅπως πολλὰ ἔτι δρῶν ἀγαθὰ πάντας ἀνθρώπους διατελῇς, καὶ τελευτῶν τὴν οὐρανίου βασιλείας σωὺ χριστῷ, καὶ ὅλῳ τῷ ἁγίων χορῷ ἀπολαύῃς.

Ἐρρῶσθαι. Ἐτῆ ἀπὸ τῆς θεογονίας. ᾳ. φ. ο. ε.

Ἑρμος Οὐϊταχῆρος, ὁ σὸς πρὸς μηδὸς ἀνεψιός.

¶Reuerendiſſimis in Chriſto Patribus ac Dominis, Mathæo Archiepiſcopo Cantuarienſi, Edmundo Archiep. Eboracenſi, Edwino Epiſcop. Londinenſi, alijſq; reuerendis Patribus, Epiſcopis eccleſiæ Anglicanæ, vigilantiſſimis fideliſſimiſq; Paſtoribus.

Vùm ſeculi huius ad interitum iam ruentis, mores perditos, et corruptelis omnibus depranatiſſimos, non ſine acerbiſſimo animi dolore, mecum ſæpè cõſidero: animaduertámq; diuturnã peccãdi conſuetudinem hominum mentibus quaſi callum quoddam ita obduxiſſe, vt neque virtutibus præmia, neque ſupplicia vitijs ſempiterna, diuinis propoſita legibus, vllam iam vim vel ad cohortandum, vel ad deterrendum habere videantur: in eam tandem cogitationem venio, vt aut nullam prorſus ſpem oſtẽdi, fore aliquando meliùs aut ſi qua eſt etiam nunc reliqua, eam in ſãcta pueritiæ atque ineuntis adoleſcentiæ inſtitutione & diſciplina omninò repoſitam eſſe exiſtimem. Nam teneri illi & flexibiles animi, non ſolùm quocúnq; torqueas trahánſue, ſed quocúnque etiam velleniter

ducas,

ducas, ſequẽtur, atque vt voles flecti, arbitrióq; fingi poſſunt: & quia ſunt ab omni hactenus ſcelere vacui atq; integri, nonnihil in illis loci ſalutaribus adhuc monitis conſiliiſq; patet. Quæ cogitatio patres in Chriſto reuerendiſſimi, in eam me mẽtem impulit, vt ad primam illam Chriſtianæ pietatis inſtitutionem puerilem Latinè ſcribendam me applicarem: eámque variis tractatam modis, hoc quidem libello verbis tãtummodo neceſſarijs & proprijs breuiter comprehenderem: altero verò libro, eandem alijs verbis luculẽtioribus & pluribus copioſè explicarem: vt et illi, qui breuitati ſtudent, & qui vbertate etiam orationis delectãtur, ad ſua vtrique ingenia ſenſúſq; apta & accommodata inuenientes, voluptate aliqua ad legẽdum inuitarentur. Curæ etiam mihi magnæ fuit, vt breuitate vſus, planè tamen & perſpicuè dicerem: & in illa rurſus vbertate ne inſolentiùs copia abuterer. Quùm enim Latinè vel intelligere in aliqua laude, loqui etiam in magna poni ſoleat, támque multi eius linguæ ſtudio inflãmentur, puerique ob eam cauſam doctis hominibus in diſciplinam tradantur, hanc oblatam occaſionem putaui, qua intereà etiam dum aliud agunt, vera pietas, quæ eſt antè omnia expetenda, tenellis mẽtibus inſtillaretur. Quùm verò multos valdè paniteat ita ſe pueros

latinè

latinè didicisse, vt cum loqui ea lingua, aut scribere velint, sibi ipsi plerúmq; diffidant, vt ea molestia, quæ me etiam, non tam mea tamen, quàm illorum, quos aliquando institui, causa, sæpe sanè ac grauiter torsit, alios liberarem, diligentiam, quantam potui maximam, adhibui, vt emendata esset oratio & pura: & neque in simplicibus verbis, quod non esset latinum, neque in coniunctis, quod non esset consequens, iure vituperaretur. Nam quæ verba per religionem mutare non licet, ea sunt in fine maioris libri notata. Has institutiones latinè à me scriptas, amici duo mei, homines docti, alter in sermonem vulgarem nostrum, vt omnibus scilicet essent cõmunes, alter in studiosorum gratiam, græcè etiam conuerterunt. Omnibus quidem nobis mens eadem, idem erat propositum, vt quàmplurimis videlicet plurimùm prodesse eniteremur. Vnde enim potiùs Anglicè primùm legere discent pueri nostri, quã ex libello, qui pietate etiam teneros interim animos imbuat? Et reuerà si quisquam, vel puer, vel adolescens, ista Anglicè reddita diligẽter legat, præterquàm quòd christianæ religionis summam dilucidè explicatã, & intelligere facilè, & ediscere etiã si velit, haud difficulter possit, quod est certè in lucro vel maximè ponendum: eadem etiam opera sermonem vulgarem nostrũ & pro-

nun-

nuntiare rectiùs, & ſcribere emendatiùs addiſcet: quod commodum aſpernandum non eſſe, ex multorum ſermonem Anglicum loquẽdi ſcribẽdíq, vitioſa, atque corrupta conſuetudine, ipſa propemodùm eſt luce clarius. Iam verò vnde potiùs ordientur prudentes & pij doctores prima latinè loquendi elementa pueris tradere, quàm à pio aliquo, paruóq, & facili latino libello, cuius ſententiam, vt Anglicè iam anteà lecti, teneant? Hoc verò libello ſemel perlecto, pueri, qui aliquo Latinè loquẽdi ſtudio teneri iam incipient, qua anguſto ſermonis genere cõtracta priùs legerant, ad eadem etiam oratione copioſa vberiùs & fuſiùs, alióque exprimendi atque eloquendi genere explicata cognoſcendum, ſua ſponte, ſine monitoris præcepto feſtinabunt: atque ita partim recognoſcentes, partim etiam diſcentes, rerum pariter optimarũ memoriam renouabũt, & verborũ etiam nouitate delectabũtur. Deinde poſtquàm iſtis diligenter legendis, atque inter ſe cõparandis, aliquos iam in lingua latina progreſſus fecerint, vt certè facient: haud minore iam eadem etiam Græcè ſcripta legendi cupiditate ardebunt: vt illis diſcendi, præceptoribúſq, docendi, nõ labor iam, ſed voluptas ſit futura. Hæc ratio docendi diſcendíq, & res eaſdem aliis atque aliis verbis, quã maximè fieri poſſit, lectis, explicandi,

e Orat. multis a-is locis.

canàt, Gracáq; cum latinis cõiungendi, M. Ciceroni visa est aptissima esse atque vtilissima adolescẽtibus, in quibus vbertatem se efferre voluit. Hac ille ratione eam Latini, & Graeci etiam sermonis copiam, varietatẽ, facultatẽ, facilitatem, proprietatem, elegantiã, quibus longè multumq; cæteris omnibus omnium atatum hominibus antecelluit, cõsequutus & adeptus est. Et vt eò aliquandò perueniam, quò maximè & directò hoc meum spectat institutum, non tantũ iuuentus nostra assiduis istis animorũ, ingeniorũ, linguarum exercitationibus, à prima pueritia ad ineũtem vsque progrediẽtémque adolescentiam assuefacta, à desidia malorum omniũ matre arcebitur: verùm etiam Christiana pietas, quæ est virtutum omniũ fundamentum, eisdem occasionibus toties repetita altissimas in teneris illorum animis radices aget: quæ mirificè etiam confirmabitur, si vel sua ipsi voluntate, vel præceptorũ monitis diligẽter exquirẽt, quæ sunt in istis institutionibus de pietate nostra tradita, quibus ea sacrarum literarũ fundamentis nitantur. Quod vt sine vllo penè labore tædióue præstare possint, apposita vbique in conspectu notæ facilem ipsis compendiariámq; viã ostendunt. Fieri verò non potest, quin de tremenda Diuini numinis Maiestate, potentia, iustitia, eiúsque rursum pater-

na-

na in ſuos per Chriſtum bonitate, benignitate, beneficentia, & de tota religione Chriſtiana, aſſiduè audiendo, legẽdo, repetendo, meditando, eâ ætate, quæ eſt ad optima quæq; opportuniſſima, fieri, inquã, non poteſt, quin & Dei metum atq; reuerentiam (quæ iam ex hoc mũdo penè proſtigata eſſe videtur) einſque etiam amorem, atque illi placendi, vitæquè cum virtute degẽdæ ſtudium, in auribus, oculis, atque animis ſuis ita penitùs defigãt, vt nulla vnquam vi labefactari, aut obliuione deleri poſſe confidam. Hæc eſt ſumma conſilij mei, hæc me ratio impulit, vt laborem mihi non neceſſarium, ſtudioſis adoleſcentibus, vt ſpero, vtilem ſuſciperem. Huius, vt omnis mei otij, pariter atque negotij rationem vobis reddendam eſſe exiſtimani patres in Chriſto reuerendiſſimi, quorum ego pietatem, ſapientiam, doctrinam, authoritatem, vt debeo, plurimi facio, beneuolentiáq;, & gratia, memoria, atque honore meritò proſequor.

Veſtri ſtudioſiſſimus obſeruantiſſimúſq; *Alexander Nowellus.*

ΠΕΡΙ ΤΟΥ θείυ λόγυ.

Διδάσκαλος. Μαθητής.

Δ. Ποίας εἰθρησκείας, ὦ παῖ;

Μ. Τῆς αὐτῆς θρησκείας εἰμὶ, ἧς Χριςὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν, διδάσκαλος ἦν, ὅθεν Χριςιανὸς ὠνομάσθην, καὶ πέπεισμαι ἀτεχνῶς τοιῦτος εἶναι.

Δ. Τίς ἐστὶν ἡ Χριςιανικὴ ευσέβεια;

Μ. Ἡ Χριςιανικὴ ευσέβειά ἐστι τὸ τὸν Θεὸν ἁγίως τιμᾶν, καὶ τοῖς νόμοις αὐτοῦ πείθεσθαι.

Δ. Πόθεν δεῖ μανθάνειν ἡμᾶς αὐτά;

Μ. Ἐκ τοῦ θείου λόγυ, ὃς δὴ ὅσπερ τις τῆς παλαιᾶς τε καὶ τῆς καινῆς διαθήκης βιβλίοις ἐμπεριέχεται.

Δ. Διὰ τί τῷ θείῳ λόγῳ τὴν τῆς διαθήκης ὀνομασίαν προσάπτεις,

Μ. Ὅτι τελείαν καὶ ἀμεταχείριςον ἐξηγεῖται τοῦ Θεοῦ βούλησιν περὶ ὧν ὀρέγεσθαί τε καὶ πίνων ἔργων ἀπέχεσθαι ἡμᾶς δεῖ, ἀφ' ἧς οὐ θέμις μηδετέρωσε παρεκκλίνειν.

Δ. Πῶς οἷοί τ' ἂν εἴημεν γνῶναι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τὸ διασαφηθὲν ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ;

Μ. Σωφρόνως αὐτὸν ἀναγινώσκοντες, καὶ μελετῶντες, ἢ καὶ ἄλλων ἀναγινωσκόντων, καὶ εἰλικρινῶς ἑρμηνευόντων αὐτὸν ἀκούοντες.

Δ. Μῶν

Magister. Auditor.

M*Agister. Narra mihi, mi fili, quam religionem colas?*

Aud. Eandem illam, quam Christus seruator noster docuit, vnde Christianus nominor, & ita reuera me esse confido. *Act.11.d.26.*

M. *Quanam est Christiana pietas?*

A. Pietas Christiana est diuini numinis sancta veneratio, & obtemperatio legibus illius. *Math.4.b.10* *Ioh.4.c.24.*

M. *Vnde est eius intelligentia capienda?*

A. Ex verbo Dei, quod veteris nouiq; testamenti libris explicatur. *Ioh.5.d.39.* *Act.17.c.11.* *2.Tim.3.a.15.* *16.17.*

M. Cur verbum Dei vocabulo Testamenti nominatur?

A. Quia diuina voluntas de rebus expetendis fugiendisq; in eo perfectè atque immutabiliter continetur, à qua vllam in partem non est deflectendum. *Gal.3.c.15.17* *Ioh.4.d.25.* *Gal.1.a.8.9.* *Deut.4.a.2.* *Esa.3.d.21.*

M. Qua ratione modóq; diuinæ voluntatis in eius verbo explicatæ perquirēda est cognitio.

A. Assidua diuini verbi lectione atq; meditatione, aut attenta eius ab alijs lecti, puréq; explicati auditione. *Ioh.5.d.3.9.* *Act.17.c.11.*

M. Satin' id est?

1.Cor.1.d.21. & 3.b.7. Psal.119.c.33. 34.53. Iob.16.b.13. *A.* Quia mortalium nemo diuinæ sapientiæ in eius verbo reconditæ scientiam ingenio, industráue suapte consequi potest, à Deo precari sedulò vehementérq; debemus, vt per spiritum sanctum suum mentes nostras sacri verbi sui cognitione fidéq;, & voluntate ipsius in eodem illustratæ parendi studio ardenti imbuere velit.

M. Quæ sunt diuini verbi partes præcipuæ?

A. Lex & Euangelium.

Iob.1.b.17. Luc.16.d.16. Act.13.f.39 Rom.6.c.14. 15. *M. Hæc duo alterum ab altero quomodo secernuntur?*

Math.22.d.37 38.39.40. Luc.10.c.27. 28. Rom.10.a.5. Gal.3.b.10. *A.* Lex ad omne nos officij munus instruit, tam pietatis erga Deum, quàm charitatis in proximum, vtq; vtriq; illud præstemus summo studio præcipit: & Legi parentibus vitam promittens sempiternam, æternam mortem eius ruptoribus minitatur.

M. Euangelium verò quid.

Marc.1.b.15. Luc.5.f.32. Iob.1.b.17. Act.2.f.38. 39. & 13.f.38.39 *A.* Euangelium nobis confirmat, Deum per fidem in Christum illis, qui contra legem commisserunt, misericordem se præbiturum, ignoturumq; modò animi dolore,

Δ. Μῶν ἀρχὴ τοῦτο;

Μ. Ἐπεὶδὴ οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων διὰ τὴν ἰδίαν ἀγχινοίας ἢ φιλοπονίας δυνάται τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν ἐν ᾧ αὐτοῦ λόγῳ κεκρυμμένην εὑρεῖν, ἀπροδεήτως καὶ διαπύρως ᾧ Θεῷ εὐχεσθαι ὀφείλομεν, τὸν τοῦ λόγου αὐτοῦ γνῶσιν καὶ πίστιν, ἅμα δὲ καὶ σφοδράν τινα ἐπιθυμίαν τοῦ ᾧ θελήματι αὐτοῦ ἐν ἐκείνῳ ἐκδηλωθέντι ὑπακούειν ταῖς ἡμετέραις διανοίαις διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος αὐτοῦ ἐμποιεῖν.

Δ. Τίνα ἐστὶ τὰ τοῦ θείου λόγου μέρη τὰ κύρια;

Μ. Ὁ Νόμος, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον.

Δ. Τί διαφέρει ταῦτα ἀλλήλων;

Μ. Ὁ νόμος ἡμᾶς πρὸς ἅπαντα παιδεύει, ὅσα ἢ πρὸς τὸν τοῦ Θεοῦ λατρείαν, ἢ τὸν τοῦ πλησίον ἀγάπην τείνει, καὶ ἡμᾶς ἐπιμελῶς αὐτὰ ἀπατελεῖν κελεύει: τοῖς τὸν νόμον φυλάττουσι ζωὴν αἰώνιον ἐπαγγελλόμενος, τοῖς δὲ παραβᾶσιν αὐτὸν θάνατον ἀπειλήσας ἀίδιον.

Δ. Τὸ δὲ Εὐαγγέλιον τί;

Μ. Τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῖν βεβαιοῦται Θεὸν διὰ πίστεως εἰς Χριστὸν τοῖς εἰς τὸν νόμον ἡμαρτηκόσιν ἵλεων καὶ εὐμενῆ ἔσεσθαι, ὅσοι

γε ὅτι ὦ προσκρῦσαι αὐτῷ λυπουῦτας καὶ τ ἑαυτ ζόπον ἐπανορθουῦ πφρῶνταϛ.

Δ. Η ἀληθινὴ θρησκεία πόσα μέρη ἔχει;

Μ. Η μὲ θρησκεία παραπλησίως δ θείφ λόγῳ, ἀφ' ὃυ ὥσπερ ἀπό τινος πηγῆς ἀπορρεῖ, δύο ἔχ μέρη.

Δ. Τὰ ποῖα;

Μ. Υπακολὼ, ἣν ὁ νόμος προστάτ, καὶ Πίστιν, ἣν τ Εὐαγγέλιον ἀξιοῖ.

Δ. Βούλομαι δὲ πρὸς μείζω σαφήνειαν εἰς πλείω μορία διαιρῆς τ θρησκείαν.

Μ. Δοκῶ μοὶ οὐκ ἀλόγως διῄσθαι τὰ τέτταρα ταῦθ' ὡς τὰ ϗαίρετα τ ἀληθοῦς θρησκείας μέρη καταλέγειν, τ Υπακολὼ δηλαδὴ, καὶ τ Πίστιν, καὶ τ Προσευχὼ, καὶ τὰ Μυϛήρια.

Δ. Αγε δὴ, ταῦθ' ἡμεῖς ἑξῆς ὡς κεῖνται, ϗετάσωμεν. Επειδὴ οὖν τ γνησίαν καὶ ἀληθινὼ ὑπακολὼ, ἡ πρῶτον μέρος ὄϛι, πρὸς τ τοῦ θείου νόμου κανόνα σαφηνίζειν χρὴ, ἀναγκη ὄϛι πρῶτον εἰδέναι τὰ περὶ τοῦ νόμου διάνοιαν ἔχων τυγχάνῃϛ.

Μ. Τὸν μὲ νόμον δυσὶ πλαξὶν ἐγγεγραμμέ-

νον

lore, quòd eum offẽderint, afficiantur, & ſeipſos reprehendentes corrigere atque emendare ſtudeant. *Rom.1.a.5.b. 16.& 6.a.14. 15.*

M. Quot partibus conſtat vera religio?

A. Religio perinde ac Verbum Dei, ex quo, tanquam ex fonte profluit, duas habet partes.

M. Quænam illæ ſunt?

A. Obedientia, quam Lex imperat: & fides, quam Euangelium requirit. *Ioh.14.b.15.a. 21.23.24. Rom.10.a.5.6. b 8.*

M. *Verùm maioris perſpicuitatis gratia in plura te membra religionem partiri velim.* *Marc.1.b.15. Rom.1.a.5.b. 16.*

A Videor mihi non ineptè quatuor has, vt principes vitæ religionis partes, poſſe recenſere: Obedientiam, Fidem, Inuocationem, & Sacramenta. *Ioh.14.b.15.a 21.23.24. Mar.16.d.16 Act.2.c.21. Rom.19.c.12. 13.*

M. *Age ergò, de iſtis quatuor, vt ea ordine recitaſti, te interrogabo. Et quoniam vera obedientia, quæ prima pars eſt, ad regulam diuinæ legis ſit dirigẽda, neceſſariò primùm intelligendum eſt, quid de lege, Dei ſentias.* *Ioh.14. b.15.c 21.23.24. Gal.3.b.10.*

A. Legem Dei duabus, expreſſam tabu- *Exo.34 d.28. 29.*

*Tſal.*19.*b.*6.7 8.9.10. *Exo.*20. *Deut.*5. *Eſa.*30.*d.*21. lis, iuſticiæ normam eſſe perfectiſſimam arbitror, recta imperantem, vetantemq; contraria.

M. *Prior Tabula quæ tractat?*

*Math.*22.*d* 36.37. *A.* Debita Deo pietatis officia tradit: quatuórq; prima præcepta in ea cõtinentur.

M. *Secunda quæ docet.*

*Math.*19.*c.*18 19.*&.*22.*d.*39 40. *Ex.* 34.*d.*28. *Deut.*4*b.*13. *A.* Ad charitatem mutuáq; inter homines officia nos inſtituit, ad quam reliqua ſex præcepta pertinent: ita lex vniuerſa decem omnino præcepta complectitur, ex quo fit, vt Decalogi nomine appelletur.

M. *Quod eſt primæ tabulæ præceptum primum?*

*Exo.*20.*a.* 1.2 3. *Deut.*5.*a.*5.6 7. *A.* Deus ſic eſt eloquutus, AVDI ISRAEL: EGO SVM DOMINVS *DEVS* TVVS, QVI TE EDVXI EX DOMICILIO SERVITVTIS ÆGYPTIÆ. NON HABEBIS DEOS ALIENOS CORAM ME.

M. *Quare nos primùm commonefacit,* SE DOMINVM DEVM NOSTRVM ESSE.

*Deut.*10.*b.* 12.13. *A.* Illis verbis eius immenſa infinitáq; maieſtas, potentia, bonitas explicantur, nóſq; pariter parendi ſumma neceſſitate aſtrin-

νον, τελειοτάτ ἰδὼ δικαιοσυνὴς σάθμιον εἶναι ἠθμὸν, προσάπτοντα τὰ καλὰ, καὶ ἀπαγορεύοντα τἀναντία.

Δ. Ἡ πρώτη πλάξ τίνα περιείληφεν;

Μ. Τὰ ὀφλήματα τῷ Θεῷ τ εὐσεβείας ἔργα. ἐν ᾗ περιέχονται αἱ πρῶται τέσσαρες ἐντολαί.

Δ. Ἡ δευτέρα τί διδάσκει;

Μ. Πρὸς ἀγάπην καὶ τὰ εἰς ἀλλήλους καθήκοντα ἡμᾶς παιδεύει, ἐν ᾗ τὰ λοιπὰ ἓξ προσάγματά ἐστιν. οὕτως ὅλος ὁ νόμος δέκα ἐντολαῖς πάντως περιέχει, ὅθεν καὶ Δεκάλογος προσηγορεύθη.

Δ. Τί ἐστὶ τ πρῶτον ἔνταλμα τ πρώτης πλακός;

Μ. Ο Θεὸς οὕτως ἔχρησεν. Ἄκουε Ἰσραὴλ, ,, Ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, ὃς ἐξήγαγόν ,, σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ἐξ οἴκου δουλείας. οὐκ ,, ἔσονταί σοι θεοὶ ἕτεροι ἐνώπιόν μου.

Δ. Τίνος ἕνεκα πρῶτον τοῦτο μνᾶς ἡμᾶς, ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς ἡμέτερός ἐστι;

Μ. Ταῦτα τὰ ῥήματα τ ἄμετρον καὶ ἄπειρον αὐτοῦ μεγαλοδοξίαν, καὶ δύναμιν, καὶ φιλανθρωπίαν δηλοῖ· καὶ ἡμᾶς ὑπακούειν αὐτῷ

τῷ σωναναγκάζει, ἐὰν μὴ τῷ τε δωνατωτάτῳ ἐναντιῶδαι, καὶ πρὸς τ χρησότατον καὶ μεγαλοδωρότατον ἀχαριςεῖν ἐθέλωμεν.

Δ. Τί βούλεται ὁ ἐν οἷς προσάπτῃ μὴ ἔχειν ἀλλοδίους θεοὺς ἐνώπιον αὐτοῦ.

Μ. Πᾶν εἰδωλολατρείας γένος ἐνθάδε ἀπαγορεύεται καὶ ἀποδοκιμάζεται.

Δ. Η εἰδωλολατρεία τί ὅςι;

Μ. Τὸ τῶν κτισμάτων φτινιοῦν θεῖκὴν λατρείαν προσάπτειν, ἢ ἐπ' αὐτοῖς ὡς θεοῖς οὖσιν ἐλπίζειν, καὶ πρὸς αὐτὰ καταφεύγειν. τοῦτο γὰρ ὡς πάντων τῶν μυσῶν αἴτιον ὁ Θεὸς βδελύτεται. αὐτοῦ γὰρ μόνου τῇ μεγαλειότητι ἡ θεῖκὴ τιμὴ, καὶ τῇ ἀγαθότητι ἡ ὑπερβάλλουσα ἡμῶν ἀγάπη ὀφείλεται. ἐπ' αὐτῷ καταφεύγειν ἡμᾶς, καὶ ἐν μηχανίᾳ ὁποιᾳδηποτοῦν γινομένους βοήθειαν καὶ ὀπτηρίαν παρ' αὐτοῦ αἰτεῖδαι, καὶ τῇ αὐτοῦ καλοκαγαθίᾳ ἡμᾶς τε καὶ τὰ ἡμέτερα πάντα προσήκοντας ἀνατιθέναι δεῖ.

Δ. Τί σημαίνει τὰ τελευταῖα ῥήματα, Ενώπιόν μου;

Μ. Οτι οὐδὲν οὕτω παντελῶς κρυπτὸν καὶ ἀόρατον ὅςιν, ὥςε μὴ εἶναι τῷ Θεῷ ἐνδηλότατον:

astringimur, nisi & contra potentissimum repugnare, & in benignissimum, beneficentissimúmq; ingrati esse velimus. *Malac.1.5.6.*

M. *Quid est quod edicit nobis*, NE HABEAMVS DEOS ALIENOS CORAM SE?

A. Idololatria omnis his verbis prohibetur, ac damnatur.

M. *Quid est Idololatria?*

A. Rebus vllis conditis diuinum cultum tribuere, aut in illis vt dijs quibusdam, fiduciam, perfugiúmue habere: quod patrare, scelus esset maximè detestabile. Ipsius enim solùm maiestati diuini honores, ipsius bonitati singularis ille noster amor debetur: ad illius opem confugere, ab illo in terroribus periculísque omnibus opem atq; auxilium petere, & expectare: illius benignitati nos nostráq; omnia deberi, gratis animis agnoscere, ingenuéque cofiteri oportet. *Psal.115.b.8.9 Matth.4.b.10 Deut.10.b.12 13.d.20 21. Mat.22.d.37. Psal.50.c.14. 15.d.23. Psal.79.d.13. & .95.a.6.7. & .100.a.1.2. 3. Ioh.3.d.27. 1. Cor.4.b.7. Iacob.1.c.17.*

M. *Suprema illa verba*, COR AMMEA, aut IN CONSPECTV MEO, *quid sibi volunt?*

A. Nihil tam penitùs absconditum esse, aut in occulto latere, quin Deo notissimum *Psal.138.& 33.c.14.*

mum